This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
  Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
  Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla upphovsmärket
  Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
  Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för upphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk `http://books.google.com/`

Scan
2G90
15

Scan 2690.15

Harvard College
Library

THE GIFT OF
HENRY GODDARD LEACH
Ph.D. 1908

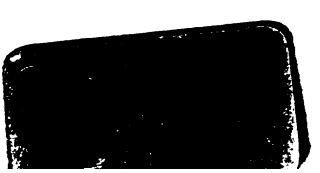

RYSKA KRIGET

1656—1658

AKADEMISK AFHANDLING,

SOM MED TILLSTÅND

AF

FILOSOFISKA FAKULTETEN I LUND

FÖR VINNANDE AF FILOSOFISK DOKTORSGRAD

FRAMSTÄLLES TILL OFFENTLIG GRANSKNING

Å LÄROSALEN N:O 6 TISDAGEN DEN 26 MAJ 1903 KL. 4 E. M.

AF

MANFRED CARLON

FILOSOFIE LICENTIAT.

CENTRALTRYCKERIET, STOCKHOLM
1903.

Scan 2690.15

HARVARD COLLEGE
AUG 4 1921
LIBRARY

Gift of
Henry G. Leach

FÖRORD.

Sveriges och Rysslands inbördes förhållande, sådant det tagit sig uttryck efter och på grund af freden i Stolbova, har ofta varit föremål för en särdeles slentrianmässig uppfattning, beroende på mångahanda orsaker. Det är svårt att frångå ända sedan Sveriges storhetstid nedärfda föreställningar om tsarriket i öster och dess politiska sträfvan. Rysslands fientliga uppträdande mot Sverige vid 17:de århundradets midt har ansetts jämförelsevis betydelselöst såsom ett svagt och i längden misslyckadt försök i samma politiska riktning, hvilken sedermera följdes med större framgång af Peter I. För belysning af Rysslands hållning i politiskt afseende äger emellertid ofvannämnda tidpunkt synnerligt intresse, och, ehuru krigshändelserna kunna anses utan större betydelse till sina verkningar, stå de dock ofta i så nära samband med Rysslands hela offentliga uppträdande, att de därför förtjäna uppmärksamhet.

I nyare tid har endast *Carlson*, Carl X Gustaf, på ett mera ingående sätt upptagit ryska kriget till behandling men mycket torftigt och summariskt. Dels stöder han sig på *Pufendorfs* framställning, De rebus a Carolo Gustavo Sveciæ rege gestis, dels ligga lösa utdrag ur bref till grund, hvaraf uppgifterna icke sällan blifva felaktiga eller missvisande. — Pufendorf redogör vidlyftigt för krig och underhandlingar men i krönikeform utan sammansmältning af berättelserna om de olika händelserna. En kritik af

denne kan därför mera riktas mot form än innehåll. Det senare består ofta af ordagrann återgifning af bref eller aktstycken utan fäst afseende vid trovärdigheten, på grund hvaraf hans framställning stundom bör upptagas med försiktighet. Pufendorf har dock citerats på åtskilliga ställen men i sådana fall, där det synes lämpligen kunnat ske, och där omständigheterna delvis nödvändiggjort ett sådant förfarande, t. ex. i fråga om underhandlingar före kriget. Berättelserna om krigshändelserna utmärkas för öfrigt hos Pufendorf af samma öfverdrifvenhet, som återfinnes hos andra äldre behandlare af ämnet, såsom *Gadebusch*, Livländische Jahrbücher m. fl. Om Rigas belägring föreligger ett arbete, tryckt i Riga 1657, med titel *Gründliche und wahrhafftige Relation von der Belagerung* etc. Det är i dagboksform och redogör till stor del för utfallen från staden. Berättelsen om några af dessa i den följande framställningen har kompletterats med uppgifter i detta arbete, då brefven till konungen vid tillfället i fråga äro ganska sparsamma. Äfven i denna relation, tillkommen året efter belägringen, äro siffrorna åtskilligt högre än i de officiella rapporterna.

Beträffande Dorpats belägring ha enstaka uppgifter hämtats ur *Mittheilungen aus dem Gebiete der Geschichte Liv-, Est- und Kurlands*, utgifna af Die Gesellschaft für Geschichte und Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Dessa uppgifter grunda sig på några bref i Riga General-Gouvernements-Archiv (antydda med R. G. A. i hänvisningarna). — *Ignatius* slutligen redogör i sitt arbete, Finlands historia under Karl X Gustafs regering, för krigshändelserna i Finland men lyckas icke framställa dem fullständigt på grund af bristande tillgång på svenska källor. Å andra sidan lämnar han meddelanden af intresse ur Kejs. Finska Senatens arkiv.

Bland tryckta källor till underhandlingarna och Rysslands förbindelser med andra makter intaga *Urkunden und Actenstücke* zur Geschichte des Kurfürsten Friedrich Wilhelm von Brandenburg främsta rummet. Belysande för Kur-

lands ställning och förhållanden äro ock *Kruse*, Curland unter den Herzögen, *E. Seraphim*, Geschichte Liv-, Est- und Kurlands von der »Aufseglung» des Landes bis zur Einverleibung in das russische Reich, och *Mirbach*, Briefe aus und nach Kurland unter dem Herzog Jacob. Vidare har hänvisats till *F. Hirsch*, Die ersten Anknüpfungen zwischen Brandenburg und Russland unter dem Grossen Kurfürsten, till *Nordwall*, Svensk-ryska underhandlingarna före freden i Kardis, och till *Haumant*, La Guerre du Nord, som sammanfattar Sveriges utländska politik vid midten af 1600-talet. — Af andra arbeten, som ligga till grund för den följande framställningen, må nämnas *Hermann*, Geschichte des russischen Staates, och *Erdmannsdörffer*, Graf Georg Friedrich von Waldeck.

Det hufvudsakliga källmaterialet har naturligtvis hämtats ur otryckta bref och handlingar i riksarkivet, däraf i första hand *Magnus Gabriel De la Gardies* och *Gustaf Horns* bref till konung och råd, vidare *Bengt* och *Krister Horns*, *Lejonhufvuds*, *Helmfelts* m. fl:s berättelser till konungen och De la Gardie, denne senares order, innefattade i *Conceptsamlingen*, och spridda notiser utan kändt ursprung eller angifven adressat i vol. *Ryska kriget* (R. K.)[1] och *Ryska kriget på finska gränsen* (R. K. f. g.).

För förhandlingarna med Kurland redogöra *Bengt Skytte* och *Kristoffer Krause*, för engelska medlingen *Bradshaw*. Underhandlingarna, som förde till stilleståndet i Waliesar, äro nästan uteslutande hämtade ur *Fredskommissionens* bref till konungen. — Betydelsefullt för konungens ställning till kriget är *Riksregistraturet* (RR.).

De kartor, som följts, äro dels *Andree*, Allgemeiner Handatlas af 1899, dels *Henry Lange*, Karte von Liv-, Est- und Kurland samt i k. bibl. varande tryckta kartor, såväl äldre som nyare, öfver Finland och Ingermanland. För konsekvensens skull har stafningen af orterna så vidt möjligt

[1] Bokstäfverna inom parentes angifva den form, hvarmed resp. handlingar betecknats i framställningen. Vid hänvisning till tryckta arbeten har författarens namn eller bokens titel i tydlig förkortning utsatts.

rättats efter Andree och Lange. — En ganska god kännedom om Östersjöprovinsernas ortbeskaffenhet och äldre förhållanden lämnas af *Hupel*, Bemerkungen über Ingermanland och Topographische Nachrichten von Lief- und Esthland.

Af min vördade, numera aflidne lärare, professor *Martin Weibull*, har jag erhållit många värdefulla råd i afseende på mitt arbete, för hvilka jag till honom står i stor tacksamhetsskuld. Jag framför äfven mitt tack till t. f. professorn i historia vid Lunds universitet, docenten *Arthur Stille*, för de råd och upplysningar, som välvilligt meddelats mig af honom.

Slutligen tackar jag herrar embets- och tjänstemän vid riksarkivet, kungl. biblioteket och universitetsbiblioteket i Lund för det tillmötesgående, de städse visat mig under mitt arbetes fortgång.

I.

Vid samma tid, som Ryssland förlorade Ingermanland och Keksholms län, måste det afträda till Polen betydande områden, däribland Smolensk. I båda fallen uppoffrades gamla ryska arfländer; men deras betydelse för Ryssland var väsentligen olika. På sin dåvarande utvecklingsståndpunkt förstodo icke ryssarna i samma grad som svenskarna den fördel, besittningen af Östersjöprovinserna kunde medföra. — Ryssarna voro visserligen icke okunniga om fördelen af fri förbindelse med Östersjön[1] men hade icke lust till inblandning i Europas allmänna angelägenheter, hvilka till stor del voro dem främmande. För den inskränkta[2] ryska politiken på denna tid existerade blott de aktuella förhållandena till grannarna. — Faran för en ytterligare svensk utvidgning mot Ryssland på grundval af de redan vunna besittningarna var ringa, då trakten öster om dessa nästan uteslutande bestod af moras och ödemarker. Smolensk och det längre i öster liggande Dorogobusch i polsk ägo hotade däremot själfva Moskwa. Polackernas besittning af dessa orter omöjliggjorde dessutom hvarje ryskt anfall mot Sverige.

[1] En rysk agent, Gregory Bogdanof, yttrade en gång i Königsberg på tal om allians mellan Ryssland och Brandenburg, att tsaren nog skulle kunna skydda kurfursten mot Holland, blott Ryssland hade en hamn, där skepp kunde byggas. Urk. u. Act. VIII, s. 23.

[2] Alexander Taube skref från Moskwa 1675 till Georg Folkersam, att ryssarna föga talade om politik. Deras obekantskap med händelserna i utlandet var så stor, att ett till Spanien 1668 afskickadt sändebud medförde lyckönskningsskrifvelser till Filip IV, som sedan åtskilliga år tillbaka ej längre var bland de lefvandes antal. Mirbach II, s. 94.

Tsarernas gamla sträfvan efter polska kronan stegrade än mer spänningen mellan Polen och Ryssland. Polens tilltagande inre förfall gaf näring åt de öppna och hemliga ryska planerna på denne granne, för hvilkas realiserande den gynnsamma tiden syntes hafva inträdt under tsar Alexei Michailowitschs regering.

Vid Littauens förenande med Polen hade man tillförsäkrat kosackerna vid nedre Dnjepr deras gamla privilegier och okränkbar utöfning af den grekiska religionen. Verkningarna af den allmänna katolska reaktionen sträckte sig dock äfven till dem, och deras rättigheter utsattes för ständiga kränkningar. Efter ett framgångsrikt uppror återfingo kosackerna visserligen sina ursprungliga privilegier genom fördraget i Zborow, men de voro alltför erfarna beträffande halten af den polska regeringens försäkringar och öppnade därför 1650 underhandlingar med regeringen i Moskwa. Dessa resulterade däri, att Alexei 1653 uttryckligen lofvade kosackstaten sitt beskydd. Tatarernas fientliga hållning mot densamma framkallade ett slutligt afgörande, i det att kosackerna följande år formligen svuro tsaren trohet. Med kosackernas vädjan och hyllning till förevändning öppnade denne fientligheter mot Polen redan i april 1654 för att, obekymrad om den öfriga världen, uppgöra Rysslands mellanhafvande med denna makt.

De polska Vasaättlingarnas anspråk på Sveriges krona hindrade ett närmande mellan Polen och Sverige. Livland var dessutom alltför betydande för att uppgifvas utan afgörande strid. Trots stormen från Ryssland föll det ej Johan Kasimir in att tillmötesgå Sveriges fordringar. Disharmonien mellan de tre nordiska staterna var sålunda fullständig.

Sverige å sin sida tvingades till förnyade ansträngningar, såvida det önskade bibehålla sitt vunna politiska inflytande. Det är oriktigt att säga, att landets inre förtviflade ställning gjorde ett yttre krig nödvändigt.[1] Tvånget

[1] Haumant, s. 6: »Il ne reste, en 1654, qu'un moyen de conjurer la guerre civile, c'est la guerre étrangère».

är att finna i de ingångna fredernas blott potentiella karaktär. De behöfde stärkas genom ytterligare eröfringar, för att ställningen skulle blifva stabil. Från alla sidor voro de nya besittningarna utsatta för mer eller mindre öfverhängande faror.

Med Karl Gustafs uppstigande på tronen var det nya kriget en afgjord sak. Frågan var endast, mot hvem det skulle vändas. Mazarins sträfvan att förmå Sverige att uppträda i Tyskland mot det spanska partiet motverkades af den dåvarande ringa faran från tyska kejsarmakten, som i ledband af den fredsälskande jesuiten Auerspeg ansträngde sina yttersta krafter för att vid det stundande tronskiftet bevara kejsarkronan åt habsburgska huset. Danmark, Sveriges kanske oförsonligaste fiende, var ensamt för svagt att bjuda Sverige spetsen men hölls om ryggen af Holland. Detta senare lands sträfvan att upprätthålla jämvikten i norden öfverensstämde dock lika litet med försök att upprätta ett svenskt östersjövälde som med någon annan makts försök att skaffa sig förhärskande inflytande i dessa farvatten. Holland kunde dessutom neutraliseras af England, där Cromwell sträfvade till aktivt deltagande i kontinentens angelägenheter.

Det blef det rysk-polska kriget, som fällde utslaget. Polotzk, Witebsk och Smolensk hade fallit. De ryska arméerna voro i marsch mot Warschau. Faran var alltför öfverhängande för Sverige, för att det skulle kunna bortvända sin uppmärksamhet härifrån. Det gällde ingenting mindre än Polens vara eller icke vara med ty åtföljande komplikationer för Sveriges besittningar.

Innan tsaren börjat sitt polska krig, hade han erbjudit Sverige förbund.[1] Hvarför kom då ej Karl Gustaf att förena sina vapen med ryssarnas? Haumant finner orsaken härtill i en korsning af de svenska och ryska planerna på Kurland.[2] Men denna uppfattning ger en fullkomligt förvrängd bild af den ryska politiken. Långt ifrån att hysa

[1] Carlson I, s. 39.

[2] Haumant, s. 19.

ıål, Louise Charlotte, var syster till Fredrik Wilhelm, ı denna omständighet torde knappt afhållit Ryssland ı att åtminstone genom intrigspel skaffa sig inflytande Kurland, såvida ryssarna verkligen haft några medvetna ikter härutinnan. — Ännu ett utslag af de ryska försiktig-tsmåtten, som vidtogos, när tsaren beredde sig att helt na sig åt den allt uppslukande polska frågan, voro an-ıden till förbund med Sverige. Men i och med Ryss-ınds vunna öfvertag var anledningen till denna allians upp-äfd. Ryssland kunde icke annat än med misshag se en far-ig medtäflare uppträda på skådeplatsen och hejda den ryska xpansionen mot Polen. Sverige däremot såg i dessa expan-ionssträfvanden något, som ännu icke medvetet fanns där, ıämligen ett »gå på»-system mot hafvet, och kunde i alla ıändelser icke finna sig i en omåttlig rysk utvidgning till slutligt förfång för sina egna besittningar. Karl Gustaf fruktade ryssarnas närvaro i Littauen för Kurlands skull.

Hertig Jakob intog proportionsvis samma ställning vid Sveriges och Rysslands mellanhafvanden som den store kurfursten i förhållande till Sverige och Polen. Man tillade honom ock ursprungligen samma sträfvan efter fullständig neutralitet, som utmärkte denne. Kurlands ställning var emellertid synnerligen vansklig. Hade hertigen hopp om att i ett ryskt-polskt krig tillåtas stanna utanför striden, blef dock detta knappast fallet, när Sverige uppträdde på valplatsen; därtill hade hans land alltför stor betydelse som förbindelseled i det svenska östersjöväldet. Kristina hade visserligen tillförsäkrat hertigen neutralitet under eventuella förvecklingar med Polen men på villkor, som i själfva verket måste indraga honom i krigen, i det att Kurlands hamnar skulle stå öppna för svenska krigs- och handelsfartyg. Karl Gustaf hade icke en gång förnyat detta neutralitetsfördrag. Johan Kasimir gaf däremot jan. 1655 hertigen tillåtelse att intaga en neutral ställning i rysk-polska kriget,[1] hvilken också tsaren uttryckligen erkände 17 juni samma år.

[1] Kruse I, ss. 150 och 154.

Till tecken på sin nya ställning lade Alexei till sin titel Hvita Ryssland, Wolhynien, Podolien och, senare, Littauen, hvartill fogades orden: herre till många andra härskaper och landskaper i öster, väster och norr, fädernas och förfädernas efterföljare. Detta var ej annat än ett utslag af asiatisk fåfänga, ytterligare uppblåst genom de kolossala framgångarna, och stod utan sammanhang med några direkt fientliga afsikter mot Sverige, hvilket land orden »i väster» uppenbart åsyftade. Med dessa ord afsågs blott att pointera Rysslands ursprungliga rätt till Ingermanland och Karelen.

Då det stred mot vanlig praxis att i en titulatur upptaga områden, som ej definitivt afträdts, kunde ej Karl Gustaf, oafsedt den hotelse, som låg i själfva tillägget, tillmötesgå tsaren i hans själftagna rätt, huru angelägen konungen än var att bibehålla vänskapen med denne. Aug. 1654 hade assessor Udde Ödla afskickats till Ryssland för att tillkännagifva konungens tronbestigning, och följande vår sändes translatorn Johan Rosenlindt för att verka för fredligt samförstånd mellan de svenska och ryska stridskrafterna under det då begynnande svensk-polska kriget; men ingendera af dessa sändebud förde tsarens nya, fullständiga titulatur. Då Alexei vidhöll sin fordran i denna fråga, öfverenskom man att tillsvidare använda den s. k. lilla titeln,[1] eljest bruklig vid mindre högtidliga tillfällen.

För att emellertid från svensk sida så långt möjligt ej skulle gifvas anledning till missnöje, beviljades icke skydd mot ryssarnas härjningar åt de adelsmän, som begärde sådant för sina gods i polska Livland, ehuru såväl invånarna därstädes som kurländarna tillätos att vid behof taga sin tillflykt till svenskt område.

Trots dessa försiktighetsmått blef det omöjligt att i längden undvika kollision med ryssarna på grund af själfva den plan, som Karl Gustaf utstakat för kriget mot Polen. Samtidigt med hufvudanfallet från Pommern skulle Littauen

---

[1] Pufendorf, ss. 13 och 128.

och Kurland ockuperas från Livland under högsta ledning af riksskattmästaren grefve Magnus Gabriel De la Gardie. Det är betecknande, att äfven Karl Gustaf så litet förmådde frigöra sig från personliga hänsyn vid valet af verktyg, en af de första betingelserna för ett kompliceradt företags framgång, att han på denna ansvarsfulla och ömtåliga post placerade en därför så föga kvalificerad person som De la Gardie. Denne hade utan tvifvel blott sitt svågerskap med konungen att tacka för det förtroende, som visades honom. Och De la Gardie blef beklädd med den vidsträcktaste myndighet såväl beträffande Östersjöprovinsernas förvaltning som ordnandet af deras försvarsväsen och de rent militära aktionerna. För en tillfredsställande lösning af de uppgifter, som förelågo inom dessa områden under stundande brydsamma tider, fordrades en man med rutin, handlingskraftigt uppträdande, förslagenhet och militär duglighet. De la Gardie ägde intet af allt detta. Äfven om han möjligen någon gång visat personlig tapperhet, har han dock aldrig ådagalagt fältherreskicklighet. Han var också ingen det praktiska lifvets man, hur framstående han än torde hafva varit inom andra områden.

De la Gardies närmaste man i befälet öfver trupperna var fältmarskalken Gustaf Adolf Lejonhufvud, som under trettioåriga kriget visat större strategisk förmåga än den förre, och som därför i någon mån kunde utfylla De la Gardies brister i detta afseende. Innan De la Gardies ankomst till Livland fördes öfverbefälet af riksmarsken Gustaf Horn.

Konungens befallning var, att man genom intagande af någon befäst ort skulle afspärra ryssarna från hafvet utan att på något sätt störa det goda förhållandet till dem. Den 1 juli eröfrade Lejonhufvud Dünaburg. Den i trakten boende adeln ställde sig under Sveriges beskydd. Svenskarnas intagande af Dünaburg blef den första större missräkningen för ryssarna, så mycket mer som dessa förgäfves ansträngt sig att eröfra denna fästning och nu på sommaren 1655 hade ämnat göra ännu ett försök därtill. Men

långt ifrån att visa något missnöje framhöllo ryssarna tvärtom den fördel, de själfva hade af denna eröfring, då deras egna stridskrafter i polska Livland därigenom skyddades. — Tyvärr blef Dünaburgs eröfring den enda större framgång, svenskarna vunno under detta fälttåg. De svenska trupperna voro illa utrustade och saknade det nödvändigaste. Rådvillhet härskade bland befälet i fråga om konungens närmare planer. De la Gardie ankom vid denna tid till sitt generalguvernement men var ej rätte mannen att sätta lif i rörelserna. Ryssarna voro ej heller sena att begagna sig af det för dem gynnsamma tillfället. De besatte Wilna och Kowno och innehade därmed de ställningar, som svenskarna haft till uppgift att hindra dem från att intaga.

Om sålunda svenskarna kommit till korta i fråga om att förekomma ryssarna vid intagandet af Littauens mera betydande platser, var det af stor vikt att neutralisera ryssarnas försteg genom att på öfvertygelsens väg vinna littauerna för Sverige, så mycket mer som ej heller Ryssland lämnade samma medel oförsökt. Ryska utskickade agiterade vid sidan af De la Gardie, biträdd af assistensrådet Paul Helmersen och Estlands guvernör Bengt Skytte. Karl Gustafs framgångar i Polen förfelade ej att göra verkan på littauerna. En icke obetydlig hjälp lämnades ock De la Gardie af de svensksinnade furstarna Janus och Bogislaus Radziwil, den förre storfältherre i littauiska armén. Den 26 juli antogo dessa Sveriges beskydd, och påföljande 10 okt. följdes deras exempel af de littauiska ständerna på en riksdag i Keidany. Här uppsade Samogitien med kretsarna Braslaw, Wilkomir, Upita(?) samt största delen af kretsen Kowno Johan Kasimir tro och lydnad och erkände Sveriges konung som sin rättmätige storhertig. — Denna underkastelse på papperet hade dock föga motsvarighet i verkligheten. Befolkningen var i allmänhet ej besjälad af samma känslor, som gjort sig gällande på riksdagen i Keidany; och skulle konsekvenserna utdragas af underkastelsen, måste det leda till konflikt med ryssarna.

Littauens ockupering afsåg att omintetgöra Rysslands framträngande till Kurland och hafvet. Allteftersom svårigheter för realiserandet af denna plan började yppa sig, blef Karl Gustaf mera betänkt på att göra slag i saken genom Kurlands införlifvande med Sveriges besittningar. De la Gardie erhöll order att med påvisande af faran för de framträngande ryssarna söka förmå hertigen att ställa sig under svenskt beskydd. Skytte och Helmersen tjänstgjorde som underhandlare. Man fordrade, att hertigen skulle bevilja årligt underhåll åt de svenska trupperna, tillåta, att soldater värfvades i Kurland, samt öppna Bauske för en svensk besättning. Men ryssarnas fasta position i Littauen och detta lands sväfvande politiska hållning voro icke ägnade att drifva Jakob ur den neutrala ställning, som redan garanterats af Alexei och Johan Kasimir. Så länge icke den littauiska frågan var ordnad, tvungos å andra sidan svenskarnas anspråk inom tillbörliga gränser på grund af hertigens inflytande hos furstarna Radziwil. Johan Kasimir sökte äfven locka Jakob till passivitet genom löften om att göra hans domar inappellabla.

Beslutet i Keidany bragte hertigen att vackla. Han förklarade sig i nov. beredd att gifva 50,000 rdr till den svenska arméns underhåll. Kurlands kansler, Melchior von Folkersam, sökte förmå konungen att nöja sig därmed. Men denne var obeveklig i sin fordran på fullständig underkastelse. Förgäfves hänvisade Jakob till Johan Kasimirs samtycke 16 nov.[1] till att Kurland förblefve neutralt äfven i svenska kriget. Skytte förklarade, att detta medgifvande saknade all betydelse, då det icke blifvit godkändt af polska riksdagen. Ytterligare en omständighet kom nu svenskarna till hjälp. Kurfursten af Brandenburg hade funnit sig i det oundvikliga och slutit fördraget i Königsberg, hvarigenom hertigen ej blott förlorade sin svågers ryggstöd utan ock föll i misskredit hos Johan Kasimir, som medgifvit Kurlands neutralitet med den uttryckliga önskan,

[1] Kruse I, ss. 156 och 157.

att hertigen afhölle Fredrik Wilhelm från att sluta sig till Karl Gustaf.[1] — För att förstå de följande underhandlingarna med Kurland är det nödvändigt att se till, huru de öfriga politiska förhållandena gestaltat sig.

Karl Gustafs framgångsrika uppträdande i Polen hade förhindrat ytterligare ryska eröfringar därstädes. Men det behöfdes något mer än enbart denna omständighet för att bringa de ryska revanschtankarna gentemot Sverige till mognad. Kurfursten af Brandenburg hade hösten 1655 af fruktan för såväl Polen som Sverige sökt förmå Tyska riket, Holland och Ryssland till gemensam väpnad aktion mot Sverige, men förgäfves. Kejsaren önskade afvakta händelsernas vidare utveckling, och Holland förlamades af den skarpa splittringen mellan freds- och krigspartiet. Till Ryssland skickades från Brandenburg sekreteraren Lazarus Kittelmann 9 aug. 1655, officiellt för att erbjuda kurfurstens medling mellan Ryssland och Polen. I hemlig audiens skulle han varna för Sverige och föreslå närmare allians med Brandenburg. Ytterligare förhandlingar i denna sak skulle bedrifvas från Preussen af grefve Waldeck, kurfurstens mest inflytelserike rådgifvare och ifrig anhängare af idéerna om ett mäktigt protestantiskt förbund i Tyskland under Brandenburgs ledning mot det habsburgska huset. Kittelmanns förslag, som framställdes vid en hemlig underhandling i Wilna med statskanslern Lapuchin, gaf emellertid anledning till en, som det föreföll Kittelmann, högst egendomlig fråga,[2] om Waldeck sökte allians för sin egen person eller för kurfurstens räkning. Antagligen var frågan blott en fint af ryssarna för att på detta sätt undvika ett direkt svar på själfva förslaget. De polska förhållandena bragtes åter på tal. Ryssarna förklarade, att tsaren, eftersom Gud välsignat de ryska vapnen, ej ville afträda, hvad han eröfrat, förrän polske konungen gjort afbön och betalt

[1] Seraphim II, s. 539.

[2] Urk. u. Act. VI, ss. 704—707. Kittelmann skrifver bl. a. härom: »Om han (ryssen) ställde sig så eller i statssaker realiter var så okunnig, kan jag ej säga».

krigskostnaderna. Det är väl för mycket sagdt, att ryssarna ej nu begrepo faran från Sverige.[1] Det låg i öppen dag, att Sveriges framgångar hotade Rysslands nya eröfringar och minskade dess utsikter till återtagande af de förlorade provinserna i väster. Men ryssarna voro för litet på det klara med sitt förhållande till Polen för att nu vilja riskera sin ställning genom ett krig med Sverige i ett för detta land icke ogynnsamt ögonblick. Och ännu hade inga resultat visat sig af svenskarnas bemödanden att bestrida Ryssland de sista dyrbara landvinningarna. Tsaren kände troligtvis icke heller tillräckligt Brandenburgs rätta ställning till Sverige för att våga kompromettera sig på grundval af Kittelmanns lösa erbjudanden.

Men det dröjde ej länge, innan förhållandena hade förändrats. Det i och för sig betydelselösa fördraget i Keidany kunde ej annat än göra ryssarna fientligt stämda gentemot Sverige. Att Littauens hufvudstad Wilna var i ryskt våld, ansågs af ryssarna såsom kriterium på att hela landet var rysk tillhörighet. Från Wilna hade tsaren i egen person ledt krigsrörelserna och med stigande missnöje sett svenskarnas intrång. — Händelsernas vidare utveckling i Polen beredde en gynnsam jordmån för ryssarnas gryende krigstankar. Det blef ej lika lätt för Karl Gustaf att behålla polackerna i underdånighet, som det varit att bringa dem till underkastelse. Redan under de sista månaderna af 1655 började de resa sig. Svårigheterna hopade sig för svenskarna.

Det gällde numera blott för tsaren att få en förmånlig fred med Polen. Kejsaren hade redan länge erbjudit sin medling genom sändebuden Alegretti och Lohrbach för att genom Ryssland hejda Karl Gustaf utan att själf behöfva aktivt uppträda. Genom de kejserliga gesanterna inledde tsaren underhandlingar med Johan Kasimir, som visade sig tillmötesgående. Lugnad däraf föreslog Alexei genom en agent, Bogdanof, i Wien, att man gemensamt skulle

[1] Se Haumant, s. 74.

bilda en liga mot Sverige. Men kejsaren önskade lika litet nu att själf ingripa, som när Brandenburg föreslog förbund. Och ensam vågade tsaren ej ännu en brytning.

Under hela hösten hade ryssarna upprepade gånger betygat sina vänliga känslor för Sverige, och man har ingen anledning att beteckna dessa försäkringar som idel förställning.[1] De försök, som gjordes af en rysk agent att förmå furstarna Radziwil att ställa sig under tsarens öfverhöghet, få ej betraktas som bevis på hemliga krigsplaner, då man måste taga hänsyn till den ryska åskådningen beträffande rätten till Littauen. Ej heller kunde ryssarna då förutse den kommande förändringen i polackernas tänkesätt. Ännu i mars följande år kunde Skytte skrifva från Mitau: »Med moskoviten tror jag inga hostiliteter må fruktas, så länge vi ej lida något märkligt nederlag eller honom i sina titlar och eröfringar ej söka torbera.»[2] Men han förbisåg därvid, att sådant redan skett såväl i det ena som andra afseendet. Redan vid slutet af 1655 syntes också tydligt af ryssarnas uppförande gentemot Sverige, att de nu umgingos med tankar på krig. För att hålla det vänskapliga förhållandet till dem vid makt och motarbeta de kejserliga sändebuden i deras fredsmedling mellan Polen och Ryssland hade redan vid begynnelsen af Karl Gustafs polska krig en stor svensk ambassad befullmäktigats att afgå till Moskwa. Den bestod af hofrättsrådet Gustaf Bjelke, generalmajor Alexander von Essen och hofrådet Filip von Krusenstjerna. Det dröjde, innan den slutligen var färdig att afgå. Kommendanten på Pskow skref emellertid till De la Gardie, att sändebuden välvilligt skulle emottagas. Den 7 sept. afreste Bjelke med kolleger från Riga samt inträffade i Moskwa 28 okt. Tsaren, som då ännu uppehöll sig i Littauen, hemkom först i dec. På grund af den förändrade politiska ställningen blef behandlingen af de svenska legaterna allt annat än förekommande. Åt de kejserliga sändebuden lämnades otvetydigt försteget. Med dessa

[1] Se Pufendorf, s. 129.

[2] Skytte till De la Gardie 19 mars 1656.

höllos oupphörligt hemliga underhandlingar. Ett förslag af Bjelke till gränsreglering i Littauen afvisades, i det ryssarna menade, att detta land frånţagits dem nästan i tsarens åsyn.[1] Under hand blef den svenska beskickningen föremål för en besvärande uppmärksamhet. Äfven på andra sätt visade sig ryssarnas fientliga tänkesätt. Svenska köpmän, som reste från Moskwa, anhöllos och visiterades af streltserna. Bref, som anträffades hos dem, brötos och öfversattes till ryska. — Så småningom afspärrades de svenska legaterna fullständigt från förbindelsen med hemlandet.

En mäktig förespråkare för kriget var patriarken af Moskwa, Nikon, som synes hafva haft det största intlytandet hos tsaren. Brinnande af religiöst nit traktade Nikon efter att rycka Ingermanland och Keksholms län med dess rätttrogna befolkning undan de förhatliga kättarnas herravälde. I Nowgorod agiterade han bland de ryssar, som merendels i handelsärenden ankommo dit från Narwa, och sökte vinna dem för sin sak genom allehanda gunstbevis.[2] Utan tvifvel blef det religiösa momentet genom Nikons inverkan en icke oväsentlig orsak till det kommande rysk-svenska kriget.

Ryssarnas fientliga stämning visade sig snart äfven af deras uppförande i Littauen. De la Gardie hade beordrat kapten Hans Ulenbrock att söka förmå orterna kring Dünaburg till underkastelse, hvarvid en skarp konflikt uppstod om staden Druja med ryske kommendanten i Rositen, Affanasij Lawrentiewitsch Ordin-Nastjokin, en af de förnämsta ryssarna på sin tid. — Slug och beräknande var Nastjokin den kanske mest betydande representanten för de ryska expansionstankarna, för hvilkas realiserande han ansåg alla medel tillåtliga. Han hade en vida klarare politisk blick än de flesta af sina förmän. — Ryssarnas anspråk på Druja grundades på det faktum, att staden en gång intagits af dem, hvarvid Nastjokin påstod sig hafva aftvingat borgarna trohetsed. Det

[1] Pufendorf, ss. 129 och 130.

[2] Bjelke från Moskwa 7 mars 1656 (bl. De la Gardies bref till kon.). Brefvet hade medförts af en borgare från Dorpat, hvilken haft det undanstucket i ett flaskfoder.

senare bestreds af svenskarna. Ryssarna innehade redan den egentliga staden på ena stranden af Düna, hvarför striden blott rörde sig om ett kloster och motsatta sidan af floden. I bref till De la Gardie beklagade sig Nastjokin öfver excesser af Ulenbrock. De la Gardie beordrade 22 febr. en kommission, bestående af öfverste Leonard Fitinghoff och assessor Albrekt von Bylow, att söka bilägga tvisterna och på samma gång åstadkomma en gränsreglering.[1] Redan följande dag synes De la Gardie emellertid hafva ändrat mening och blott befallt Fitinghoff att öfvervaka ordningen bland trupperna och bestraffa de littauer, som begärt skydd af Sverige men sedan slutit sig till ryssarna; all underhandling med Nastjokin, såväl skriftlig som muntlig, förbjöds uttryckligen. Fitinghoffs sändning ledde i alla händelser icke till något resultat, och samma öde rönte en annan kommission, bestående af generaladjutanten Konrad Yxkull och major Henrik von Alfendel, hvilka med anledning af några oroligheter i Wirtzbolowa sändts till denna ort 14 jan. för att ordna gränserna i Samogitien.

Under det att Polen var i uppror och sannolikheterna för ett svenskt-ryskt krig blefvo allt större, sökte nu svenskarna tvinga hertigen af Kurland att lämna sitt eljest försvarslösa land i Sveriges beskydd. Hertigen var noga underrättad om de politiska förhållandena. Under det att därför de svårigheter, svenskarna hade att kämpa med, måste göra honom obenägen för underkastelse, kunde å andra sidan fördraget i Königsberg icke annat än verka till Sveriges förmån. Den 22 febr. afreste Skytte till Mitau.[2] Redan vid första underhandlingen hemställde Jakob om skydd utan vasallskap, hvilket genast afslogs. Också synes hertigen redan på förhand hafva beslutit att åtminstone till skenet tills vidare foga sig efter nödvändigheten. Han förklarade sig vid den följande sammankomsten beredd att i Guds namn begifva sig under Karl Gustafs protektion, om svenskarna ville och voro instruerade att behålla honom och hans land vid deras hög-

[1] De la Gardies order till dessa 22 febr. 1656.

[2] De la Gardie till kon. 22 febr. 1656.

het, rätt och friheter samt mottaga och afhjälpa deras klagomål. Underhandlingen skulle blott hållas hemlig och landet befrias från vidare bördor och inkvarteringar. Härmed hade man ändtligen kommit på fastare mark, ehuru den sista punkten delvis var ägnad att neutralisera den aktivitet, man i själfva verket önskade af hertigen. Också förklarade Skytte till att börja med inkvarteringen absolut nödvändig, i synnerhet som Kurland skulle förbundit sig därtill genom en föregående traktat. Denna ansågs emellertid af hertigen för upphäfd i och med den nya; och i alla händelser hade den blott tillåtit inkvartering, om svenskarna drefvos från sina andra kvarter. Utan tvifvel, menade hertigen, kunde något dylikt ej förutsättas nu. I stället gaf han hopp om någonting annat i utbyte. Hvad han menade därmed, blef tydligt, då en sekreterare efter något dröjsmål förklarade för Skytte, att Kurland skulle lämna en summa penningar i ett för allt under tre års tid utom de tullinkomster, Sverige skulle få af de kurländska hamnarna.[1] Med vanlig slughet uppgafs ej summans storlek, hvilken först skulle blifva känd, sedan Skytte lämnat sitt svar. Denne hade under tiden insjuknat, hvarför kanslern sökte att hemma i hans bostad afhämta svaret. Ett ytterligare villkor för underkastelsen hade emellertid nu inskjutits: man fordrade nämligen, att Sverige skulle ställa garanti för sina förbindelser, om penningarna utbetaltes, i det man föregaf, att adeln eljest skulle blifva missnöjd. Hade man väl kommit öfverens i dessa hufvudsaker, skulle de öfriga punkterna följa, som »skuggan följer kroppen». Tydligen var både denna i hast påkomna skyndsamhet och hela penningförslaget en slug fint. Hertigen tänkte aflocka Skytte ett jakande svar och sedan förhala tiden vid bestämmandet af summans storlek samt sålmedelst i det längsta undvika en brytning med Ryssland. För att ytterligare betona hertigens ärliga hållning uttalades öppet för Skytte, att Kurland äfven efter traktaten skulle fortsätta förbindelsen med Moskwa. Ett fördrag med så lösa bestämmelser gaf också tillfälle till de mest olika tolkningar.

[1] Skytte till De la Gardie 1 och 7 mars 1656.

Talet om garantier skulle ställa hertigens uppriktiga afsikter i en förmånlig dager. — Svenskarnas kritiska belägenhet gjorde en skyndsam lösning ytterst nödvändig. Man måste taga emot, hvad som stod att få, medan ännu några utsikter funnos att vinna något. »Vi måste dansa efter deras pipa häruti, med mindre vi resolvera kasta hela verket omkull», skref Skytte.[1]

Skytte, som utan tvifvel genomskådade hertigen, gjorde emellertid ögonblickligen upp ett utkast till en ny traktat och lämnade subsidiefrågan obesvarad. Hertigen blef »flat», såsom Skyttes ord faller sig, öfver det blixtsnabbt uppgjorda nya förslaget och fann sig öfverflyglad. Skytte kunde nämligen med den nya traktaten i handen ej förebrås att uppehålla saken, fastän han icke svarade på frågan rörande penningarna. Jakob begärde, att en licentmästare måtte skickas för att inrätta tullarna i Mitau och Windau. Dagen förut hade han förklarat, att det kom att dröja, innan de kunde ordnas, då de skulle inrättas efter preussiskt mönster, på det ej handeln måtte lida afbräck.

Sedan den första öfverrumplingen misslyckats, blef det ej längre tal om någon skyndsamhet. I stället för att uttala sig om Skyttes förslag kom hertigen 18 mars med ett motförslag, innehållande delvis nya punkter. Med hemställan, om icke dessa jämte hans egna postulat kunde senare införas i ett särskildt instrument, utströk Skytte utan vidare nyheterna och begärde ett slutligt utlåtande om de af

[1] Detta yttrande och hela hans uppträdande för öfrigt synas delvis motsäga de beskyllningar, man gjort honom, för ett oförskämdt och närgånget beteende i Mitau, hvilket skulle varit högst odiplomatiskt under förhandenvarande omständigheter. Man har påstått, att han i lättsinnigt öfvermod föreskrifvit ordningen för hertigens hushåll. Då sändebud kommo från littauiska adeln till Mitau för att beklaga sig öfver våldsgärningar af svenska trupper, hade de i hertigens närvaro hånfullt affärdats af Skytte, som kallat dem svenska slafvar samt icke tillåtit, att de visat sig tillsammans med honom vid den furstliga taffeln. Hertigen hade däraf kunnat förstå, hvad han hade att vänta för sig och sitt land. Skytte säges vidare hafva rådt hertiginnan att inskränka sitt hushåll för att spara penningarna åt hans herre, under det att han själf gjorde sin boning till skådeplats för ett liderligt lefnadssätt. Kruse I. s. 158.

honom uppställda hufvudvillkoren för underkastelsen. Ett nytt dröjsmål af kurländarna ursäktades med att kanslern blifvit sjuk. Skytte var emellertid vid godt mod och underrättade De la Gardie, att man nu var öfverens i hufvudsaken. Det fanns blott ett »men»; hertigen förbehöll sig hälften af tullinkomsterna med åberopande af en skriftlig försäkran af De la Gardie, att dessa skulle inrättas på samma sätt som i Preussen. — Innan kurländarna förmådde sig till att ändtligen underhandla om de framställda hufvudpunkterna, gjordes ett sista försök af dem att komma ifrån det hela med en penningsumma. Man frågade, hur mycket som önskades för hvarje rusttjänsthäst. Skytte förklarade sig som förut ej vilja hafva penningar utan folk men lofvade dock rådgöra med De la Gardie. Denne föreslog han emellertid nu, att man skulle taga det förra, 100 rdr för hvar rusttjänsthäst, hvilket för 300 hästar skulle utgöra 30,000 rdr.[1] Det var ett missgrepp utaf Skytte, att han icke beslöt sig för denna utväg, medan den var möjlig, utan sökte i det längsta genomdrifva en mera fullständig underkastelse. Men han uppfattade icke, som förut nämnts, det kritiska förhållandet till Ryssland. De la Gardie, som ansåg sig äga visshet om ryssarnas fientliga afsikter, var allt annat än belåten. Han uppmanade Skytte[2] att antingen direkt afsluta traktaten eller helt afbryta underhandlingen, antagligen för att sålunda medelst injaga skräck hos hertigen.

Ändtligen kom Jakob 31 mars i egen person till Skytte och lofvade, att rådet följande dag skulle lägga sista hand vid traktaten. Ett erbjudande, han förut gjort, att svenskarna skulle få köpa hans skepp, togs emellertid tillbaka under förevändning, att en fransk minister skulle komma och bese dem för Frankrikes räkning.[3] Af någon anledning uppsköts åter det slutliga afgörandet till efter påskhelgen, som inföll vid denna tid. Man synes omsider stå vid

[1] Skytte till De la Gardie 12, 19 och 21 mars 1656.

[2] De la Gardie till Skytte 24 mars 1656.

[3] Skytte till De la Gardie 21 och 24 mars 1656.

målet efter oaflåtliga bemödanden och genom ett ståndaktigt fasthållande af de ursprungliga villkoren. Det felas blott underskrifter. Då anländer i sista stund ett ryskt sändebud, och spelet är förloradt.

Under det att svårigheterna hopa sig kring svenskarna, besluter Alexei, medan polska underhandlingen alltjämt fortskrider, att taga steget fullt ut och blir nu i sin ordning den, som söker allians mot Sverige. Kreditiv utfärdades 20 mars 1656 för stolniken knes Danilo Mychetsky, som skulle göra en rond till närgränsande stater, börjande med Kurland.[1] I april anlände Mychetsky till Mitau i rätt tid för att hindra furstens faktiska öfvergång till Sverige. Förhandlingarna med Skytte afstannade genast, och uppmärksamheten vändes till den ryske agenten, som blef mottagen på det mest förekommande sätt och bemött med uppenbart fjäsk.[2] Det är ej tvifvel om att icke Mychetsky invigde hertigen i tsarens planer. Mychetsky bedyrade offentligt, att ryssarna voro vänskapligt sinnade mot svenskarna och aldrig skulle bryta freden, om ej dessa gjorde det. Skytte lät äfven intala sig af deras högtidliga försäkringar, att det ej var fråga om viktiga eller hemliga ärenden. Men på hans begäran att erhålla en kopia af tsarens bref svarades, att där endast stod kreditiv för sändebudet. Skytte lämnade därpå Mychetsky pass att fortsätta färden till Brandenburg, för att, »efter ryssarna ej fullt tro, att kurfursten håller med oss,

[1] Urk. u. Act. VIII, s. 8.

[2] Då han 8 april erhöll audiens, mottogs han af Jakob redan vid trappan, hvarefter han framlämnade tsarens bref efter öfliga ceremonier, »uti hvilka han sig icke djupt bockat hafver efter det förra ryska manér». Vid erinran af Mychetsky erhöll tsaren sina nya titlar utom Littauen, ehuru med påpekande af hertigen, att man förr låtit sig nöja med de gamla. Sedan följde omedelbart hemliga underhandlingar först med Jakob och därefter med furstinnan. Följande dag kunde Mychetsky ej förmås att dinera, med mindre hertigen själf deltog, hvartill han nödgade honom genom att stående vänta en halftimme vid bordet. Ingendera ville sätta sig på hedersplatsen, och kuverten placerades omsider på ömse sidor därom. Före och efter middagen höllos åter hemliga underhandlingar, hvarvid man efter hofmästarens berättelse blott diskuterade geometri och kartor. Skytte till De la Gardie 9 april 1656.

han gärna där må förnimma motsatsen». Ryssarna hade tydligen fått den uppfattningen genom Kittelmanns uppdrag, att kurfursten vore att räkna på i ett eventuellt krig. Fördraget i Königsberg eller innebörden af Fredrik Wilhelms politik förstodo de antagligen ej riktigt.

Knappt hade ryssen afrest, förrän hertigen blef meddelsammare och förklarade öppet, att tsaren begärt, att Kurland måtte förblifva passivt, om Ryssland invecklades i ett nytt krig. Jakob förmodade, att man syftade på Sverige. Fredsvillkoren mellan Ryssland och Polen voro i hufvudsak godkända å ömse sidor, och Mychetsky hade antydt, att någon svensk ej längre skulle finnas i Littauen, när »gräset växte».[1] — Det var ett brydsamt läge, hvaruti hertig Jakob befann sig. I Polens krig mot dess båda grannar hade han icke fått sin neutralitet erkänd af Sverige, och nu hotade ett krig att blossa upp mellan Polens fiender inbördes. I full öfverensstämmelse med sin föregående politik gjorde Ryssland ej heller denna gång något synbart försök att fatta fast fot i Kurland. Nu, när ett svenskt-ryskt krig hotade utbryta, var det af större vikt än någonsin för Kurland att fortsätta sin hittills följda politik. Och helt oväntadt blef Kurland befriadt från Sveriges enträgenhet. Littauerna gjorde uppror, och Mychetskys spådomar syntes gå i uppfyllelse.

Trots de långt drifna underhandlingarna rappellerades Skytte från Mitau och kallades till Preussen. De la Gardie skulle i stället lägga sista handen vid verket samt därpå ordna förhållandena i Littauen vid en landtdag i Birshi (Birsen), utsatt till 20 april. Dag från dag uppsköts resan från Riga, hvilken ursprungligen var bestämd till början af april. Under tiden inlupo nyheter om resningar, som sades hafva skett i Littauen[2]. Sedan De la Gardie ändtligen an-

[1] Skytte till De la Gardie 12 och 13 april 1656.

[2] De la Gardie till hertig Adolf Johan 4 april och till Wulfsberg, res. i Königsberg, 4 febr. — Enligt Pufendorf, s. 100, skulle De la Gardie i mars afrest till Mitau och först där fått underrättelse om olyckan, hvilket är oriktigt. De la Gardie skrifver emellertid själf till kon. 9 maj, att han fått tidningen i Mitau, dit han rest för att få traktaten underskrifven.

ländt till Mitau 22 april, fick han närmare kännedom om upprorets vidd.

I slutet af år 1655 hade De la Gardie på konungens order begifvit sig till Preussen med största delen af sina trupper, hvarmed han bidrog till att tvinga kurfursten till fördraget i Königsberg. Vid De la Gardies återkomst på nyåret 1656 med en betydligt reducerad armé förlades flertalet af trupperna i vinterkvarter i Littauen för att icke betunga Livland med inkvartering. Manskapet skulle erhålla underhåll in natura af bönderna. Den strängaste ordning påböds såväl inom som utom kvarteren. Officerarna gjordes ansvariga för eventuella anledningar till missnöje.[1] Littauerna underrättades genom edikt af 14 februari, att penningutpressningar och våldsamheter voro soldaterna vid lifsstraff förbjudna. Noggrann vaksamhet ålades befälhafvarne af De la Gardie. I midten af april gafs order till regementena att samlas och hålla sig marschfärdiga till maj.[2] Innan de ännu hunnit vidtaga anstalter för uppbrott, bröt upproret löst. De littauiska bönderna samlade sig som på gifvet tecken och öfverföllo de isolerade truppafdelningarna. Nästan hela öfverste Harald Igelströms regemente, som dock icke var synnerligen stort, och 9 på skilda håll förlagda kompanier af andra regementen blefvo fullständigt tillintetgjorda. En så framgångsrik öfverrumpling förutsätter en ytterst bristfällig bevakning. De la Gardies stränga order härutinnan synas icke hafva blifvit efterföljda. Soldaternas olidliga utpressningar föregåfvos vara orsak till resningen, men den var i själfva verket blott ett upprepande af händelserna i Polen, påskyndad af ryssarnas uppviglingar. Rykten hade spridts, att Karl Gustaf med hela sin här var dömd till undergång. Det påstods äfven, att konungen redan var död.

För hertigen af Kurland måste upproret i Littauen blifva afgörande, äfven om han icke redan förut bestämt sin hållning. Han anhöll formligen, att traktaten ej måtte under-

[1] De la Gardies order till öfverste Harald Igelström och öfriga regementschefer 3 febr. 1656.

[2] De la Gardies order 14 april 1656 till Pontus De la Gardie m. fl.

skrifvas, då ryska sändebudet hotat hans land med undergång, om han hjälpte Sverige med folk eller penningar. [1] Och De la Gardie fick nu annat att tänka på: det gällde att rädda återstoden af svenska styrkan i Littauen från tillintetgörelse. Han skyndade till armén, som samlats under Lejonhufvud, hvarefter littauerna blefvo nedgjorda eller skingrade. Då Sveriges enträgenhet under nuvarande omständigheter kanske skulle drifva hertigen att definitivt ställa sig på Rysslands sida, fann Karl Gustaf för godt att bevilja honom neutralitet i juni, hvarvid stiftet Pilten förpantades till hertigen mot 50,000 rdr. Denna politik var desto klokare, som den fullständigt öfverensstämde med hertigens egen önskan och Ryssland redan förut visat sig icke hysa några fientliga afsikter mot Kurland. En militärisk ockupation af detta land, hvilket nu varit enda medlet för svenskarna att tvinga det till underkastelse, skulle därjämte onödigtvis splittrat de redan förut fåtaliga svenska stridskrafterna och förlängt försvarslinjen mot Ryssland utan en motsvarande fördel af starkare operationsbas.

Ehuru svenskarna nästan dagligen sågo yttringar af Rysslands alltmer utprägladt fientliga sinnesstämning, fäste de föga afseende därvid med det förakt för allt ryskt, som äfven nu visade sig hos dem. Karl Gustaf lät visserligen genom Bjelke betyga sina vänliga afsikter gentemot ryssarna men öfverlät för öfrigt åt De la Gardie hela omsorgen om ordnandet af de frågor, som framkallades af ryssarnas uppförande, och blundade för risken af ett fredsbrott under de oordnade förhållandena i Östersjöprovinserna för att mera odeladt kunna ägna sig åt Polen. Konungens fredsförsäkringar i Moskwa hade blott till följd en i mars daterad, i fientlig ton hållen skrifvelse från tsaren, hvilken skrifvelse väl närmast är att uppfatta som Rysslands krigsförklaring. Svenskarna beskylles för att hafva brutit »det eviga fredsfördraget». De hade besatt orter i Littauen, som för länge sedan intagits af ryssarna. Då De la Gardie tillfrågats, huruvida det skett på hans be-

[1] De la Gardie till kon. 22 april 1656.

fallningar, hade han hänvisat saken till sändebuden i Moskwa. Dessa åter hade sagt sig icke hafva några instruktioner härom. Ryssland fordrade därför de svenska besättningarnas aflägsnande från dessa platser och bestraffning af dem, som varit upphof till inkräktningen, samt isynnerhet af dem, som ej gifvit tsaren rätta titeln. Ryssarnas anspråk på Littauen voro desto mera berättigade, som hufvudstaden Wilna var i deras händer. Af samma orsak sökte ej ryssarna inkräkta på svenskarnas eröfringar i Polen, eftersom Karl Gustaf var i besittning af Krakau.[1] Tsaren besvärade sig vidare öfver Karl Gustafs förbindelser med kosackerna samt slutligen öfver några domslut från Narwa och Reval, i hvilka tsarens titlar användts på ett för honom kränkande och föraktfullt sätt. Dessa till största delen uppkonstruerade besvär syntes kunna gifva tsaren lämplig anledning till fientligheter. Särskildt framhölls för kurfursten af Brandenburg såsom oförsvarligt, att De la Gardie omnämnt tsaren så föraktfullt i de svar, De la Gardie gifvit de littauiska ständerna, att man knappast kunde upprepa det. Karl Gustafs skrifvelser till kosackerna hade också öfverlämnats till tsaren i original.[2] — Konungens förbindelser med dessa voro emellertid icke synnerligen intima vid denna tid. När Sveriges fredsbrott blifvit bekant, hade kosackernas hetman, Bogdan Chmelnicki, skickat sändebud till svenska lägret för att erbjuda kosackernas hjälp mot Polen men äfven mot Ryssland, om tsaren började krig utan några verkliga orsaker. Konungen lofvade att vidare underhandla med dem genom en beskickning; men då kosackernas utskickade dröjde med sin hemkomst, synes Chmelnicki hafva fått den uppfattningen, att svenskarna ej voro angelägna om kosackernas hjälp.

Karl Gustaf sökte bemöta tsarens påståenden i en svarsskrifvelse af 14 juni,[3] hvilken visserligen kom för sent men i alla händelser föga kunnat uträtta. Han erkände, att bref växlats mellan honom och kosackerna. Men långt ifrån att

[1] Pufendorf ss. 195 och 196.

[2] Urk. u. Act. VIII, s. 11.

[3] RR. f. 732 o. f.

vilja stifta ovänskap mellan dem och Ryssland hade konungen fastmer sökt styrka dem i deras förtroende till tsaren och uppmanat till försiktighet gentemot polackerna. Om våldsamheter begåtts i Littauen, lofvade Karl Gustaf sträng undersökning och bestraffning af de skyldiga. Detsamma skulle ske beträffande de omtalade domsluten. I titelfrågan yttrade konungen vidare, att han »alltid önskat och med flit aldrig annat sökt, än att pakterna och det evigt varande fördraget såväl med bägge våra stora potentaters titlar som i alla andra saker på Vår Kongl. Maj:ts sida noga och obrottsligen blifva hållet och observerat.» Konungen fortsatte i det följande: »E. Ts. Maj:t beskyller oss nu hafva brutit freden, men om Vår Kongl. Maj:t allenast vill tänka efter, hvad på E. Ts. Maj:ts sida är förlupet, befinnes mycket, som tvärtemot visar, att allt icke är så fullkomligt hållet, som E. Ts. Maj:t själf vill gärna gifva det anseende.» Tsaren hade sålunda vägrat att mottaga Karl Gustafs skrifvelser för titelns skull, ehuru denna icke varit annorlunda än den, som förut accepterats af Ryssland. För titlarnas skull hade de svenska sändebuden i Moskwa beröfvats tillfälle till underhandling. Konungen var likväl villig att gifva de önskade titlarna, blott det skedde genom ömsesidig öfverenskommelse och sändebuden af tsaren erhöllo uttrycklig försäkran, att titlarna ej sedan skulle uttydas till förfång för Sverige. I Littauen borde man åstadkomma en gränsreglering. Allt missförstånd borde undvikas. Man hade en gemensam fiende, den »af romerska religionen», som blott sökte skilja Sverige och Ryssland.

Tsarens försök att åstadkomma ett förbund mot Sverige hade ingen effektiv följd. Mychetsky hade fortsatt färden till Brandenburg. Han öppnade underhandling i Königsberg i maj men uppnådde ej något resultat, tack vare den svenskvänlige Waldecks dominerande inflytande. Mychetskys förklaring, att tsaren skulle låta sig nöja, om han erhölle sina begärda titlar och De la Gardie m. fl. straffades till lifvet samt alla i tsarens land belägna slott och fästningar afträddes och där uppkastade skansar raserades, tog kurfursten till

utgångspunkt för erbjudande af sin medling, då svenske konungen helt säkert skulle visa sig tillmötesgående. Men Mychetsky hade inga instruktioner härutinnan; han hade blott order att afsluta förbund med Brandenburg. Fredrik Wilhelm själf önskade ej nu en afgjord brytning med Sverige. Det talades om ingenting mindre än delning af Polen. Han begärde därför endast att få bliva neutral i ett eventuellt svenskt-ryskt krig, hvarvid dock Mychetsky fordrade, att de 1,500 man, kurfursten lofvat svenskarna genom fördraget i Königsberg, ej skulle få begagnas mot ryssarna. Kurfursten framhöll emellertid, att fördraget afslutats, innan brytning kunde förmodas mellan Sverige och Ryssland. Karl Gustaf ägde använda trupperna efter sitt eget behag. Utan att sålunda något resultat uppnåtts i någondera frågan, lämnade Mychetsky Königsberg och reste vidare till Holland.[1] Att ytterligare försvåra ställningen för Sverige genom en sammanslutning mot detsamma öfverensstämde dock icke med detta lands politik, så mycket mer som underhandlingar just nu pågingo om en förmånlig svensk handelstraktat. Danmark, som icke kunde påräkna Hollands understöd, dröjde på den grund med krigsförklaringen. Fredrik Wilhelm tog å sin sida steget fullt ut, och 8 juni afslöts fördraget i Marienburg.

Ryssland afvaktade ej utgången af Mychetskys beskickning. Det synes i alla händelser ha räknat på Danmarks fredsbrott. Svenskarnas ställning i Polen var ytterligt kritisk. Östersjöprovinsernas i alla afseenden dåliga tillstånd gjorde därjämte ögonblicket lämpligt för ett ryskt anfall. Redan länge hade rykten vetat förkunna om ryska rustningar. Den 3 juni öfverskredo ryssarna den svenska gränsen.

Det svensk-ryska krigets utbrott är sålunda närmast ett tillfälligt biresultat af Rysslands och Sveriges förhållande till Polen, i det att Rysslands vunna öfvertag i Östeuropa dels tvingar Sverige att söka hejda den ryska expansionen mot Polen för att samtidigt bringa polska frågan till ett afgörande dels uppväcker begär till och möjliggör en fortsatt

[1] Urk. u. Act. VIII, ss. 10—15.

rysk utvidgning äfven åt väster af lika berättigande som eröfringarna från Polen, och hvilken sättes i scen på grund af svenskarnas intrång i synnerhet i Littauen, om hvilket intrång riksdagsbeslutet i Keidany bär ett ojäfaktigt vittnesbörd, samt med anledning af Sveriges för ögonblicket farliga läge.

II.

De månader, De la Gardie omhänderhaft ledningen af Östersjöprovinsernas angelägenheter, hade icke medfört någon synnerlig förbättring i det tillstånd af villervalla i förvaltning och försvar, hvaruti provinserna redan förut befunno sig. Konungens egna företag togo det mesta af de svenska medlen i anspråk och bundo stridskrafterna i Polen. De la Gardie var nästan uteslutande hänvisad till provinsernas tillgångar för att kunna åstadkomma en ökning af de fåtaliga truppernas numerär samt bringa fästningarna ur deras förfallna tillstånd och utrusta dem med nödiga förråd. Välmågan bland folket var väl icke särdeles stor, men egentlig nöd synes icke hafva förekommit utom i Ingermanland. Resultatet af landtdagarna, som hållits under våren för att besluta om bidrag till försvaret, hade emellertid blifvit ganska klent. I Livland beviljades visserligen 2 hakeskyttar och 2 läster spannmål för hvarje rusttjänsthäst, men det gick trögt med beslutets verkställande. Estland saknade för tillfället guvernör, i det Bengt Horn, som utnämnts efter Skytte, hvilken användes i andra ärenden, ännu icke hade anländt. I stället hade De la Gardie sökt intressera landtdagen för försvaret, men den kunde icke förmås att lämna något bidrag till detsamma. Ingermanlands adel visade sig villigast, ehuru den kanske var sämst situerad i ekonomiskt afseende. Adelsmännens skulder öfverstego ofta värdet af deras tillgångar. Hela Ingermanland var för öfrigt styfmo-

derligt behandladt, ehuru just denna provins mer än någon annan bort göras till föremål för försvenskningssträfvanden. Landet var delvis underkastadt dubbla utskylder. Det hade att betala samma skatter som Livland och Estland och därjämte de svenska utlagorna: mantals-, skjutshästs- och dikespenningarna. Till råga på allt hade en långvarig torka 1655 framkallat missväxt och vållat en hotande brist på säd. Icke förty framhåller De la Gardie den ingermanländska adeln som mest tillmötesgående.[1] — Generalguvernör öfver Ingermanland och Keksholms län var Gustaf Evertsson Horn af Kankas, en betydligt mera förslagen personlighet än De la Gardie. Den militära ledningen af Finland och Ingermanland hade af De la Gardie redan på nyåret öfverlåtits åt G. Horn, som 1 juni[2] fick konungens bekräftelse därå.

En fullkomlig motsats till Ingermanlands adel bildade den egentliga landtbefolkningen, som långt ifrån hyste några vänskapliga känslor för Sverige och däri skilde sig ofördelaktigt från liv- och estländarna. Ehuru äfven dessa voro mycket passiva i fråga om personligt deltagande i försvarsrörelserna och blott önskade lefva i lugn, sak samma under hvilka herrar, uppförde de sig icke direkt fientligt mot svenskarna. Svensk-ryssarna, som utgjorde en afsevärd del af befolkningen såväl i Ingermanland som Keksholms län, sympatiserade däremot fullständigt med sina grekisk-katolska trosbröder på andra sidan gränsen och läto förmoda, att de vid första tillfälle skulle i handling visa sin tillgifvenhet för moderlandet.[3] Ryssarna försummade ej heller att under-

[1] De la Gardie till kon. 24 mars, 25 maj och 1 juni; G. Horn till De la Gardie 11 mars, till kon. 25 maj 1656.

[2] RR. f. 633.

[3] G. Horn till De la Gardie 26 april 1656: »Ryssarna här i landet skulle man icke ha orsak att önska hos sig, förty det är en hop och lättfärdigt parti, som heller själf skulle bryta nacken på de våra än som att hjälpa oss. Jag står ock nu i verket att låta gå execution på några, som alltför olidligt hafva låtit sig ut, att de ville, där något mellan ryssen och oss skulle påkomma, vara de första, som skulle förråda landet och befästningarna». — G. Horn till kon. odat.: »Om det skulle komma till ruptur, så ha vi hela landet, hvilket består mest i ryssar, emot oss. De lära ock samma stunden revoltera allihop.»

blåsa denna mot Sverige fientliga stämning.[1] Präster skickades för att agitera i Ingermanland. De höllos dolda af svensk-ryssarna vid de efterspaningar, som företogos.

Ett helt annat uppförande än dessa svensk-ryssar iaktogo finnarna i gränslandskapen. De sökte bilda ett slags frivillig landstorm och begärde vapen och anförare af G. Horn för att kunna organisera sig. Deras erbjudanden tillbakavisades emellertid,[2] då Horn icke ville undvara något krigsfolk och ansåg företaget värdelöst utan bistånd af öfvade trupper.

Icke minst betydelsefullt för försvaret var det mått af intresse, som förefanns hos tredje ståndet, borgarna, som väl i allmänhet representerade den kapitalstarka delen af befolkningen. Borgerskapet i Narwa visade en ifver att stärka stadens försvar, som slog De la Gardie med häpnad. Men i Reval sågo borgarna med likgiltiga blickar på sina förfallna fästningsverk. Tviflet på ryssarnas verkligt fientliga afsikter var vidsträckt utbredt, och i alla händelser ansågs Revals afstånd från gränsen lämna betydligt rådrum, om så behöfdes. Riga visade sig först i sista stunden tillmötesgående och försträckte kronan 30,000 rdr.[3]

De egentliga stridskrafterna i fält, som under vintern och våren legat i kvarter i Littauen, voro i maj månad sysselsatta med att kufva upproret därstädes under Lejonhufvuds och De la Gardies egen ledning. Innan massakern utgjorde trupperna 3,000 man rytteri på 6 regementen, hvartill kom 1 regemente dragoner om 12 kompanier, hvilka enligt samma beräkning kunna anslås till 5 à 600 man. Uppskattas förlusterna under våren lågt till 6 à 800 man, skulle återstoden uppgå till närmare 3,000 man. Infanteriet, som låg i och utanför Riga, utgjorde omkring 1,800 man.[4] I Estland funnos ej flera rörliga trupper än rusttjänsten, som utgjorde 300 man, fördelade på 4 kompanier. Inger-

[1] Se sid. 13.

[2] G. Horn till kon. 17 juni 1656.

[3] De la Gardie till kon. 1 juni 1656.

[4] De la Gardie till kon. 10 apr. och 13 juli 1656.

manland saknade nästan alldeles rytteri, i det den ingermanländska adelns rusttjänst under öfverste Gotthard Wellingk användes af De la Gardie i Littauen och kvarhölls där trots G. Horns enträgna föreställningar. Denne hade vid denna tid blott det manskap, som kunde uppdrifvas genom utskrifning och värfning, och dess antal före krigsutbrottet öfversteg säkerligen ej ett par hundra man. Många anmälde sig att taga värfning men kunde ej mottagas af brist på penningar. Femtio ryttare voro posterade vid Lawa dels för att iakttaga ryssarna dels för att hindra de svensk-ryska böndernas förbindelse med sina stamförvanter i Ryssland. I Finland slutligen stod något öfver 500 man kavalleri i fält, däraf 107 af adelsfanan, 200 dragoner under öfverstelöjtnant Lagercrantz samt öfverste Kristoffer Burmeisters regemente på 200 ryttare. Burmeister hade tidigt på våren skickats till Finland att anställa värfningar, hvilka beräknades skola inbringa 600 knektar, som sjöledes skulle föras till Riga. I maj beordrades emellertid Burmeister af De la Gardie att i stället med dem besätta de finska fästningarna.[1] Karelska regementet under generalmajor Erik Kruse tillhörde fortfarande livländska armén. Högsta befälet öfver finska trupperna uppdrogs nu åt Lejonhufvud, som likväl icke anlände, förrän kriget på finska sidan var i full gång.

Utom det ofvannämnda infanteriet i södra Livland, som till största delen användes till arbete på Rigas, Dünamündes och Kobrons befästande, fanns intet fotfolk med undantag af de fåtaliga trupper, hvilka utgjorde garnisoner inom de fasta platserna. I Kirchholms skans vid Düna på kort afstånd från Riga låg blott en ringa besättning. Minst 500 man erfordrades till ortens försvar. Fästningsverken voro dessutom svaga. Grafvarnas djup mätte icke mer än 6 fot. — Kokenhusens garnison utgjorde i juni endast 60 man. Kommendant blef nu öfverstelöjtnant Konrad Sperling. Verken voro starka och förmenades af De la Gardie

[1] B. Horn till kon. 8 aug.; G. Horn till De la Gardie 31 mars; Lejonhufvud till De la Gardie 3 och 19 juli; De la Gardie till Burmeister 22 maj 1656.

skola blifva de bästa i hela Livland, om de fullständigt utbyggdes. Fästningen höjde sig terrassformigt i tre afsatser, hvilka man undermineratⁱ för att i nödfall vid fiendens påträngande spränga dem i luften. Längst i väster på en väldig klippa låg slottet, som genom en mur och graf skildes från den mellersta, lägre, öster om slottet liggande delen. Denna återigen afspärrades på samma sätt från den östligaste delen af fästningen. Blott en smal strandremsa, där landsvägen gick fram, skilde Kokenhusen från Düna; på andra sidan omgafs det af en liten biflod till denna flod. Med ordentlig bestyckning synes Kokenhusen hafva kunnat behärska hela den kringliggande lågländta trakten. — Vid Ewests inflöde i Düna låg Ewestskans, fullkomligt förfallet, med omkring 150 mans besättning. — 14 à 15 mil längre uppåt Düna besutto svenskarna Dünaburg, hvars garnison var lika otillräcklig som de förut nämnda orternas. Platsen var dock för öfrigt i godt stånd. — Marienburg hade ett mycket fördelaktigt läge på en ö i den sjö, som fått sitt namn efter fästningen. Ön var förbunden med land medelst en brygga. Fästningen upptog blott östra sidan af ön och var skild från den västra genom en djup graf. På denna sida, där en höjdrygg strök fram, låg en kulle, som kunde bli farlig för Marienburg, om fienden besatte den; likaså fanns en höjning midt emot på fastlandet. Kommendant var Mattias Hillgarten. Han lät uppföra en ny 6 fot tjock, öfver 3 fot hög och 24 mil lång mur rundt om platsen, hvarigenom dess af naturen skyddade läge ytterligare stärktes. Såvida icke sjön var tillfrusen, kunde en ganska öfverlägsen fiende lätt hållas på afstånd. Besättningen utgjorde emellertid icke mer än 60 man. — I Neuhausen lågo blott 20 man, hvarjämte fästningsverken voro fullständigt odugliga. Murarna voro dels nedfallna dels reparerade med trävirke. Neuhausen hade varit i händerna på arrendatorer, som icke dragit sig för att till och med taga järnankarna ur murarna. Kommen-

---

ⁱ Thurn till De la Gardie 18 juli 1656.

dant var Viktor Aderkas. Sedan en tid tillbaka hade försök gjorts att sätta fästningen i stånd men med föga framgång. — Det på Embachs södra strand belägna Dorpats befästningar voro bättre bibehållna. Åt flodsidan voro de dock svaga; en brygga, försedd med en redutt, ledde öfver till norra stranden. Öfverbefälhafvare var landshöfdingen öfver dorpatska kretsen, Lars Fleming; kommendant öfverste Wollmar von Ungern. Garnisonen bestod af 4 kompanier af generalmajor Anders Koskulls regemente, tillsammans omkring 300 man. På 15 månader sades de icke hafva utfått sin aflöning. Tjänstgöringen var det oaktadt sträng. Den ena dagen fingo de hålla vakt, den andra arbeta på befästningsverken. Rymningar voro heller icke sällsynta, i synnerhet bland de på grund af landtdagens beslut utskrifna knektarna, hvaraf omkring 50 hittills sändts till Dorpat. — Pernau var jämförelsevis starkt befäst. Där lågo omkring 400 skottar under Antonio de Mourries kommendantskap.[1] De öfriga småorterna i Livland voro af mindre betydelse, såsom Ober-Pahlen, Fellin, Helmet, Ermes, Wolmar, Ronneburg och Adsel. De hade i allmänhet besättningar om ock fåtaliga. Den mest betydande af dem var Wolmar. — Reval, ehuru en af de viktigaste städerna i Östersjöprovinserna, var om möjligt i ännu sämre belägenhet än någon annan ort. Garnisonen utgjordes af — 1 kompani.

Fästningarna i Ingermanland och Finland voro i allmänhet i bättre skick än Livlands och Estlands. På Narwas förstärkande hade arbetats sedan längre tid äfven med verksamt biträde af borgerskapet, och torde fästningsverken vid denna tid hafva varit synnerligen goda. Belägen på Narowas västra strand stod staden i förbindelse med det midt emot liggande starka Iwangorod genom en brygga. I Narwa låg Frans Knorrings regemente; tre kompanier af öfverste Nils Bååts regemente lågo på Iwangorod.

[1] De la Gardie till kon. 17 maj, 25 juni, 21, 28 juli och 26 dec.; Fleming till De la Gardie 28 maj, 8 juni och 19 juli (R. G. A.); De la Gardie till Streiff 19 juli. Relation om slotten 21 maj 1656 (R. K.).

— Wasch-Narwa eller Nyslott på Narowas västra strand vid dess utlopp ur Peipus hade en liten besättning men var föga starkt. Pallissaderna voro delvis nedfallna, så att man obehindradt kunde gå in och ut. — Mellan Narwa och Nyen lågo Jamburg och Koporja, bådadera besatta med några tiotal man. Jamburg, som var beläget på Lugas högra strand och behärskade en väg från Narwa till Nyen, bestod dels af yttre, jämförelsevis förfallna verk, dels af en inre befästning, stocken. I denna lågo 40 man. — Kommendant på Koporja, beläget närmare finska viken, var Simon Skraggenskiöld. — Nöteborg och Keksholm befunno sig i ett ganska försvarsdugligt skick. Det förra låg midt i Newas utlopp ur Ladoga, »som ett skepp i sjön för ankar». Murarna voro tjocka och i godt stånd. Söder om Nöteborg, således mellan fästningen och stranden, som här utgjordes af Lopis pagost, lågo dock 7 öar, hvaraf den största, Kyrkholmen, kunde blifva synnerligen farlig, om den besattes af fienden. Den höjde sig ansenligt öfver vattenytan midt emot ett af fästningens mindre torn, Kaukoselkatornet. Nöteborg hade proviant för flera månader; likaså ammunition och kanoner i tillräcklig mängd. Garnisonen utgjorde emellertid blott 120 man, hvaraf G. Horn i sista stund ditbeordrat 50 af de nyutskrifna i Finland. Kommendant var major Frans Grave. — Samtidigt med de 50 till Nöteborg skickades 100 till Keksholm, hvars besättning därmed uppgick till omkring 200 man. Keksholm var beläget i den ena af Wuoxens två utloppsarmar och sammanbundet med land förmedelst en brygga. En annan brygga förenade staden med slottet längre ut i Wuoxen. En bergsrygg sträckte sig söder om staden på något afstånd från stranden och kunde begagnas af en fiende vid beskjutningen men låg icke så nära, att större skada därigenom kunde åstadkommas. Farligare belägen var Kallisaari holme strax öster om Keksholm, hvilken bestod af en enda klippa, men hvars kalhet återigen lämnade föga skydd för batterier. Befälhafvare i Keksholm var kapten Olof Bengtsson. — Liksom Nöteborg och Keks-

holm hade äfven Wiborg tillräckliga förråd. Dess fästningsverk voro dock delvis förfallna. Landshöfdingen öfver länet, Axel Stålarm, förde befälet. Garnisonen utgjorde 400 man, sedan den rekryterats med de nyutskrifna knektarna, som sålunda fingo förmånen att försvara sitt eget land, tack vare G. Horns påstående, att ej tredjedelen vore att förvänta af de 600, De la Gardie påräknat.[1]

Det är iögonfallande, att knappast någon af dessa många fästningar ännu vid sommarens inbrott 1656 befann sig i fullt mönstergillt skick. De knappa penningtillgångarna fordrade en ytterst klar insikt om hvad som nödvändigast och bäst borde åtgöras. Utan att koncentrera sig på en enhetlig försvarsplan fördelade De la Gardie sina omsorger litet hvarstädes med en utpräglad förkärlek för sin egen residensstad och åstadkom sålunda endast ett lappverk. Öfver ett tusen knektar arbetade dag efter dag vid Riga för att rundt om staden uppföra väldiga utanverk, till hvars försvarande samtliga trupper i Östersjöprovinserna skulle hafva erfordrats. De la Gardie ämnade vid Riga upprätta ett slags koncentrationsläger, som saknade allt berättigande med hänsyn till det öfriga landets ställning. Utan tvifvel räknade han på konungens hjälp, men frånsedt det felaktiga i att räkna med imaginära hjälpkällor vid försvarsplanens uppgörande, visar denna De la Gardies väntan på stora truppsändningar från konungen ytterligare det oförsvarliga i hans handlingssätt, eftersom möjligheten för att kunna möta fienden från flera skilda punkter nu blifvit än större. De la Gardies tillvägagående uppenbarar i själfva verket en ytterlig feghet. Trots befallningar och de enträgnaste uppmaningar delade han icke med sig af sina stridskrafter mer, än hvad som behöfdes för att dölja hans afsikter. I maj[2] förklarade han helt kategoriskt, att de trupper måste anses tillspillogifna, som förlades i Dorpat, Pernau, Marien-

[1] G. Horn till De la Gardie 26 april; till kon. 1 och 23 juni, 14 juli och 3 nov.; De la Gardie till kon. 7 april och 16 maj 1656.

[2] De la Gardie till kon. 17 maj och 16 juni 1656.

burg, Neuhausen, Kokenhusen och Ewestskans, hvilket omdöme efter en månads förlopp, sedan han mottagit konungens instruktioner, ändrades därhän, att Dorpat, Pernau och Wolmar voro »tenabla».

Det fanns icke andra arbetskrafter att tillgå än soldaterna. Dessa kunde förmås att arbeta utan ögonblicklig betalning, hvilket däremot icke var fallet med den civila befolkningen. Då garnisonerna voro så ringa, kunde icke mycket blifva uträttadt, i synnerhet som härtill sällade sig bristande företagsamhet hos flera befälhafvare. Det var en yttring af De la Gardies praktiska oförstånd, att han försökte behålla alla, äfven de obetydligste orter i stället för att med dessas besättningar gifva ett tillskott i folk och arbetskrafter åt de fästningar, som hade största betydelsen, och där möjlighet fanns för att något reelt kunde åstadkommas.

Meningarna om huruvida ryssarna skulle bryta freden eller icke, voro mycket delade. Underrättelserna från Ryssland voro sparsamma. De la Gardie meddelade G. Horn i april, att en rysk agent antydt, att ingen brytning skulle ske, och själf trodde han delvis därpå. Äfven när fientligheterna pågått en månads tid, hade han svårt att föreställa sig, att ryssarna menade allvar. Men om tillförlitliga uppgifter saknades, hade lösa rykten desto mer att berätta om ryska rustningar, som med all sannolikhet voro riktade mot Sverige. General Trubetskoi sades vara beordrad att inemot 20 maj hålla sig beredd med 40,000 man i Nowgorod för att, som det uppgafs, därifrån marschera till Littauen, eftersom denna väg var i synnerligen godt skick. Af samma anledning skulle 80,000 man samlas i Pskow. Proviant, ammunition och artilleri hopades på dessa platser. 40 gröfre kanoner hade uttagits ur tyghuset i Pskow och 90 fat krut under hand förts till Nowgorod. Den största styrkan samlades i Polotzk vid Düna, dit äfven förråd förts i än större massor. I Druja byggdes farkoster. Längre uppåt svenska sidan vid södra Ladoga lågo 5,000 man några få mil ifrån gränsen. Trupper, som funnos vid Olonez, fingo order att

hålla sig beredda.[1] — Dessa siffror, som efter tidens sed voro två eller tredubbelt högre, än hvad som öfverensstämde med verkliga förhållandet, måste naturligtvis injaga en panisk förskräckelse hos mindre kallt beräknande naturer. De la Gardie och äfven G. Horn underlåto därjämte att genom utskickade spioner söka erhålla exakta uppgifter om ryssarnas förehafvande och hade endast att hålla sig till de öfverdrifna ryktena, som ibland alldeles motsade hvarandra. Så berättade några köpmän, som i maj kommo från Witebsk, att där icke funnos andra trupper än den vanliga garnisonen. Ehuru De la Gardie delvis lät dupera sig af dylika meddelanden, var det väl ingen, som egentligen kunde betvifla, att krigsryktena voro grundade, och att rustningarna voro ämnade mot Sverige, i synnerhet som Rysslands förhållande till Polen vid denna tid blef alltmera vänskapligt.

Att döma af truppsammandragningarna ämnade tsaren ungefär samtidigt anfalla på 4 à 5 punkter. Hufvudarmén skulle gå fram längs Düna mot Riga vid samma tid, som armén från Pskow bröt in i norra Livland mot Dorpat för att därifrån fortsätta in i Estland. Medan dessa två provinser ansattes, skulle armékåren från Nowgorod gå in i Ingermanland mot Narwa samt trupperna från Ladogas södra och norra stränder mot Nöteborg och Keksholm. Genom denna operationsplan skulle svenskarna tvingas att splittra sina försvarskrafter.

Helt oförberedt 3 juni öfverskred den ofvannämnda ryska styrkan vid södra Ladoga gränsen vid Lawa, öfverrumplade och nedhögg gränsvakten under kapten Arvid Orre och kom följande dag sjöledes på 250 lodior till Nöteborg. Ryssarnas antal uppgafs olika till 7 à 11,000 man. Under trumhvirflar begaf sig hela flottiljen i tre afdelningar till en vik vid norra stranden bakom Ryssudden, där fästningens hackelverk[2] var beläget. Samtidigt antändes

[1] De la Gardie till kon. 22 april; G. Horn till De la Gardie 19 maj 1656; en odat. skrifvelse ur. R. K.

[2] Hackelverk voro förstäder, där handtverkare och lösa arbetare hade sitt tillhåll.

detta på 5 ställen af svenskarna och nedbrann utom en kvarn och kyrkan. Den förra förstördes af 200 streltser, hvilka anlände midt under branden och därvid infångade den boskap, som icke hann införas i fästningen. Södra stranden hade afbränts af svenskarna dagen förut, hvarigenom sålunda ryssarna beröfvats stödjepunkter i fästningens omedelbara närhet. Samma dag, fienden framkom till Nöteborg, marscherade en afdelning på 2,000 ryssar under ledning af bojaren Peter Iwanowitsch rakaste vägen genom skogar och moras till Nyenskans, beläget på den udde på Newas norra strand, som bildas af denna flod och Svartån, för att genom skansens besättande spärra förbindelsen mellan Finland och Ingermanland. Den 5 juni på aftonen framkommo ryssarna och inryckte under djupaste tystnad i staden, som låg öster om skansen. Tre kompanier kvarstannade utanför. Invånarna blefvo fullkomligt öfverraskade. Hela Nyen blef en ruinhög. Ett förråd på 50,000 tunnor spannmål hade i sista stunden blifvit antändt och uppbrändt af en svensk korpral och några soldater, som i detta ärende ditbeordrats af G. Horn. Denne fritog sig likväl från all skuld till att spannmålen icke förts i säkerhet, då han förgäfves anmodat adeln att försträcka den till kronan eller åtminstone låta föra den därifrån [1]. Efter några timmars uppehåll drog sig en del af fienden tillbaka till Nöteborg. Återstoden förskansade sig vid Nyen. Därigenom visade sig ryssarna bättre förstå denna orts betydelse än svenskarna. När konungen faktiskt uppdrog generalkommandot öfver Finland och Ingermanland 1 juni åt G. Horn, befallde han honom taga sitt residens i Nyen. Horn själf hade helt och hållet förbisett vikten af fri passage öfver denna ort och underlåtit att göra några som helst anstalter för dess befästande. Då ingen bro fanns öfver Newa, var nu tillfället till gemensam aktion af finska och ingermanländska trupper ytterligt försvåradt, om förhållandena fordrade en sådan. Den direkta faran blef större för Nöteborg genom Horns oförlåtliga förbiseende.

[1] G. Horn till kon. 16 juni 1656.

Han sökte urskulda sig inför konungen, i det han skyllde på frånvaron af Wellingks regemente, hvarigenom felet ytterst skulle blifva De la Gardies; men då han icke på förhand gjort ringaste ansats till ortens försvar i öfrigt, är det föga troligt, att han någonsin tänkt på densamma.

Samtidigt med infallet i Ingermanland bröt en större rytteristyrka från Olonez in i Kexholms norra län, där den utan motstånd härjade och brände. I Sordavala togos fem skutor, lastade med spannmål. På en af dem anträffades en större summa penningar. Bönderna i norra Karelen reste sig vid första underrättelsen om ryssarnas annalkande och plundrade adelns gårdar. Fogdar och protestantiska präster, som ej hunno rädda sig, slogos ihjäl eller släpades till Ryssland. [1]

Nöteborgs ansättande, öfverrumplingen af Nyen och inbrottet i Finland skedde så hastigt, att ingen hade aning därom, förrän de redan voro fullbordade fakta. På grund af böndernas sinnelag hade inga underrättelser stått att få af dem om ryssarnas afsikter. Fiendens första stöt träffade emellertid just den punkt, som midt i detta tillstånd af kaotisk förvirring och halffärdiga mesyrer var bäst ägnad att motstå anfallet. Tack vare det rådrum, som ryssarna gåfvo de öfriga orterna, erbjöds tid till besinning och att med faran för ögonen afsluta förberedelserna. I memorial af 2 juni gaf konungen De la Gardie instruktioner om hur försvaret lämpligast borde ordnas. [2] Riga skulle betraktas som en hufvudort och därför förses med en tillräcklig besättning. Vid Düna skulle blott posteras en mindre kavallerikår på högst 16 kompanier för att hindra fienden att genast anställa härjningar. Vid ryssarnas påträngande skulle denna styrka retirera till Riga. Hela den öfriga armén skulle sammandragas och ställas i trakten af Dorpat, rytteriet vid passet Kirrumpae i Pölwe kyrksocken, för att trupperna sedan, om de icke förmådde hindra fienden, skulle kunna draga sig öfver Embach. Om någon af fästningarna

[1] Ignatius, s. 77.

[2] RR. f. 635—40.

anfölls, skulle hela armén draga till bistånd. Dorpat skulle alltid vara väl försedt, såväl som Riga, Narwa, Nöteborg, Reval och Pernau. Dünaburg borde hållas besatt för Rigas skull, likaså Nyslott för Narwas. Weissenstein och Jamburg borde sprängas i luften. Till ingermanländska och finska gränsernas försvar beordrades Burmeister med sitt regemente, finska adelns rusttjänst och Wellingks regemente. Äfven lofvade konungen att i händelse af krig »då icke vara sen att så laga att kunna genast med största delen af dess armé förfoga sig till Livland», hvarför det vore »bäst, att en brygga slås öfver Dynen, att densamma med skansar och redutter väl förvaras».

Ett infall i Livland kunde på grund af terrängförhållandena lämpligast äga rum på tvenne punkter. En à två mil norr om Düna vid Ewests inflöde i denna flod vidtogo skogshöjder och bergstrakter, som utan synnerligt afbrott sträckte sig längs livländska gränsen upp till Neuhausen och Werro och därigenom bildade en naturlig försvarslinie mot Ryssland, hvilken ytterligare förstärktes genom de moras och träsk, hvaraf ryska landet bestod sydost om Livland. Genom passen vid Düna och strax söder om Peipus gingo också de allmänna landsvägarna från Ryssland. Förbi Marienburg gick därjämte en väg från Pskow åt söder samt ytterligare en från Petschory förbi Neuhausen. Då Riga var hufvudort, skulle med säkerhet den ryska hufvudstyrkan tränga fram längs Düna, hvilket också de stora rustningarna i städerna uppåt floden läto förmoda. Lika sannolikt kunde en armé förväntas förbi Neuhausen, men mindre troligt var, att den skulle tåga nedåt Marienburg, innan Dorpat icke var taget. Hvilka vägar — utom den nu redan tagna, söder om Ladoga — ryssarna skulle välja för att komma in i Ingermanland, var svårare att beräkna. Hela gränsen åt söder och sydost, där trakten mest bestod af träsk och skogar, var emellertid ganska lätt att försvara.

Det utmärkande draget i konungens order var, att man skulle samla så mycket folk som möjligt på en enda hand utan att därför uppoffra de viktigare orterna och med denna

armé bevaka hela försvarsområdet med Dorpat som stödjepunkt. Vidare skulle smärre kårer vid Düna och Livlands norra gräns söka så vidt möjligt hindra det första inträngandet. Svårigheten vid planens realiserande bestod i att få en tillräckligt stor armé, som kunde operera självständigt, samtidigt med att de uppräknade orterna därjämte hade så starka besättningar, att de icke voro tillspillogifna i första ögonblicket. Högst 2,000 man kunde påräknas, och äfven om dessa förmått hejda ryssarna vid Kirrumpae, som behärskade passet söder om Peipus, kunde fienden med lätthet kringgå dem norr om denna sjö och förhärja Estland och Ingermanland, i all synnerhet som ryssarna genom G. Horns försumlighet redan spärrat vägen från Finland. Om svenska armén drog sig norr om Dorpat, hade fienden fritt spelrum i hela Livland. Under alla dessa förhållanden måste kanske flertalet af fästningarna med sina ringa garnisoner ensamma uthärda eventuella belägringar. Blott i ett fall kunde planen utföras, om nämligen konungen infriade sitt löfte och själf komme till Livland.

Det största hindret för ett verksamt försvar var krafternas splittrande på en mängd fasta platser. Genom ett motsatt förfarande skulle de viktigaste fästningarna vunnit i styrka och en armé i fält haft större berättigande. Det är svårt att inse Dünaburgs betydelse för Riga under dåvarande förhållanden; hvartill gagnade Neuhausens förfallna vallar, för att icke tala om de öfriga småplatserna i Livland! En radikal men utan tvifvel förståndig åtgärd hade varit att i tid förstöra alla dessa mindre nödvändiga fästningar och i Livland blott bibehålla Riga, Kokenhusen, Marienburg och Dorpat, att tillgodose dessa med de förras material och arbetskrafter och att uppgifva all tanke på ett självständigt fältkrig men fördela rytteristyrkorna så, att de kunde vid en eventuell reträtt i lämplig proportion betäcka fästningarna. Ehuru Kokenhusen icke kunde spärra passet vid Düna, förlamade denna fästning dock fientliga operationer i södra Livland. Med en besättning på 7 à 800 man och tillräckliga förråd hade den bort kunna hålla sig,

om man från början vinnlagt sig om befästningsverken. För att om möjligt hindra öfvergången öfver Ewest borde vid denna flod förlagts högst 1,500 man rytteri jämte infanteri från Riga och Kokenhusen, där de sedan vid reträtten skulle fördelats, så att de kungliga trupperna i Riga uppgått till minst 2,000 man. Tillsammans 1,000 à 1,200 vid Kirrumpae kunde där försökt uppehålla fienden och sedan, om denne icke stått att hejda, dels lagts i Dorpat, dels dragits nedåt bergstrakterna i mellersta Livland. Marienburg med omkring 500 mans besättning hade att bevaka vägen från Pskow åt södra Livland. Estländska trupperna kunde haft uppmärksamhet på Dorpat och äfven sökt att förhindra öfvergången öfver Narowa.

Fiendens infall i Ingermanland dref ändtligen De la Gardie till större aktivitet i fråga om försvarets ordnande, utan att han dock därvid följde konungens instruktioner. Förebärande faran från littauerna, som kunde infalla och afskära honom från Riga, om han aflägsnade sig därifrån med trupperna, förlade De la Gardie hufvudstyrkan vid Düna under generalmajor Fredrik Löwes befäl. Hären, som utgjorde 1,500 ryttare och 500 dragoner samt möjligen något infanteri, ställdes i närheten af Kreuzburg. — Ett infall af littauerna var väl icke synnerligen att frukta vid denna tid. Svenskarna höllo Birshi besatt, och den lilla garnisonen där hade uppmärksamheten fäst på trakterna söder om Düna. Littauerna hade icke heller anslutit sig till ryssarna, ehuru tsaren ansträngde sig att draga dem öfver till sig. De skulle i så fall få behålla sina gamla fri- och rättigheter. En svensk truppafdelning, som utsändts från Dünaburg, öfverraskade en gång två sändebud från Nastjokin till littauerna med bref från tsaren, däri denne t. o. m. lofvade att gifva littauerna bättre villkor än de förut haft. De la Gardie underlät icke heller att söka vinna dem för Sverige. I början af juli afsändes öfverstelöjtnant Ulenbrock till Mitau för att med hertig Jakobs hjälp söka förmå Littauen till underkastelse under hotelse, att det eljest skulle bekrigas.

Till norra Livland, där konungen önskade, att hufvudstyrkan skulle förläggas, skickade De la Gardie blott en liten rytteriafdelning på 3 à 400 man under generalmajor Johan Ernst Streiffs befäl och gjorde sig därigenom skyldig till en ytterlighet, som var ännu mindre försvarlig än konungens i betraktande af fästningarnas, i synnerhet Dorpats, dåliga tillstånd och den ringa styrka, som skulle skydda dem. Streiff skulle besätta passet Kirrumpae samt taga vård om orterna i norra Livland. Om ryssarna drefvo honom från Kirrumpae, skulle han kasta in en del af folket i Dorpat, Pernau, Marienburg, Adsel, Ronneburg, Wenden och Wolmar och med resten retirera till Riga. — Senare fick öfverstelöjtnant Bernhard Otto von Liewen[1] med livländska riddarskvadronen order att stöta till trupperna vid Kirrumpae.

Sedan fientligheterna väl börjat, visade estländska landtdagen större intresse för försvaret och beviljade två knektar för hvarje rusttjänsthäst. Revals borgerskap började äfven göra något för förbättrandet af stadens befästningsverk.

Medan allt förblef lugnt i Livland under hela juni, fortgick kriget oafbrutet i norr. Nöteborg blef så småningom fullständigt inneslutet. Redan natten till 4 juni öfverfördes 14 ryska lodior till Bagerängsviken på södra stranden. En löpgraf uppkastades på denna. För att förstöra den på Ryssudden belägna kyrkan, som erbjöd ett utmärkt skydd för fiendens skyttar, utkommenderades 8 juni 2 bemannade båtar från slottet, hvilkas besättning lyckades drifva de ryska vakterna på Ryssudden till en bakom liggande skog och nedbränna kyrkan. Tvenne dagar därefter fördes icke mindre än 60 lodior till Bagerängsviken, vid hvilken sedan ryssarnas högkvarter uppslogs.

Ifrån Nöteborg spredo sig ryska ströfpartier öfver Ingermanland och Finland. Ryssarna kommo ända till 7 mil nära Narwa. Här befann sig G. Horn under tiden utan att

[1] De la Gardie till kon. 20, 22, 25 juni, 7 och 11 juli; till Streiff 14 juni; till Liewen 28 juni 1656.

kunna företaga något af brist på rytteri. Trots hans enträgna föreställningar och konungens uppmaningar dröjde De la Gardie alltjämt med afsändandet af ingermanländska rusttjänsten. Utom de nyvärfvade ägde Horn blott 200 ryttare, som i juni ankommit till Narwa. Icke heller kunde han förmå sig att använda dessa, så länge deras befälhafvare, ryttmästare Appelbom, ännu icke anländt. De fingo kvarligga 2 mil utanför staden. För att emellertid gifva någon lifsyttring ifrån sig utskickade Horn 25 juni två kompanier tillräckligt öfvade ryttare, inalles 240 man, för att uppsöka och bortdrifva 1,000 ryssar, som sades skola stå två mil bortom Koporja. Då svenskarna efter en ansträngande marsch dag och natt framkommit till Koporja, begärde de att få hvila sig inom fästningens murar men vägrades tillträde till denna af Skraggenskiöld. De måste fortsätta marschen till en by, belägen en half mil bortom Koporja. Knappt hade de lägrat sig, förrän de öfverraskades af fienden, just som de voro sysselsatta med att fodra sina hästar. Lägret alarmerades genom vaktposternas eldgifning. Svenskarnas befälhafvare, en major, samlade i hast tvenne troppar, hvilka tappert höggo in på ryssarna, som hejdades för tillfället. Under tiden hunno de öfriga af svenska styrkan komma i ordning och tvingade fienden att draga sig tillbaka. Ryssarnas förluster uppgåfvos först till 170 man. Sedermera bekände ryssarna själfva, att de förlorat 300 man, anföraren, som var en rysk öfverste, 2 kaptener och 4 kornetter. Svenskarna hade blott 8 döda. En rysk dragonfana eröfrades. Svenskarna ansågo sig alltför svaga att förfölja och drogo sig tillbaka till Narwa. Fiendens afsikt hade varit att sluta sig till en rysk styrka på 2,000 man, som lägrat sig vid Suoritz. Ryssarna synas hafva kommit till trakten af Koporja från Kirpezmi (Kipen?), 7 mil från Nyen[1]. Vid Kirpezmi hade de förmått kringliggande pagoster att kyssa korset och svära tsaren trohetsed i »Guds, Fadrens, Sonens och Den Helige Andes

[1] G. Horn till kon. 13, 30 juni och 4 juli 1656.

namn». Efter nederlaget i närheten af Koporja drogo sig ryssarna skyndsamt tillbaka till Kirpezmi och därifrån till Nöteborg. — En annan rysk strötkår förföljdes af 300 ryttare från Narwa till 3 mil nära Nyen, där den fattade stånd i ett moras och ansågs oåtkomlig, då svenskarna saknade infanteri.

Ströfpartierna från Nöteborg åt norr gingo ända till Taipale på det smala näs, som skiljer Ladoga från Wuoksen och jämte passet vid Kiviniemi utgjorde förbindelsen landvägen mellan Keksholm och Wiborg. Vid Taipale lade sig 300 ryssar och utfärdade proklamationer till närgränsande socknar och byar af innehåll, att de bönder, som frivilligt underkastade sig ryssarna, skulle skonas till lif och egendom men de öfriga utan nåd och förbarmande halshuggas. Många af de grekisk-katolska finnarna köpte sig skyddsbref. Protestantiska bönder måste antaga den grekiska religionen för att få behålla lifvet.[1]

I Finland härskade till en början förvirring och fruktan för den »förskräcklige» fienden. Svenska rådet hade 27 juni utfärdat skrifvelser till Finlands samtliga landshöfdingar med innehåll, att de ingen hjälp hade att vänta från Sverige på grund af rikets svåra belägenhet. Finland måste efter förmåga söka försvara sig på egen hand. Redan dessförinnan hade landshöfdingarna själfva kallat folket till vapen.

Wiborg rustade sig med ifver, så snart ryssarnas grannskap blifvit bekant. Axel Stålarm hade dött, och försvaret i Wiborg leddes tills vidare af Burmeister. Till landshöfding öfver Wiborgs län förordnade sedermera De la Gardie i samråd med Lejonhufvud generalmajor Anders Koskull. Helt hastigt sattes Wiborgs vallar i stånd. Till deras bestyckning funnos blott 14 mindre kanoner, men magistraten förmådde skeppsredarna att utlämna 10 sexpundiga sådana, som funnos på ett i hamnen liggande fartyg, destineradt till Spanien. Alla vapenföra i staden måste hålla sig be-

[1] Ignatius, s. 76.

redda till strid. Gevär utdelades åt gymnasister och skolgossar. Dessa bildade två kompanier, som turade om med borgarna i vakthållningen och arbetet på vallarna. På landsbygden samlades bönder, indelades och ställdes under befäl af hemmavarande militärer.

Det var i synnerhet det ryska partiet vid Taipale, som injagade skräck, icke minst i Wiborg, hur obetydligt ryssarnas antal än var. Bönder, som flydde in till staden, förde ofta med sig mer eller mindre falska rykten om ryssarnas annalkande. Fem gånger förorsakades af denna anledning falskt alarm. Burmeister skickade slutligen en afdelning trupper till Taipale, hvilken öfverrumplade och sprängde den fientliga styrkan. Köpingen uppgick i lågor. Efter denna första seger af finska trupper gaf den betryckta stämningen småningom vika. Den stränga vakthållningen i Wiborg upphörde. Den 4 juli aflämnade gymnasister och skolgossar sina gevär. En glädjefest tillställdes på slottet, hvarvid 13 af ynglingarna erhöllo officersplatser.[1]

Lejonhufvud dröjde med att infinna sig i Finland, som därför också måste undvara det karelska regementet, hvilket skulle följa honom. Under det isoleringstillstånd, hvari de finska och ingermanländska trupperna i Wiborg och Narwa befunno sig, förskansade sig ryssarna ytterligare vid Nyen. Den 29 juni lyckades fienden föra 20 lodior nedför Newa genom att släpa dem mer än en half mil genom en skog förbi Nöteborg. På konungens befallning 6 juni till amiralitetskollegium[2] hade amiral Gustaf Wrangel afsändts till Östersjöprovinserna för att skydda kusterna med tre mindre örlogsskepp: Jägaren, Näktergalen och Prinsen, två jakter, en esping och 22 lodior med en besättning, som, inberäknadt de medföljande soldaterna, utgjorde 493 man.[3] Wrangel stannade i Wiborg, då han icke kunde undsätta Nöteborg eller inkomma i Ladoga, som ämnadt var, emedan ryssarna spärrade Newas utlopp.

[1] Ignatius, ss. 79—80.

[2] RR. f. 661.

[3] Wrangel till kon. 30 juni 1656.

Wellingks uteblifvande med rusttjänsten föranledde skarpa meningsutbyten mellan G. Horn och De la Gardie. Den förre besvärade sig hos konungen och sköt all skuld för landets förhärjande på De la Gardie.[1] Konungen visade också flera gånger sitt stora missnöje såväl med anledning af Wellingks kvarhållande som Lejonhufvuds dröjsmål. Till G. Horns hjälp beordrade Karl Gustaf tvenne infanteriregementen under öfverstarna Mellin och Gertten,[2] hvilka trupper sjöledes skulle föras från Tyskland.

En månad efter Nöteborgs kringrännande inneslöts Keksholm af fienden. Natten mellan 2 och 3 juli landsteg en rysk styrka på omkring 2,500 man utanför staden, som inneslöts från fyra sidor. Hufvudlägret förlades till Keksholms hamn väster om staden. I detta befann sig ryske öfverbefälhafvaren. Ett annat läger uppslogs nära förstaden norr om det förra och ett tredje på ryss-sidan, hvarmed antagligen menades längst öster ut på stranden. Ryssarna hade således begagnat sig af den ofvannämnda höjdryggen och behärskade därigenom fullständigt tillträdet till staden från landsidan. Det fjärde lägret uppslogs på Kallisaari holme.[3] Ryssarnas artilleri bestod dock blott af 6 kanoner. Omkring 350 finska bönder påstodos befinna sig i ryska hären, flertalet som arbetare.

Redan samma dag, fienden anländt, uppfordrades staden genom en trumpetare att gifva sig. Garnisonen och

---

[1] G. Horn till kon. 7 juli 1656: »Jag vet ej, hur den, som ridderskapets och adelns rusttjänst här i landet förhåller, skall kunna sådant försvara, ty om den varit hemma och hållit dessa ingermanländska ryska bönderna i akt, hvilka äro upproriska vordna och slå sig alla till moskoviten, hade mycket varit ogjordt; nu förnimmer jag, att öfverste Wellingk skall vara med den rusttjänsten i marsch, men med fara, att den ingen stor tjänst skall kunna göra. Hans värfvade ryttare skola ej bestå af öfver 70 man, man vet dock icke, om de ej, lika som för detta skedt är, äro kontramanderade; äro nu hans ryttare uti kvarteren, där de emot ingen fiende utan allenast emot rebellerna i Littauen varit ha, så ruinerade vordna, så att de i alla fall skola föga gagn kunna göra här».

[2] RR. f. 935, 971 och 993.

[3] Gerh. Corwings skrifvelse 13 juli 1656 (R. K.).

dem af befolkningen, som så önskade, tillförsäkrades fritt aftåg. Kommendanten lät svara, att besättningen skulle strida till sista man. — G. Horn hyste ej synnerligen höga tankar om Olof Bengtssons duglighet.[1] Men då denne tvärt om genom sitt uppförande bevisade motsatsen, synes det, som om Horns ganska föraktfulla omdöme till stor del var påverkadt af personliga bevekelsegrunder.

En liflig skottväxling uppstod snart mellan de belägrade och fienden. Ryssarna sköto hufvudsakligen med gevär. Af de fientliga batterierna var det det vid förstaden belägna, som förorsakade Keksholm den största skadan. Uppmaningen att kapitulera förnyades redan andra dagen efter kringrännandet, men parlamentären fick denna gång tillsägelse att icke komma tillbaka. — För att förstöra de blockhus, som ryssarna börjat uppföra på Kallisaari holme, utkommenderade Bengtsson 10 juli hofmästaren Gerhard Corwing med 80 man, hvilka efter en långvarig strid lyckades bemäktiga sig holmen. Af de etthundra fiender, som befunno sig på denna, blefvo 40 dödade och 8 fångar. Resten undkom på småbåtar. Bland fångarna voro några af de förut omtalade bönderna. Corwing förlorade endast 5 man.

Vid erhållen underrättelse om Keksholms belägring beslöt Burmeister att undsätta staden. Då G. Horn erfor, att Burmeister ämnade lämna Wiborg, höll han före, att dennes afsikt var att begifva sig till Nyen. Det hade också utan tvifvel varit riktigare. Nöteborgs belägenhet var farligare än Keksholms. Skillnaden mellan belägringshärarnas antal utanför Nöteborg och Keksholm var ansenlig, hvarjämte det förras garnison var fåtaligare än Keksholms. Men icke blott för Nöteborgs skull borde förbindelsen vara fri öfver Nyen. Man berättade, att en stor rysk armé ämnade sig från Nowgorod åt Ingermanland till. I hän-

[1] »Den Olof Bengtsson har stora klagomål på sig, och jag ser ej, hur han vid denna tidens beskaffenhet skall uträtta något godt där», G. Horn till De la Gardie 14 juli 1656; — G. Horn till kon. samma dat.: »Han ställer sig mycket obetänksam och otidig».

delse af anfall voro Narwa och hela Estland beröfvade de relativt talrikare finska truppernas bistånd.

Med allt det folk, som stod att uppdrifva, inalles 517 ryttare och 700 bönder, drog Burmeister 6 juli till Kiviniemi för att öfvergå passet. Ryssarna hade emellertid åter besatt Taipale, och Burmeister fruktade att blifva klämd mellan tvenne sköldar. Han drog sig därför till Rautus i afsikt att framtränga strandvägen. Den 14 juli på morgonen, medan ännu en tät dimma låg lägrad öfver trakten vid Rautus, öfverraskades svenskarna plötsligt af fienden, som lämnat sin ställning vid Taipale. Ryssarna voro blott 700 man och skola enligt Burmeisters uppgift ursprungligen hafva kommit från Nöteborg. Enligt Lejonhufvuds utsago hade de anländt öfver Ladoga. Burmeisters position var synnerligen god. Sjöar och moras skyddade honom i rygg och flanker. Ryssarna anföllo med stor häftighet. I 4 timmar rasade striden, hvarefter fienden tog till flykten. Ryssarna förföljdes en god fjärdingsväg, tills de fattade stånd bakom en förhuggning. Sedan Burmeister förgäfves sökt drifva dem därifrån, uppgaf han förföljandet och retirerade i riktning mot Wiborg.[1] Ryssarnas förlust uppgick till ett par hundra man. 4 ryska fanor eröfrades. Bland de tio, som inalles stupat å svenska sidan, befann sig en af de tretton ynglingar, hvilka nyligen i Wiborg utbytt boken mot svärdet.

Under det att Keksholm och Nöteborg belägrades, inföllo fientliga ströfkårer i Nyslotts och Kajana län. I Sääminge och Kärimäki socknar utplundrades 146 gårdar, af hvilka 99 blefvo lågornas rof. Staden Nyslott lades i aska, och slottet kringrändes. Där låg en garnison på omkring 50 man. — I Kajana län ledo emellertid ryssarna tre nederlag, som skola hafva kostat dem inalles 1,100 man,[2] hvilken siffra förefaller vara öfverdrifven. Något krigsfolk fanns här icke i fält, hvarför framgångarna, som möjligen vunnits, måste tillskrifvas bönderna.

---

[1] Burmeister till Lejonhufvud 13 och 14 juli; Lejonhufvud till kon. 19 och 20 juli 1656.

[2] Ignatius, ss. 83, 84 och 99.

Medan Burmeister företog sitt tåg i afsikt att undsätta Keksholm, anlände Lejonhufvud till Helsingfors öfver Reval och med honom Erik Kruses regemente på 440 man. G. Horn hade genom bref sökt hejda Lejonhufvud i Reval, för att de tillsammans skulle marschera mot Nyen, men denne hade då redan utskeppat sig med regementet för att segla öfver finska viken.

I ändamål att så vidt möjligt skydda Estland för ryska infall öfver Narowa hade G. Horn beordrat estniska rusttjänsten till Jewe och samtidigt gifvit befallning om att de bönder, som kunde uppbringas, skulle posteras vid Wasch-Narwa. Då dessa bönders antal ännu var obetydligt, borde rusttjänsten i stället hafva lagts på den senare platsen. De la Gardie beordrade rusttjänsten att samtidigt postera vid Wasch-Narwa och Embach, en lång bevakningslinie för 300 man. Befälet öfver estländska riddarfanan uppdrogs åt generalmajor Tiesenhausen, som dock undanbad sig detta uppdrag på grund af sin höga ålder. I stället öfvertogs kommandot af öfverstelöjtnant Liewen.[1] Ehuru rusttjänsten högeligen behöfdes vid Embach i betraktande af den fåtaliga styrka, De la Gardie sändt åt norra Livland, blef emellertid Estland öppet för fientliga anfall, om rusttjänsten posterades i närheten af Dorpat, eftersom G. Horn icke förmådde åstadkomma mycket från Narwa.

Ändtligen 10 juli anlände Wellingk med sina ryttare till Narwa. De voro i ett medtaget tillstånd. Ingermanländska rusttjänsten utkommenderades genast tillsammans med G. Horns egna ryttare, inalles 400 man, för att uppsöka ett fientligt parti, som härjade och brände öster om Luga. Vid öfvergången af denna flod omkom Wellingk genom en olyckshändelse. Under en ridt längs stranden stegrade sig plötsligt hans häst och störtade med ryttaren hufvudstupa i vattnet, hvarvid båda omkommo. G. Horn skyndade genast till trupperna vid underrättelsen om olyckan och tog själf befälet. En fientlig styrka uppgafs skola stå 6 mil från Narwa vid en gård, tillhörig Gustaf Soop. Vid svenskarnas annal-

[1] G. Horn till De la Gardie 14 juli; till kon. 7 juli; De la Gardie till kon. 13 juli 1656.

kande retirerade ryssarna till sitt hufvudkvarter vid Kirpezmi. Horn begaf sig därefter tillbaka till Narwa men kvarlämnade 300 man under befäl af en major för att hålla öga på fienden. Till Wellingks efterträdare utsåg De la Gardie öfverste Leonard Fitinghoff.[1]

För de tvenne belägrade fästningarna förflöt juli månad ganska lugnt. Inga stormningar företogos. Vid Nöteborg sökte blott fienden upprepade gånger att slå en flottbro från Lopissidan till Kyrkholmen men utan att lyckas på grund af det ovanligt höga vattenståndet, som förekom här detta år, och hvarigenom flottbron bräcktes sönder, så snart den väl blifvit färdig. Slutligen 30 juli kröntes ryssarnas ansträngningar med framgång.

I Livland dröjde fienden att visa sig. Hela juni månad förgick, utan att gränsen öfverskreds, om man undantager ett obetydligt ryskt ströftåg till Rappin. Men ryktena om ryssarnas rustningar vid Pskow, Polotzk och Druja höllo fortfarande i sig. Det första egentliga infallet skedde vid Neuhausen, hvarest ett ryskt parti uppenbarade sig de första dagarna i juli och infångade boskap i fästningens omedelbara närhet utan att låta störa sig af elden från Neuhausens kanoner. Streiff vid Kirrumpae hade i slutet af juni fått order af De la Gardie att icke börja några fientligheter mot ryssarna, för den händelse att infallen i Ingermanland och Finland blott vore privata företag och icke grundade på ryska regeringens order. Men De la Gardie insåg snart anfallens rätta betydelse och gaf Streiff befallning att »streiffen» in mot Petschory och Pskow.[2] Sedan Streiff fått underrättelse om ryssarnas närvaro vid Neuhausen, bröt han upp 8 juli på kvällen med alla sina trupper och slog följande dag läger norr om denna fästning. Här erfor han, att ryssarna, som utgjorde 7 fanor kosacker, dragit sig tillbaka öfver gränsen och lägrat sig en mil från Petschory. Han fortsatte därför omedelbart framryckandet och påträffade snart fienden,

[1] De la Gardie till kon. 28 juli 1656.

[2] De la Gardie till Streiff 25, 27 juni (R. G. A.) och 5 juli 1656.

som uppställt sig till strid vid svenskarnas annalkande. Redan vid dessas första anfall togo ryssarna till flykten och förföljdes in emot Petschory, hvarunder de förlorade 30 man. En rysk fånge berättade, att en armé på 20,000 man, försedd med 80 kanoner, stod vid Pskow under generalerna Trubetskojs och Dolgorukis befäl. Den ena hälften af denna här skulle gå mot Narwa, återstoden till Neuhausen och Dorpat.[1] — Streiff drog efter förföljandet sina trupper tillbaka till Kirrumpäe.

Den 4 juli ankom tsaren till Polotzk, och strax därpa satte sig ryska hufvudarmén i marsch utför Düna. Ryktet uppgaf härens storlek till 100,000 man. Vägarna längs floden förbättrades helt hastigt. Vid midten af juli framkommo ryssarna till Dünaburg, som kringrändes. Till svenska styrkan, hvilken stod vid Ewest, anlände nu generalmajoren grefve Henrik von Thurn och tog ledningen. — Redan omkring 12 juli sammanstötte 4 kompanier af de ryska förtrupperna med svenskarna, hvarvid 200 man af de förra blefvo nedgjorda, utan att svenskarna »förlorade en häst».[2] Svenska hären ryckte därpå fram till Kreuzburg, men vid här hållet krigsråd beslöts att ej avancera ytterligare. Efter några dagar drog Thurn i stället trupperna tillbaka till Ewest. Dünaburg lämnades åt sitt öde. Ryssarna företogo där upprepade stormningar men tills vidare utan framgång. Tsaren själf med största delen af sin armé fortsatte framryckandet. Svenskarna erhöllo snart starkare känning af fienden. Den 26 juli kommenderade Thurn en löjtnant med 8 kompanier öfver Ewest med order att framtränga, tills fientliga förtrupper syntes. Redan en mil från floden påträffades en rysk styrka på 3,000 man, som dref svenskarna tillbaka och beredde sig att öfvergå Ewest. Genom ihärdig kanon- och musköteld från motsatta stranden tvingades emellertid fienden att uppgifva försöket. Vid samma tid inberättades från Stora Jungfernhof, att 5 fientliga standerter där gjorde sig färdiga

[1] Fleming till De la Gardie 11 juli 1656 (R. K.).
[2] De la Gardie till kon. 22 juli 1656.

att öfvergå Düna. Thurn drog då hela hären till Jungfernhof[1] och öfvergaf sålunda äfven Kokenhusen. Innan reträtten hade han dock inlagt två kompanier af öfverste Hans Fersens regemente i Kokenhusen, hvarjämte De la Gardie beordrat besättningen i Ewestskans att likaledes begifva sig dit. Kokenhusens garnison uppgick därigenom till 300 man, men därmed var långtifrån tillfyllest. Ewestskans blef egendomligt nog raseradt, men det var visserligen så förfallet, att där icke en gång funnos grafvar kring slottet. De la Gardie hade ursprungligen tänkt iståndsätta skansen men lyckligtvis icke medhunnit det. — Kokenhusen kringrändes fullständigt 7 aug. Ryska trupperna här utanför uppgingo till 12,000 man. Tsaren ledde själf belägringen.

Medan ryska hufvudarmén tågade fram längs Düna, ryckte den armékår, som under generalerna Trubetskoj och Dolgoruki samlats i Pskow, mot Neuhausen. Ryssarnas antal anslogs till 12 à 15,000 man och var, ehuru betydligt mindre, än hvad förut uppgifvits, dock ganska öfvervåldigande för norra Livlands fåtaliga stridskrafter. Enligt order hade Streiff af sina trupper inlagt 20 soldater jämte bönder i Neuhausen, hvarigenom dess garnison uppgick till 60 man. Förut hade han skickat 24 man till Adsel. Till Marienburg befalldes Fleming sända 40 man af Dorpats garnison.[2] I stället för att stärka försvaret verkade naturligtvis denna splittring synnerligen menligt på detsamma.

Neuhausen kringrändes 20 juli och gaf sig redan följande dag. Kommendanten Aderkas fick uppbära beskyllning för försumlighet men påstod, att han tvingats till kapitulation af soldaterna. I alla händelser hade väl ett motstånd i längden varit omöjligt. Såväl besättning som kommendant lära sedan gått i rysk tjänst. Neuhausens fall var den första olyckliga följden af De la Gardies förfelade försvarsorganisation.

Ställningen i norra Livland blef ännu mera kritisk därigenom, att Streiff icke rättade sig efter den enda order af De la Gardie, som verkligen hade skäl för sig, nämligen

[1] Thurn till De la Gardie 18, 19, 20, 25 och 27 juli 1656.

[2] De la Gardie till Streiff 4 och 10 juli (R. G. A.) samt 19 juli 1656.

att retirera till Dorpat. Att fullständigt verkställa De la Gardies instruktioner hade nästan varit en omöjlighet. De la Gardie befallde Streiff att hafva uppmärksamheten fäst på Embach och förmodligen också Dorpat men äfven på Aa och att framför allt laga så, att reträtten till Riga icke blef afskuren. Att förena det första och sista var icke lätt, och det är iögonfallande, huru De la Gardie ej ens unnade norra Livland den lilla styrka, han bekvämat sig till att skicka åt detta håll. Streiff insåg ej heller nödvändigheten af att med samlade krafter gå åt norr utan drog sig nedåt mellersta Livlands bergstrakter för att ej afskäras från Marienburg och småfästena inuti landet. Dessförinnan skickade han dock några dragoner af Fitinghoffs regemente under öfverste Toll till Dorpat.

En afdelning af ryska armén följde Streiff i hälarna och trängde honom ytterligare åt väster. Från Mentzen utkommenderade Streiff ett rekognosceringsparti på 150 ryttare och 50 dragoner under öfverste Fitinghoff och major Mengden. De anträffade 300 ryska dragoner och några kosacker, hvilka drefvos på flykten och därvid förlorade 40 döda och 2 fångar.[1]

Streiff fortsatte marschen mot Wolmar. Han upphanns vid Aa 5 à 6 mil från Wolmar af ett ryskt parti på 3,500 man, som högg in på svenskarnas tross och bemäktigade sig en ansenlig del af den. Streiffs hela styrka utgjorde blott 350 ryttare. Öfverste Aderkas med avantgardet dref snart fienden tillbaka till ett närbeläget pass. Ryssarna förnyade emellertid anfallen med passet som stödjepunkt icke mindre än fyra gånger ehuru med samma resultat. Streiff uppställde slutligen alla sina trupper i slagordning på öppna fältet och erbjöd ryssarna strid. Dessa antogo utmaningen och formerade ställning midt emot svenskarna. Begagnande sig af det trånga utrymmet skred Streiff omedelbart till anfall. Efter aflossandet af sin första salfva kommo ryssarna i oordning och jagades genom passet med stor förlust af döda och sårade. Bland de stupade befunno sig ryske

[1] Streiff till De la Gardie 23 juli (R. G. A.).

anföraren, som var öfverste, och ett gammalt ryskt riksråd. 9 ryska standar eröfrades. Blott en löjtnant togs till fånga af svenskarna, för att dessa af honom skulle erhålla underrättelse om fienden. Major Mengden fick en kula genom kroppen, och en ryttmästare Stackelberg sårades i hufvudet.[1] Segern vid Aa, ehuru utan omedelbara följder, var dock synnerligen vacker och visar, till hvilka resultat svenskarna kunnat komma under en förståndig ledning äfven med sina fåtaliga stridskrafter.

Den öfriga delen af ryska armékåren hade under tiden framträngt till Dorpat. Garnisonen här utgjorde nu i allt 200 man af borgerskapets trupper, 220 knektar, hvaraf dock 50 voro sjuka, samt 100 ryttare.[2] Fitinghoffs dragoner, som Streiff skickat, hade icke hunnit fram. För att hindra ett ryskt framträngande uppför Embach hade Fleming låtit förstärka Kasterskans och där inlagt 40 soldater och 50 bönder. Hvad som brast i garnisonens antal, skulle uppvägas af ortens af naturen starka läge. Blott på en sida var förbindelse med land, för öfrigt omgafs platsen af vatten och moras. Ingen dominerande höjd fanns i närheten. Fleming sade sig hellre vilja vara där än i Dorpat under en belägring, när blott skansen blifvit tillräckligt besatt. Han hade ursprungligen tänkt uppföra en förskansning vid Embachs mynning i Peipus. Med största sannolikhet skulle ryssarna gå uppför Embach, om de försökte ett anfall mot Dorpat österifrån, eftersom stränderna norr och söder om Embachs mynning voro sumpiga och träskartade och därför synnerligen otillgängliga. Men det ovanligt höga vattenståndet förefanns äfven här, så att vattnet steg en aln öfver den plats, där skansen skulle hafva lagts.

På grund af Streiffs närvaro vid Kirrumpae hade Fleming knappast väntat ett ryskt anfall söderifrån. Vid underrättelsen om fiendens annalkande utsändes ryttmästare Sacken med 40 ryttare från Dorpat för att rekognoscera. Han påträffade de ryska förtrupperna redan 3 mil från Dorpat

[1] Streiffs rapport, Wolmar 3 augusti 1656 (R. K.).

[2] Fleming 21 juli 1656 (R. K.).

och måste draga sig tillbaka på en omväg, enär ryssarna skyndat att göra förhuggningar i ett pass en mil ifrån staden. Följande natt, mellan 27 och 28 juli, iakttogs från Dorpats vallar, huru landet brändes rundt omkring på flera mils omkrets. Den 28 kom hela den fientliga armén fram till fästningen, så nära, att man omedelbart öppnade eld från densamma. Från landet söder om Embach blef Dorpat fullständigt afspärradt.

De la Gardie befallde nu Streiff att begifva sig med en del af trupperna norr om Embach och tillsammans med estländska rusttjänsten hindra fiendens inträngande i Estland. Livländska riddarfanan och återstoden af ryttare och dragoner skulle under öfverste Fabian Aderkas begifva sig till Riga. Ansåg Streiff sig kunna uträtta något vid Dorpat, tilläts Aderkas stanna kvar tills vidare. Samtidigt underrättades Fleming om undsättningen genom Streiff. Sedan denne dragit sig till Wolmar, finnas inga underrättelser från honom. I nov. erhåller han en order af De la Gardie, hvarutaf man kan sluta till att han ännu lefver och befinner sig i mellersta Livland. Först i febr. omtalas han såsom död.[1] Med största sannolikhet förfogade han sig icke till Embach enligt De la Gardies order i aug. utan kvarstannade vid Wolmar.

Vid Dünaburg pådrefvo ryssarna belägringen med framgång. En dag i början af aug. antändes det inom fästningen hopade förrådet af hö och halm genom fiendens fyrkulor. En stor del af soldaterna måste lämna sina poster på vallarna för att släcka elden. I samma ögonblick skredo ryssarna till stormning och voro inom kort herrar öfver staden. Kommendanten störtade sig själf i lågorna för att ej lefvande falla i fiendens händer.

Dünaburgs öde drabbade snart äfven Kokenhusen. Redan vid belägringens början uppfordrades Kokenhusen genom en trumpetare att gifva sig. I stället för svar afsköts ett skott från fästningen, hvilket afslet hufvudet på parla-

[1] De la Gardie till Streiff 3 aug.; till Fleming 4 aug. (R. G. A.); De la Gardie till kon. 23 febr. 1656.

mentären. Under hand ankom emellertid fiendens gröfre artilleri, som åstadkom betydande förödelse. Tsaren försummade ej att egga sitt folk. Sedan fästningens bålverk nedskjutits, lofvades 1 rubel åt hvar och en, som ville deltaga i en stormning, och 10 åt den, som planterade fanan på vallen. Tidigt på morgonen 21 aug. företogs ett anfall mot Kokenhusen på olika punkter. Ryssarna buro som igenkänningstecken en hvit bindel om vänstra armen. I två timmar höll den fåtaliga svenska styrkan tappert stånd, hvarefter kommendanten med återstoden af soldaterna såg sig tvungen att retirera till slottet. Bryggan till detta upprefs, och portarna stängdes. Under reträtten blef Sperling dödligt sårad. Inkomna i slottet funno svenskarna ryssar före sig där och en fientlig fana planterad på vallen. Huru härmed tillgått, är obekant. Ryssarna måste hafva lyckats bestiga vallarna på en obevakad punkt. Svenskarna råkade i fullständig förvirring och blefvo nedhuggna till sista man. Sperling föll dock lefvande i fiendens händer men dog efter fyra timmar. Under striden hade äfven några borgare blifvit dödade jämte 15 kvinnor och 20 barn.[1] Utan att man kan förebrå Kokenhusens besättning klandervärdt uppförande, hade sålunda ryssarna fått fast fot på svensk mark till stor del på grund af de okloka försvarsanordningarna. Faran blef icke heller ringa för Riga, sedan ryssarna erhållit en stödjepunkt helt nära detsamma.

Från St. Jungfernhof drog sig Thurn till Kirchholm, hack i häl följd af en rysk armékår på 7,000 man under generalen knes Jakob Zerkazky. Atertåget skedde ej utan sammanstötningar. Vid en träffning mellan 30 svenska ryttare under ryttmästare Stahl och 130 väl beridna ryssar vid Jungfernhof hade bl. a. infångats en rysk kaptenlöjtnant, som var kusin till tsarens egen svärfar.[2] Den 11 aug. stod knes Jakob vid Kirchholm. Thurn hade då retirerat till Kupfermühlen, sedan Kirchholm raserats och soldater och

[1] Helmfelt till De la Gardie 9 sept.; De la Gardie till kon. 4 och 14 aug. 1656.

[2] De la Gardie till Lejonhufvud 8 aug. 1656.

kanoner förts till Riga. Ryssarna avancerade ytterligare till Rummel. I närheten af Kupfermühlen öfverraskade de tre pråmar, som voro lastade med tvenne kanoner hvardera och af storm hindrades att komma undan. Af larmet, som uppstod vid öfverrumplingen, varskoddes trupperna vid Kupfermühlen om ryssarnas grannskap. Efter en liten fäktning vid ett pass, som skilde svenskarna från den påträngande fienden, retirerade Thurn ytterligare till Lilla Jungfernhof. Zerkazky drog sig tillbaka till Kirchholm, sedan två af pråmarna stuckits i brand. Den tredje återtogs af öfverste Rehbinder, som utsändts från Riga med 300 ryttare och 100 dragoner. Omsider drogos svenska trupperna inom Rigas befästningar, under det att smärre sammanstötningar med fienden alltjämt ägde rum.

Den 18 bröt knes Jakob upp från Kirchholm och avancerade med alla sina trupper till Kupfermühlen. Enligt sin vana anställde ryssarna under sitt framryckande förfärliga härjningar. Äfven Thurn hade haft order att under reträtten ödelägga landet för att därigenom beröfva fienden tillförsel.

I Riga med kringliggande befästningar lågo nu 5,000 man, inberäknadt borgerskapets trupper. Jämfördt med garnisonerna i öfriga fästningar är Rigas oproportionerligt stor. Till guvernör öfver Riga och De la Gardies militäre rådgifvare hade förordnats generalmajor Simon Grundel Helmfelt efter Krister Horn, som i stället befallts att gå G. Horn till handa i Narwa. Kommendant i Riga var öfverste Wallentin von Meyer. I Dünamünde skans, där besättningen uppgick till 500 man, fördes befälet af Th. Kijninmouth. Major Heideman låg i det väl befästa Kobrons skans midt emot Riga med ett par hundra man. Utanverken vid Riga hade De la Gardie i det närmaste färdiga, men samtidigt nödgades han erkänna, att folket icke skulle förslå att besätta dem. Stadens egna fästningsverk voro för öfrigt synnerligen goda. Liggande på norra stranden af Düna skyddades staden mot floden af starka bålverk och på öfriga sidor af goda vallar och grafvar. Längst i öster vid düna-

stranden låg Marstalltornet och vid sidan däraf Badstubbastionen. På norra stadssidan befann sig Nya Sandporten. Västra sidan behärskades af Sandbastionen och Jakobs bastion samt af slottet nere vid Düna. Detta var försedt med präktiga grafvar och särskildt starkt åt flodsidan. Af förråd saknades egentligen endast foder,[1] hvilket visserligen blef kännbart, eftersom kavalleriet var talrikt.

Den 19 aug. drog sig knes Jakob närmare staden. Följande dag gick han själf ut på rekognoscering med en rytteriafdelning, som därvid sammanstötte med trupper från Riga. Samtidigt hade De la Gardie, Thurn, Helmfelt och flere högre officerare begifvit sig till Sandberget för att öfverskåda terrängen, hvarvid Thurn aflägsnade sig nedåt floden och där varseblef skärmytslingen. Han blandade sig strax i handgemänget, afsköt sina pistoler och grep därefter till värjan. Genom trumpetare och utskickade officerare sökte man förgäfves återkalla de oförvägna. Thurn och öfverstelöjtnant Vilhelm Cronman med några tjänare och ryttare blefvo omringade af ryssarna och nedhuggna. Thurns och Cronmans hufvuden afskildes från kropparna och förärades tsaren i present. Återstoden af svenskarna, 340 man, retirerade tillbaka till staden. Af de 30 ryttare, som följt Thurn under öfverstelöjtnant Johan von Buddenbrocks befäl, hade alla stupat utom 3. Buddenbrock hade erhållit fjorton sår. Thurns kropp anträffades på natten af ett utskickadt svenskt parti, som dock fick reträtten till Riga afskuren af fientliga trupper och först lyckades inkomma i staden, sedan man därifrån utkommenderat några kompanier till häst och fot med 2 regementskanoner.

Den 21 aug. frammarscherade knes Jakobs armé inom ett skotthåll från utanverken och slog läger vid floden väster om staden. Tsaren själf hade under tiden anländt med hufvudarmén, hvars storlek uppgafs ända till 90,000 man. Han lägrade sig mellan Lilla Jungfernhof och ett gods, Morgenstern. Några ansatser till att spärra Rigas

[1] De la Gardie till kon. 22 aug. 1656.

förbindelse med Dünamünde och hafvet gjordes ännu icke af ryssarna. De la Gardie kunde obehindradt sända sin gemål med flera fruntimmer till Dünamünde, hvarifrån de sjöledes skulle föras till Sverige.

De la Gardie var halft förtviflad öfver den förkrossande kraft, som fienden tycktes utveckla. »Oss står ej att rädda utan en armédivision», skref han till konungen. »Alla människor hoppas, att Ers Maj:t själf kommer och hjälper». Karl Gustaf hyste också afsikter på att skynda till undsättning. Segern vid Warschau hade öppnat möjlighet till fördelaktig fred med Polen, på samma gång den verkat hämmande på Danmark, hvarifrån krigsförklaring ständigt hotade. Med Holland pågingo underhandlingar. Tillfället var synnerligen lägligt för ett afgörande anfall mot Ryssland. Konungen lofvade De la Gardie sin hjälp, såvida någon hufvudort blef hårdt ansatt af ryssarna. Samtidigt gaf han befallning om öfversändande från Bremen till Riga af 12 kompanier knektar af Königsmarks regemente [1] och beordrade fältmarskalken Douglas att äfven begifva sig till Livland.

Hur gärna emellertid Karl Gustaf önskade slut på ryska kriget, framgår af hans order till De la Gardie vid samma tid att för tsaren framhålla konungens åstundan att lefva i fred med Ryssland. Skrifvelsen skulle dock gå i De la Gardies namn, för att icke konungen skulle bindas af några dennes uttalanden. Innan ryssarna inträngt i Livland, hade Karl Gustaf gifvit De la Gardie formlig fullmakt att underhandla med dem och uppställt de fordringar, denne borde framställa, i händelse tsaren visade sig tillmötesgående. Fordringarna voro emellertid så uppdrifna, att man måste fråga sig, om konungen verkligen önskade fred. Tsaren skulle förbli oantastad i sina polska eröfringar och erhålla

[1] Med undantag möjligen af Mellins och Gerttens regementen skickade icke konungen några trupper af betydenhet från Polen. Troligen togos äfven de förra från de tyska provinserna. Något egentligt försvagande af konungens ställning genom undsättningar till Livland skedde således knappast. Se Carlson I, s. 202.

sina tillbörliga titlar på villkor, att åt Sverige förbehölles hela Livland med dess gamla gränser, Kurland, Semgallen och Samogitien samt svenskarnas nya eröfringar i Polen och Preussen; äfven skulle kosackerna erkännas som ett fritt folk. De la Gardie erhöll icke ens svar på sina skrifvelser. — Emellertid uppgaf konungen tanken på att vid denna tid begifva sig till Livland »på grund af den polniske traktaten, som kanske kunde incamineras».[1] Han önskade först framtvinga fred med Polen för att hafva fria händer mot sina öfriga grannar.

Den förstärkning, konungen sändt till Riga, hann icke fram före ryssarnas ankomst dit. Med den garnison, han hade, ansåg sig De la Gardie icke kunna försvara utanverken. Redan natten mellan 22 och 23 aug. utrymdes de helt hastigt och stuckos i brand. Fienden ryckte omedelbart fram och tog dem i besittning. Hvad som icke förstörts af elden, tjänade ryssarna till betäckning. Om reträtten till staden föreligga helt olika uppgifter. Konungen uttryckte sin stora missbelåtenhet såväl öfver utanverkens anläggning som öfver den förvirring och oreda, hvarunder de öfvergifvits.[2] Ehuru Helmfelt icke direkt påstår, att det sista varit förhållandet, kan man dock af hans berättelse till konungen om förloppet sluta sig till att utrymmandet försiggått särdeles brådstörtadt. »Nachdem mann grosze Mühe gebrauchet dieselbe in möglichste defension zu setzen, auch so weit gelangt, dasz mann sich draus wehren können, die regimenter ihre posten gefaszet und guten Vorrath am Vihe, fourage und getreyden auch ziemliche anzahl handzmühlen herbeigeschaffet, damit mann in fall der Noth in der Stadt hätte subsistiren mögen, da hat mann angefangen die weitlaufftigkeit der Werker, des feindes grosze macht und deren unsrigen beschaffenheit dasz der succurs auszenbleiben, von eingefloheten adel und bauers leuten niemand, vielweniger niemand von denen Vorstadts Einwohnern, (deren doch über 700 sein), ins ge-

[1] RR. f. 1009, 1070, 1094 och 1236.
[2] RR. f. 1321.

wehr zu bringen gewesen, weil sie sich auf die Holmen und sonsten verstecket, zu überlegen; und wie wohl die meisten so wohl von denen officieren als Ritterschaft und Burgern die wetke so weitläufftig angesehen, dasz die in die länge mit unserer mannschaft wieder des feindes force, nicht zu maintiniren wehren, geschahe doch keine Meldung wenn und wie mann sich abzihen sollte, nichts desto weniger aber sind sie d. 22 zu nacht quittirt, die Hauser angestecket und darinnen zugleich alle Vorrath verbrennet worden». [1] De la Gardie protesterade energiskt mot alla beskyllningar för planlöshet. »Jag förnimmer till min consternation E. M. misshag till hvad af mig här sker, som ock, att Ers Maj. annorlunda rapporteras om några ärenden, än här förrättas. — — — — det skedde, lämnandet af utanverken, på allas inrådan; sedan vi om aftonen inmarscherade, lämnades endast en major med 150 hästar och 200 musköter i utanverken, som i dagningen, då elden anlades, begåfvo sig hit in. Genom några officerares försumlighet kvarblefvo några stücken. — Att utanverken blefvo anlagda så stort, därtill har jag ingen skuld; först fann jag före mig mer än halfva grafven färdig, och sedan urgerade staden högt därpå; guvernören ogillade vid sin ankomst ej verken; utan sade, att de med all flit måtte fullbordas. Hade fältmarskalken Königsmarks regemente då varit här, hade vi kunnat gifva fienden bättre där ute att göra än här». [2] De la Gardies berättelse dementerade emellertid alls icke det påståendet, att själfva reträtten skedde brådstörtadt och utan tillräcklig förberedelse. Det synes i själfva verket, som om Helmfelt gillat verkens anläggning och ansett dem för hållbara äfven med den för handen varande garnisonen, [3] hvilket icke varit de flestas mening. Faktum kvarstår dock, att det icke var

[1] Helmfelt till kon. 31 aug. 1656.

[2] De la Gardie till kon. 30 sept. 1656. Då först hade han erfarit konungens mening om verkens utrymmande och gör ofvanstående reflexion icke blott beträffande denna sak utan äfven i fråga om en del andra missförhållanden, hvarför man förebrådde honom.

[3] Se Carlson I, s. 198.

relativt svårare att försvara staden utan utanverken, då det icke fanns öfverflöd på folk. Risken var tvärtom större med än utan verken i fråga, äfven om Königsmarks knektar hade anländt. Ryssarna tyckas också hafva uppfattat situationen rätt. På general Leslies inrådan skola de hafva beslutat att samma natt, som utrymningen skedde, storma utanverken, emedan de hört, att de voro för vidlyftiga i förhållande till garnisonens storlek. Vid mörkrets inbrott närmade de sig förskansningarna och stodo där stridsfärdiga under natten. I daggryningen trängde de öfver grafvarna. I samma ögonblick stod hela förstaden i lågor, och de märkte, att svenska trupperna retirerat till staden. Fienden förlorade därpå hoppet att intaga densamma annat än genom en generalstorm.[1] Möjligen hade De la Gardie erfarit ryssarnas planer och däraf föranledts till det hastiga steget.

Stadens enträgna begäran, att utanverken skulle uppföras, hade blott varit grundad på egoistiska skäl. Borgarna ville icke ha soldaterna ibland sig. Också gjorde de genast svårigheter vid deras inkvartering. Ehuru borgarna hade stora förråd af hö, kunde de icke förmås att försträcka det till kronan, hvarför så godt som alla hästar efter hand måste nedslaktas, då bristen på foder särskildt gjorde sig kännbar efter uppbrännandet af förråden i utanverken. Det gick så långt, att borgarna offentligen på torgen i De la Gardies och Helmfelts närvaro hotade med blodbad, blott De la Gardie råkade »en pallissad eller ett plank allenast med inkvartering att röra». — För öfrigt var borgerskapet villigt att organisera sina trupper och deltog pliktskyldigast i vakthållningen.

Uppgifterna om de utanför Riga lägrade ryssarnas antal variera mellan 80 à 120,000 man.[2] Ryssarna själfva sade sig utgöra omkring 100,000 man, och allmänna meningen rättade sig därefter. Men siffrorna behöfva nog åtskilligt reduceras för att bringas i öfverensstämmelse med

[1] Två öfverlöpares berättelser 7 sept. 1656 (R. K.).

[2] Gadebusch III, s. 450.

verkliga förhållandet. De la Gardie uppgifver ryssarnas antal efter en månads belägring till 24,126 man[1], och denna summa är helt säkert icke för låg. Fienden hade intagit ställningar gentemot slottet och Jakobs bastion, Marstall- och Badstubtornen. Tsarens egen armékår stod mot de tvenne sistnämnda tornen och utgjordes vid nämnda tid af följande trupper: 500 man under öfverste Tomas Belie vid Düna; bredvid dessa 1,000 streltser; längre uppåt land general Leslies regemente på 1,500 man, öfverste Alexander Gibsons på 500 man samt 600 frivilliga eller värfvade under öfverste Butler; bakom dessa stodo åter streltser, nämligen 1,000 under öfverste Daniel Traffert, 1,000 under öfverste Nelidan, 700 under öfverste Frans Kraffort och 700 under öfverste Andreas Hamilton samt ytterligare 3 regementen om tillsammans 3,000 man. Inalles utgjorde denna armékår sålunda 10,500 man. Knes Jakobs kår belägrade slottet och Jakobs bastion och var sammansatt af öfverste Herman v. Stades regemente på 1,026, öfverste Jakob Ronards på 400, öfverste Julius Siklers på 700 och en skotsk generallöjtnants på 1,000 man, sammanlagdt 3,126 man. Alla dessa uppräknade regementen utgjordes af fotfolk. Rytteriet, som väl till icke ringa del tillhörde knes Jakobs kår, utgjordes af 2,000 donska kosacker, 2,000 polacker, 5,000 bojarer, 900 dragoner samt 600 dragoner på andra sidan Düna under öfverste Erik Andersson.

Ryssarnas sätt att företaga belägringen förrådde den största okunnighet i rationell belägringskonst. Någon systematisk afspärrning af Riga kom aldrig i fråga. Ett batteri uppkastades väl vid Mühlgraben, beläget på landtungan mellan Stintsjön och Düna, och ryssarna lyckades därifrån bemäktiga sig några båtar, lastade med dyrbarheter, som samtidigt med en del fruntimmer skulle föras till Dünamünde. För öfrigt ägnade dock icke fienden någon synnerlig uppmärksamhet åt Rigas förbindelse med hafvet. Düna-

[1] De la Gardie till rådet 27 sept. 1656.

münde förblef alltjämt oantastadt. Ett anfall gjordes på Kobrons skans[1] men blef tappert tillbakaslaget. Fiendens uppmärksamhet riktades nästan enbart mot Rigas landsida, där tsaren oupphörligt dref sina trupper framåt. Deras löpgrafvar voro redan innan augusti månads utgång så nära staden, att någon skada knappast kunde tillfogas ryssarna med Rigas kanoner. Den 2 sept. öppnades ett kraftigt bombardemang mot Riga med stenar, granater och kulor, hvaraf en del vägde ända till 30 pund. Någon större skada åstadkoms dock icke på försvarsverken. Rigas byggnader blefvo däremot ramponerade. Ryssarna hade nu fem batterier färdiga; snart tillkom ett sjette. Tillsammans representerade batterierna 18 kanoner.

Allt som oftast företogos utfall från Riga med omväxlande lycka. Ett framgångsrikt utfall gjordes 24 aug. på kvällen af öfverstelöjtnant Eckhof med 300 musketerare. Följande dag öfverlämnade en rysk öfverste von Wissen Thurns hufvud, liggande i ett skrin, öfverklädt med rödt sammet. Två timmar därefter utryckte 400 musketerare och 200 ryttare under öfverste Martin Schulz och öfverstelöjtnant Mauerschildt, hvilka tillfogade belägrarna åtskilligt afbräck. Von Wissen råkade blifva fången men träffades af ett dödande skott omedelbart därefter. Svenskarna förlorade en kapten, hvarjämte en major och en kapten sårades. Öfverste Jonston, som under striden hade vakten vid utfallsporten, aflägsnade sig för långt och fick en kula genom skuldran. Vid samma tid träffades De la Gardie af en olycka. Ett skott slog ned i ett krutförråd på vallen, och vid explosionen tilltygades han så illa, att han flera dagar måste hålla sig till sängs. Den 4 sept. gjordes ett nytt utfall, som afsåg att tillintetgöra fiendens belägringsverk ofvanför staden. Ehuru företaget lyckades och fienden drefs ut ur verken, under det att dessa förstördes, upptogo dock ryssarna oförtrutet arbetet redan följande dag. Samma öfverlöpare, som omtalat den beramade stormningen den

[1] Kobron lämnades således icke helt i fred; se Carlson I, s. 199.

natt, utanverken öfvergåfvos af svenskarna, hade att berätta om en generalstorm, som skulle ske i början af sept. Däraf blef ingenting. I stället företogs ett utfall af major Claus Lensman och ryttmästare Stahl med 180 ryttare och 60 musketerare, hvarvid många af ryssarna nedgjordes och två af deras kanoner förnaglades. Stahl stupade. En af de första dagarna i månaden blef Helmfelt svårt sårad i hufvudet af en träbit.

Ändtligen 10 sept. kl. 8 på kvällen anlände 8 kompanier af den utlofvade undsättningen till Dünamünde och infördes obehindradt på båtar till Riga. Följande dag ankommo de öfriga kompanierna, hvilka drifvits ur kosan af storm. De seglade ända fram till staden.[1] Tillsammans utgjorde de ankomna 6 à 800 man, hvarigenom besättningens mod ansenligt höjdes. Tvenne officerare, öfverste Reinhold Taube och ryttmästare Andreas Löscher, inträffade den 13 och berättade om Douglas' beramade ankomst i spetsen för 5,000 man.

Konungen hade emellertid öfvergifvit tanken på att blott skicka en del af sin här till Livland. Han närde i stället åter planer på att själf lämna polska krigsskådeplatsen. Underhandlingarna med Johan Kasimir hade slagit illa ut. Förhållandet mellan Polen och Ryssland hade nu blifvit synnerligen godt, och förhandlingar dem emellan fördes alltjämt under kejserlig bemedling. Ryssarnas framgångar i Livland voro ej heller ägnade att göra ett för Sverige förmånligt intryck på polackerna. Konungen underrättade Helmfelt i midten af sept., att hela armén redan var i marsch till Rigas undsättning under ledning af fältmarskalken Gustaf Stenbock, och att han själf skulle stöta till, så snart hären var kommen till Memelströmmen. Men icke heller nu blef det något resultat af denna plan. Stenbock, som ock hade tillåtelse att vända sig mot Polen, om han så fann för godt, gjorde detta. Konungen beordrade i stället fältmarskalken Karl Gustaf Wrangel att sjöledes

[1] De la Gardie till kon. 22, 24, 30 aug. och 2 sept.; Helmfelt till kon. 11 sept. 1656.

begifva sig till Riga med några tusen man och likaledes rådet att ditskicka 1,000 knektar från Sverige.

Af de fyra orter, som ryssarna nu samtidigt höllo belägrade, befann sig Dorpat i det mest kritiska läget och hade största behof af undsättning. En sådan kunde blott ske med samlad styrka norr ifrån. — Den 31 juli anlände Bengt Horn till Reval. Vid samma tid inträffade Gerttens regemente därstädes, hvarest det förblef i enlighet med B. Horns önskan och konungens order.[1] En vecka förut hade Mellins regemente passerat Reval på väg till Narwa, dit det ankom 29 juli. Liksom i öfriga provinser hade äfven i Estland verkställandet af landtdagens beslut om utskrifning gått ytterst långsamt. Bönderna undandrogo sig krigstjänsten och gömde sig i skogarna. De läto säden stå oskuren och försummade såningen. Vid B. Horns ankomst fanns knappt mer krigsfolk i provinsen än rusttjänstens 4 kompanier. Liewen hade retirerat från Embach och stod 1 ½ mil från Weissenstein. Öfverste Toll låg i Ober-Pahlen. B. Horn sammankallade åter landtdagen redan andra dagen efter sin ankomst och förmådde den att bevilja en ryttare för hvarje rusttjänsthäst utom de två fotsoldaterna. Därpå bestämdes Weissenstein till samlingsplats i samma vecka för alla tillgängliga trupper. Trots adelns löfte att personligen infinna sig kom blott ett fåtal adelsmän till Weissenstein i midten af aug., medförande 1 à 2 dragoner hvardera samt inalles 200 bönder. Öfverste Reinhold Yxkull hade begifvit sig till Weissenstein från Wolmar med 60 nyvärfvade ryttare. Toll medhade omkring 70 dragoner, Horn själf från Reval 150 musketerare af Gerttens regemente. Hela styrkan i Weissenstein, inbegripet rusttjänsten, utgjorde sålunda omkring 700 man utom bönder.

Fleming anropade B. Horn om bistånd redan första dagarna i aug. Med de i Weissenstein samlade trupperna drog sig denne mot Dorpat. Fem mil därifrån erhöll

[1] RR. f. 1047.

han förnyad uppmaning af Fleming att hjälpa på grund af stadens dåliga tillstånd. Ryssarna fingo snart underrättelse om B. Horns annalkande och förde 4,000 man med några kanoner öfver Embach. — Från Dorpat berättas 1 aug., att fienden skickat 6,000 man öfver floden, sedan ryssarna genom tillfångatagandet af en af De la Gardie återskickad, till honom från Dorpat afsänd trumpetare antagligen erhållit kunskap om en tillämnad undsättning af staden. Förmodligen äro dessa sex tusen desamma, Horn omnämner. — B. Horn ryckte emellertid alltjämt framåt i akt och mening att storma ryssarnas läger norr om Embach och söka inkasta 220 man i Dorpat. När han kommit 1½ mil från staden, berättade en bonde, att en stor del af ryska styrkan gått öfver floden, befästat sitt läger och placerat 7 à 8 kanoner på ett högt berg, Helgeberget, hvarifrån fienden kunde bestryka bron öfver Embach. Horn såg sig då tvungen att återvända med sina till stor del oöfvade trupper och drog sig till estländska gränsen, där ett läger hade bildats och bevakades af bönder från Ober-Pahlen. För att om möjligt än mer drifva upp truppernas antal sammankallade B. Horn omedelbart en ny landtdag i Piep och föreslog där, att ett bestämdt antal folk till häst och fot skulle beviljas. Efter energiska ansträngningar lyckades han genomdrifva, att en ryttare och 4 knektar beviljades för hvarje rusttjänsthäst, och att de skulle levereras inom 3 veckor. Med musketerarna begaf sig B. Horn därpå tillbaka till Reval.

Vid tiden för Dorpats kringrännande hade ett ryskt parti infallit vid Wasch-Narwa. Bojaren, som anförde ryssarna, sökte förmå kommendanten att öfvergifva platsen genom löften om riklig belöning af tsaren men, som det tyckes, utan resultat.[1] I början af aug. hade B. Horn skickat till Wasch-Narwa 150 man af det nyuppbådade folket jämte en officer och 6 soldater, hvilka senare skulle tjänstgöra som underofficerare. Efter tåget mot Dorpat beordrades till Wasch-Narwa öfverste Yxkull. Toll befallde inom kort att följa efter. — Vid Wasch-Narwa slogs det ryska partiet

[1] G. Horn till De la Gardie 30 juli 1656.

på flykten med en förlust af öfver 100 man. Två metallkanoner påträffades i fiendens förskansningar. Från Wasch-Narwa sändes en afdelning mot Kasterskans, där 500 personer befriades, barn och fullvuxna, som voro fängslade och just skulle bortföras till Ryssland. [1]

Vid Dorpat trängde fienden på af alla krafter. Stora belägringskanoner hade efterskickats från Pskow. Splittring mellan Fleming och rådet inverkade menligt på stadens försvar. Då en stor del af belägringshären ryckt mot B. Horn, hade Fleming uppmanat rådet att befalla borgarna gå man ur huse med hustrur och barn för att arbeta på stadens försvar åt norr, innan det blef för sent. På grund häraf hade rådet sedermera besvärat sig öfver att borgarnas hustrur och barn fingo arbeta vida hårdare än soldaternas. Då ryssarna efter tvenne veckors belägring uppfordrat staden att gifva sig, hade rådet begärt att få del af såväl fiendens skrifvelse som Flemings svar. I stället för att taga hänsyn till rådets önskan och besvär lät Fleming å öppen gata arrestera de mest motsträfviga bland rådets medlemmar, Warneken och Schlottmann m. fl., och kvarhålla dem i fängelse trots Ungerns och andras begäran om deras lösgifvande. [2] I sin nödställda belägenhet anropade Fleming ånyo B. Horn om hjälp och begärde att uttryckligen få veta, om någon sådan vore att förvänta, för att därefter kunna rätta sitt handlingssätt. B. Horn svarade, att Gustaf Horn lofvat att i förening med honom undsätta Dorpat. [3] I hopp om hjälp afslog man åter fiendens förnyade uppfordran af Dorpat 21 sept. Ryssarna förklarade, att de vunnit glänsande segrar, och att Streiff och Tiesenhausen voro döda. Möjligen sade de sanningen om Streiff, hvilket skulle förklara, hvarför han icke begifvit sig till B.

[1] Denna sista episod omtalar Pufendorf, s. 181 såsom tilldragande sig vid Nyslott, hvaraf åter Ignatius, s. 87 föranledes att förlägga allt till Nyslott i Finland.

[2] B. Horn till kon. 25 aug.; Fleming till Dorpats råd 1 aug. 1656 (R. G. A.).

[3] B. Horn till kon. 8, 25 aug. och 10 sept.; till De la Gardie 1, 4, 10 och 19 aug. 1656.

Horns bistånd. Denna gången fick rådet del af ryssarnas skrifvelse.[1] B. Horn och Fleming väntade emellertid förgäfves G. Horns ankomst.

Sedan Lejonhufvud ankommit till Finland i juli, öfvertog han ledningen af krigsväsendet därstädes. I slutet af månaden ryckte han mot Nyen med Kruses regemente och Burmeisters trupper. En mil från Systerbäck slogs läger. Då rekognosceringspartier, som utskickades mot Keksholm och Nöteborg, medförde ett stort antal fångar, gaf Lejonhufvud befallning om dessas dödande; blott en fånge skulle hädanefter vid hvart tillfälle behållas vid lif, för att man af honom skulle erhålla upplysningar om ryssarna. Först i midten af aug. bröt Lejonhufvud upp från Systerbäck med 500 ryttare och 100 dragoner, således icke ens hälften af den styrka, Carlson (I, s. 201) uppgifvit. Återstoden hade strax förut afskickats mot Keksholm. Lejonhufvuds afsikt var att i förening med G. Horn öppna förbindelsen öfver Nyen, samtidigt som Wrangel med flottan skulle forcera Newas mynning. Det var vid denna tid, ryssarnas infall ägde rum vid Wasch-Narwa, och ehuru Gerttens regemente nu anländt till Narwa, vågade G. Horn dock icke lämna sin post. Han var betänkt på att i stället skicka Fitinghoff med rusttjänsten mot Nyen. Sedan emellertid ryssarna vid Wasch-Narwa blifvit tillbakaslagna af B. Horns trupper, bröt G. Horn redan 14 aug. upp mot Nyen med 500 ryttare och 300 musketerare. Snart fick han underrättelse, att Lejonhufvud uppgifvit sin ursprungliga plan på grund af ett bref, som skulle ankommit från Olof Bengtsson, och som meddelade, att Keksholm ej kunde hålla sig mer än 8 dagar.[2] Lejonhufvud hade verkligen dragit sig tillbaka men utan att anföra nämnda bref som orsak. Han ansåg, att ryssarnas ställning vid Nyen var för stark. Äfvenså förspordes, att 800 donska kosacker voro i antågande bakom honom På grund häraf hade han icke vågat

[1] Wybers utdrag ur Dorpats rådsprotokoll (Mitt. aus dem Geb. der Gesch. Liv-, Est- und Kurlands XVI, s. 566 o. f.).

[2] G. Horn till De la Gardie 14 juli 1656.

fortsätta framryckandet utan satt efter kosackerna, som trängdes tillbaka. I följd af dåliga vägar och moras hade svenska rytteriet svårt att taga sig fram, och Lejonhufvud uppgaf snart förföljandet och slog läger vid Mola(?). Här tänkte han invänta några af Horns trupper för att sedan undsätta Keksholm.

Vid Keksholm hade ryssarna pådrifvit belägringen under juli. Vid fiendens förnyade uppmaning till staden att kapitulera hotades parlamentären med att blifva nedskjuten, om han dristade sig att komma igen. Ryssarna beslöto då att storma. Den 15 aug. på morgonen, samtidigt som en häftig eld öppnades mot staden, drefvos flottar med brinnande tjärtunnor mot dess förskansningar åt sjösidan men hejdades af de längre ut anbragta slagbommarna. Eldsvådor uppstodo i Keksholm genom fiendens fyrkulor men blefvo lyckligen släckta. Under kanonaden anryckte ryssarna men drogo sig snart tillbaka efter en liflig skottväxling. En rysk trumpetare, som kort därefter visade sig, blef nu utan vidare nedskjuten.

Utan att hafva erhållit förstärkning af G. Horn bröt Lejonhufvud upp från Mola 26 aug. och framkom till Keksholm den 30 i daggryningen.[1] För att uppnå förbindelse med staden försökte han omedelbart storma en af de ryska skansarna men måste draga sig tillbaka efter tre timmars ihärdig strid med en förlust af 60 man. Bland de döda befann sig öfverstelöjtnant Lagerkrantz. Sedan skansen under dagens lopp beskjutits med artilleri, utrymde emellertid ryssarna nattetid densamma. De befäste sig dock omedelbart i en annan. Äfven denna utsattes för svenskarnas kanoneld men utan resultat. Under skjutningen sprang en af Lejonhufvuds pjeser vid kammaren och en annan vid mynningen. Lejonhufvud hade emellertid genom ryssarnas öfvergifvande af den förstnämnda skansen uppnått förbindelse med staden. Den försågs med allehanda förråd. Då Keksholm sålunda ansågs utom all fara, bröt Lejonhufvud upp i riktning mot

[1] Lejonhufvud till kon. 18 aug. och 26 sept. 1656.

Nyen 6 sept. Dessförinnan halshöggos de fångar, garnisonen tagit under belägringen.

Fienderna stannade ej länge kvar vid staden. Efter några veckor skrämdes de bort af en krigslist. Kommendanten lät 25 sept. alla soldaterna i mer än två timmar marschera af och an inom fästningen under ständiga trumhvirflar. Fanorna höllos så, att deras spetsar syntes öfver vallarna. Ryssarna trodde strax, att en större förstärkning anländt, hvarom ryktet en tid förut hade berättat. Följande natt upphäfdes belägringen, skansarna utrymdes, och en del af hären tågade mot Nöteborg för att bistå belägrarna därstädes; en annan tog vägen till Salmis, hvarest ett befästadt läger uppslogs. Innan fienden afmarscherade, blefvo de fångna finska soldaterna lefvande brända, en hämnd för Lejonhufvuds förfarande. Ryssarnas förluster beräknades inalles till 1,000 man. Besättningens styrka uppgick vid belägringens upphäfvande till 171 man.[1] Tack vare kommendantens och garnisonens uthållighet hade det icke lyckats fienden att få fast fot i egentliga Finland. Proportionen mellan belägringshärens och besättningens storlek hade visserligen här varit mindre ofördelaktig för den senare, än hvad förhållandet var på öfriga orter, hvarjämte fästningen erhållit förmånen af hjälp i rättan tid, men det oaktadt är dess hållning värd allt beröm. G. Horns omdöme om Olof Bengtsson synes fullkomligt oberättigadt. Ehuru Lejonhufvud förtjänar erkännande för sitt undsättande af Keksholm, måste man dock beklaga, att han icke dessförinnan fullföljt planerna på Nyen, hvarigenom G. Horn möjligen fått tillfälle att ägna sin uppmärksamhet åt Dorpat.

Då G. Horn erhållit underrättelse om Lejonhufvuds återtåg från Nyen, vågade han icke ensam anfalla ryssarna där, i synnerhet som de bibehöllo sin ställning.[2] Vid Ingris, 8 mil från Nöteborg något väster om Tosnaån, hade en annan rysk styrka förskansat sig, och mot denna drog G. Horn

[1] Rel. om Keksholms belägring (R. K. f. g.).

[2] Enligt Carlson I, s. 201 skulle ryssarna lämnat Nyen redan vid Horns blotta annalkande, hvilket är oriktigt.

från Nyen. Ryssarna vid Ingris utgjorde enligt fångarnas uppgifter blott 400 man, men det oaktadt drogo de sig icke därifrån, ehuru rykten förkunnade för dem, att Horns trupper uppgingo till 3,000. Af fiendernas kvarstannande under sådana omständigheter slöt Horn, att deras position var synnerligen stark. Horn medförde intet artilleri och beslöt därför att våga en stormning. Fiendens förskansningar bestodo af tjocka träbalkar. Svenskarna fingo order att närma sig skottgluggarna och ge fyr på ryssarna, som hade trångt om utrymmet. Anfallet skedde i skymningen, och 70 ryssar skola hafva nedskjutits. Emellertid drog sig Horn snart tillbaka en mil för att hämta granater och verktyg från Wrangels flotta, som låg vid Retusaari. Redan dagen därefter lämnade ryssarna Ingris och fattade posto på andra sidan Tosna, där de voro svåråtkomliga för Horns rytteri. — När ryssarna vid Nyen fått kunskap om Horns tåg i riktning mot Nöteborg, fruktade de att blifva afskurna från hufvudstyrkan och öfvergåfvo sina befästningar, som de bibehållit sedan 5 juni. De retirerade mot Nöteborg förbi Tosna. Horn drog sig omedelbart till Nyen och inträffade där ungefär samtidigt med Lejonhufvud. Med tillhjälp af Wrangels folk befästes orten ytterligare samt försågs med proviant och en besättning på 130 man, däraf 30 af Horns folk.

Det enda riktiga hade nu varit, att Lejonhufvud stannat vid Nyen, under det G. Horn med så många trupper som möjligt förenat sig med B. Horn. Enligt Lejonhufvuds uppgift utgjordes finska trupperna vid denna tid dels af 1,010 man kavalleri, nämligen Kruses regemente om 600 man, 80 af adelsfanan, 180 af Burmeisters regemente samt 150 af major Eric Boijes regemente, dels af 300 dragoner, nämligen Lejonhufvuds eget värfvade kompani på 60 man, 140 af Lagerkrantz regemente samt 100 af Berends, hvartill kommo 300 man infanteri i fält, 400 i Wiborg, 80, som lämnats till Keksholms förstärkning, 100 i Nyen, 60 i Nyslott, 50 i Åbo, 50 i Tavastehus samt 50 i Kyroskans. Af dess trupper befunno sig helt säkert nu omkring 1,000 à

1,200 man vid och i närheten af Nyen. G. Horn medhade 800 man. 1,000 man kunde gått att undsätta Dorpat och de öfriga aktgifvit på såväl Narwa som Wiborg, hvilket varit desto lättare, som Wrangel med flottan möjliggjorde förbindelse sjöledes med dessa orter. Dorpats dåliga tillstånd torde icke hafva varit obekant för G. Horn, i synnerhet som han lofvat att i förening med B. Horn undsätta staden. — Om dock någon risk förefanns i ofvannämnda företag, kunde detsamma icke sägas om en undsättning af Nöteborg. Men icke heller härom blef det fråga. Nöteborgs belägenhet ansågs också icke vara särdeles farlig eller fordra en snar hjälp. — Aug. månad hade förflutit lugnt för de belägrade. Enda afbrottet i enformigheten var en eldsvåda, som en gång hotade att förstöra ryssarnas förskansningar på Lopissidan men släcktes i rätt tid. Den sista aug. återkom den styrka, som legat i Nyenskans. Icke heller under sept. företogs något af vikt vid Nöteborg, ehuru fienden upprepade gånger visade sig orolig. Den 1 aflossade ryssarna väldiga artillerisalfvor och förkunnade, att de med våld intagit Riga, Dorpat och alla kringliggande fästningar. De belägrade förhöllo sig stilla. Ett liknande upptåg förnyades natten till den 8 s. m. Under vilda rop och skrik rodde ryssarna en mängd lodior ut i sjön. De hade luntorna tända, och svenskarna väntade ett anfall. Men i stället foro ryssarna norrut för att bistå belägringshären vid Keksholm. I början af månaden hade Kyrkholmen befästs af fienden. En djup graf uppkastades där, och skanskorgar ditfördes, som voro 4 alnar vida och 4 alnar långa. Upprepade gånger ankommo trupper från Ryssland till förstärkning, hvilka med flygande fanor och under trummornas dån fördes på båtar till olika delar af ryska lägret.

Lejonhufvud och G. Horn hade icke väl bragt skansarna vid Nyen och längs sjökanten i ordning, förrän de skildes åt. Den förre gick till Rautus, där trupperna förlades, sedan Boije kommenderats till Nyslott med 150 ryttare, 100 dragoner och så många bönder, som kunde upp-

bringas. Vid Nyslott hade ryssarna företagit en stormning men slagits tillbaka och därefter dragit sig undan. — Gustaf Horn drog sig till Duder, hvarest han bestraffade de bönder, som slutit sig till fienden. Han gjorde kort process med de skyldiga, hvaraf befolkningen skräckslogs; den inställde sig självmant för att begära nåd, som också beviljades. Först i Duder beslöt G. Horn att begifva sig åt Estland, sedan han nu skulle erfarit Dorpats dåliga tillstånd. Vid Koporja kvarlämnades en major med 100 ryttare och 50 dragoner.[1] Under G. Horns långsamma marscher och dröjsmål hade emellertid en dyrbar tid förspillts. Redan under hans tåg till Narwa kom underrättelse, att Dorpat gifvit sig.

Då G. Horn icke infann sig, gjorde B. Horn själf ett försök att befria Dorpat. Den 5 okt. samlade han sina trupper och framträngde till en mil nära staden, hvarvid hans förtrupper drefvo de fientliga vakterna tillbaka till deras läger. Från fästningen hördes ingen lösen; allt var tyst. Däremot visade sig hela ryska styrkan och tvingade Horn att draga sig tillbaka. Svenskarna förföljdes öfver tre pass utan att förlora en enda man, under det att 40 à 50 ryssar satte lifvet till. B. Horn ställde därpå trupperna vid Lais under befäl af öfverste Toll. Själf begaf han sig till Reval i tanke att efter några dagar återupptaga försöket. Då erhöll han bref från Fleming, dat. 3 okt., att denne börjat underhandla med fienden. Ryssarna tänkte att ifrån Dorpat marschera mot Reval eller Pernau,[2] hvaraf B. Horn tvingades att ägna sin uppmärksamhet åt dessa orters försvar.

Den 12 okt. gaf sig Dorpat. En brytning i de påbörjade underhandlingarna med ryssarna hade visserligen inträdt men var af kort varaktighet. Fleming och garnisonen tillätos vid kapitulationen att fritt aftåga, medtagande en del förråd och 2 trepundiga kanoner. Det stod dock

[1] G. Horn till De la Gardie 5 sept.; till kon. 28 okt.; Lejonhufvud till kon. 28 okt. 1656.

[2] B. Horn till kon. 10 okt. 1656.

enhvar fritt att kvarstanna. Ryssarna tillförsäkrade Dorpat dess gamla fri- och rättigheter. Där inlades 4,000 fotsoldater och 1,000 ryttare. Ryska lägret omkring staden uppbrändes, och återstoden af belägringshären drog sig mot Petschory. Ett ytterligare framträngande ifrågasattes icke. De hotade städerna, Reval och Pernau, hade i alla händelser haft gód utsikt att försvara sig. Till Pernau hade konungen därjämte i sept. afskickat 500 skottar,[1] som likväl icke ännu hunnit fram.

Dorpats garnison utgjorde vid kapitulationen blott 140 stridbara soldater, men törhända hade orten kunnat uthärda ännu en tid, i hvilket fall den möjligen räddats. Ungern fritog sig från all delaktighet i underhandlingarna, likaså beskyllde han Fleming för att genom vanvård af sårade och sjuka hafva så menligt inverkat på de öfriga soldaternas sinnesstämning, att några t. o. m. gingo öfver till fienden. Fleming och Ungern voro dock icke synnerligen goda vänner, och den senares beskyllningar voro kanske till en del föranledda af det spända förhållandet dem emellan. Man talade också om förräderi bland borgarna,[2] hvilket skulle varit egentliga orsaken till rådsherrarnas fängslande. För De la Gardie[3] uppgifver Fleming helt enkelt bristen på folk som hufvudanledning till kapitulationen. Om man också kan förebrå Fleming att hafva gifvit sig för tidigt, så ligger dock stor skuld för förlusten af Dorpat hos dem, som icke i rätt tid undsatt staden, ehuru möjlighet därtill förefunnits.

Med Dorpats intagande hade ryssarna öppet tillträde till norra Livland och Estland. Bönderna omkring staden svuro ock tsaren trohet.[4] I Ober-Pahlen hade legat en svensk kapten jämte några soldater. Vid underrättelsen

---

[1] RR. f. 1236.

[2] Enligt De la Gardies bref till kon. 26 nov. 1656 skulle Dorpat mera intagits genom en fiskals förräderi än med krigsmakt.

[3] Fleming till De la Gardie 27 okt. 1656.

[4] B. Horn till De la Gardie 22 okt. 1656.

om Dorpats kapitulation rymde knektarna, den ene efter den andre, nattetid sin kos, så att till slut endast kaptenen och tre à fyra man voro kvar. Den förre fattade då hastigt sitt beslut, sänkte ned kanonerna i en brunn och gaf sig i väg. Bönderna i trakten lade beslag på provianten, nedbröto portarna och satte eld på logementen. B. Horn beordrade genast efter erhållen kunskap om förhållandet något manskap till Ober-Pahlen att åter sätta det i stånd.

Vid Riga hade belägringen under slutet af sept. drifvits med samma lamhet som förut. De belägrades utfall störde ofta ryssarna i deras arbeten. På en holme ett stycke uppför Düna lågo några hus, där ammunition förvarades. Vid holmen befunno sig äfven tre båtar, lastade med allehanda förråd. Under ett utfall 17 sept. stuckos såväl hus som båtar i brand af svenskarna, hvilket åstadkom stor förskräckelse bland ryssarna, icke minst hos tsaren, hvars tält var beläget på två musköthåll från holmen. Ett annat utfall företogs den 20 af ryttmästare Kursel, som därvid stupade. Följande dag utsändes öfverste Hauenschildt med 150 ryttare från staden för att söka hans kropp. Den anträffades icke. Under strid med ryssarna dödades ryttmästare Rosenschmidt. 150 ryssar stupade. Några dagar därefter gjordes ett gemensamt utfall från Riga och Dünamünde mot Mühlgraben, hvarvid 30 ryska båtar och fiendens batterier därstädes förstördes. Den 29 sept. vid ett utfall af major Lensman med 200 man dödades en släkting till tsaren, öfverste Peter Telstoi, hvars hufvud infördes till Riga. Nastjokin hade under tiden anländt med en armékår, hvilkens storlek anslogs olika från 5 till 20,000 man, och slagit läger på andra sidan Düna.

Konungen hade knappt erfarit Rigas inneslutande, förrän han vid äfventyr af sin största onåd förbjöd De la Gardie att inlåta sig i någon som helst underhandling med fienden, hur lockande anbud denne än kunde framställa.[1] De la Gardie försökte ej heller något sådant, men det såg

[1] RR. f. 1254 och 1255.

ett ögonblick ut, som det oaktadt en fredlig öfverenskommelse mellan svenskar och ryssar skulle äga rum vid denna tid — genom en tredje makts medling. Ett brandenburgskt sändebud, Jonas Kasimir zu Eulenburg, anlände till ryska lägret utanför Riga för att utverka sitt lands neutralitet i rysk-svenska kriget i stället för den genom Mychetsky föreslagna alliansen. Han skulle på samma gång erbjuda medling mellan Sverige och Ryssland. Vid samma tid, som Eulenburg inträffade vid Riga, ankom ett ryskt sändebud, Bogdanof, till Brandenburg, hvilken sökte genom hotelser tvinga kurfursten till förbund med Ryssland. Preussen kunde, enligt Bogdanofs förslag, ställas under Rysslands beskydd. I sammanhang därmed fällde Bogdanof äfven det yttrandet, att, om kurfursten vore rädd för Holland, skulle tsaren lätt kunna skydda honom, om Ryssland blott hade en hamn, där skepp kunde byggas. Bogdanofs ord väckte den största oro i Königsberg. Haumant (s. 145) anser förslaget vara i full öfverensstämmelse med tsarens politik. Alexei ville komplettera Polens införlifvande med Ryssland genom att äfven draga under sig Brandenburg, Polens vasall. Haumant påstår, att man icke kan förutsätta någon personlig politik hos de ryska diplomaterna vid denna tid. Nastjokins förhållande under svenska kriget ger dock full anledning att förmoda motsatsen. Och hvarför sökte icke Ryssland tvinga Kurland på sin sida? När ryska hären framkommit till Riga, låg faran nära, att tsaren skulle utöfva påtryckning på detta lands hållning. Kanslern Folkersam afskickades emellertid till Alexei och lyckades utan svårighet få Kurlands neutralitet erkänd. Detsamma blef fallet med Brandenburg. Den 30 sept. undertecknades ett vänskaps- och neutralitetsfördrag. Brandenburg skulle icke hjälpa Rysslands fiender. Blott härpå gick tsarens politik i första hand ut; och då Brandenburg stod i förbund med Sverige, måste Ryssland vara särskildt angeläget om att kurfursten iakttog passivitet. Frågan om allians kom i andra hand. Några våldsamheter i onödan mot Brandenburg och Kurland öfverensstämde ej med tsarens planer på de länder, han

i själfva verket önskade åtkomma. Gent emot Eulenburgs förslag till medling voro ryssarna ganska reserverade, men strax innan hans afresa gåfvo de tillkänna tsarens benägenhet för stillestånd under Eulenburgs bemedling. Denne fick uppmaning af Nastjokin att i tsarens namn direkt tillskrifva De la Gardie härom. Sedan ett bref afskickats till Riga med hofjunkaren von Lessgewang, reste Eulenburg till Mitau. Där inträffade Lessgewang och medförde De la Gardies samtycke till vapenhvila. Eulenburg gjorde därpå ett utkast till villkoren för ett 2 månaders stillestånd, med hvilka Lessgewang skickades till tsaren.[1] Karl Gustaf hade underrättats om den lyckliga utgången af medlingen och gaf äfven sitt samtycke till stilleståndet, förutsatt att ryssarna menade ärligt därmed och lämnade Riga, i hvilket fall De la Gardie skulle söka få stilleståndet förlängdt till sex månader.[2] Belägringen af Riga upphäfdes väl inom kort, men därmed upphörde ock talet om stillestånd.

Mot slutet af månaden aftog elden märkbart från ryssarnas grofva artilleri. Fienden började bortföra metallkanonerna på båtar uppför Düna. Den 30 sept. uppbröt tsaren och marscherade mot Polotzk förbi Lilla Jungfernhof. Med honom följde Nastjokin och hans trupper utom 4 kompanier, som kvardröjde. Knes Jakob skulle aftåga först efter tvenne dagar.

De la Gardie förberedde ett stort utfall till 1 okt., men dagen förgick, innan trupperna kommit i ordning. De stodo färdiga hela natten. Följande morgon utryckte ur Sandporten 200 musketerare och 200 ryttare, som bröto in i belägringsverken emot Jakobs- och Sandbastionerna och drefvo ryssarna på flykten. Öfverste Sikler tillfångatogs, dödligt sårad. Han afled strax efter det han införts till Riga. Några hus, där fienden förvarade sina granater, antändes, hvarvid en mängd af ryssarna omkommo. Bland svenskarna utmärkte sig under striden i synnerhet öfverstelöjtnant Alfendel, major Zeddelmann och generaladjutanten Schomberg. 17 ryska fanor

[1] Hirsch I, s. 28.

[2] RR. f. 1540.

eröfrades, och med viss tillfredsställelse skref De la Gardie, att han ej genast kunde skicka dem till konungen, »emedan folket här af glädje äro så giriga att se dem». Sedan staden de sista dagarna formligen öfverösts med granater, i synnerhet från ett batteri vid Jesu kyrka nordost om Riga, uppbröt ändtligen återstoden af ryska armén natten till 5 okt. Lägren stuckos i brand, och knes Jakob skyndade att sluta sig till tsaren. Innan öfverste Sikler dog i Riga, hade han uppgifvit, att ryssarna förlorat 2,000 man, men helt säkert menade han icke endast i sista utfallet, hvars resultat han knappast kunde ha vetskap om, då han tillfångatagits midt under striden. De la Gardie uppgifver senare ryssarnas förluster utanför Riga till 4,000 man, hvilken siffra förefaller något för hög.

Ett egentligt förföljande af fienden företogs ej. Icke ens 600 hästar kunde anskaffas, ehuru borgerskapet lofvat att vid behof ställa sina egna till förfogande. 600 musketerare utsändes dock, hvilka uppsnappade några af fienden öfvergifna farkoster. Öfverste Martin Schultz gick äfvenledes uppför Düna med 300 knektar. Dessa påträffade 300 sönderbrutna musköter och 30 flintkarbiner. Äfven hittades 2 mil från Riga ett par af fiendens största kanoner, som nedgräfts. I glädjen öfver befrielsen föreslog De la Gardie, att dessa skulle föras till Sverige som »ett evigt varande monument». De la Gardie vågade dessutom icke aflägsna sig från Riga för littauernas skull.[1] Dessa hade en längre tid hållit Birshi belägradt, hvars lilla besättning emellertid höll tappert stånd. Truppernas tillstånd i Riga var icke heller godt. Sjukdomar hade på sista tiden börjat grassera. Det var pesten, som höll sitt intåg. De angripna inkvarterades på landsbygden omkring staden.

Flera omständigheter uppgåfvos som skäl till ryssarnas hastiga borttågande, dels att kosackerna gjort uppror och tatarerna infallit i Ryssland — intetdera i öfverensstämmelse med verkliga förhållandet —, dels att svenske konungen troddes

[1] De la Gardie till kon. 1, 2, 5, 24 okt., 14 nov. och okt. odat.; Helmfelt till kon. 20 okt. och 30 nov. 1656.

vara i antågande med hela sin armé, hvarom mycket talats i ryska lägret. Säkert hade det sista antagandet största sanningen för sig. Ryktet om svenska arméns tillämnade tåg till Livland ehuru under Stenbock, har synbarligen injagat skräck hos tsaren, hvarpå kvarlämnandet af kanoner och förråd ger ett tydligt bevis. Som nämnts, blef det emellertid i stället Wrangel, som senare fick order att undsätta Riga. Sedan konungen erfarit fiendens uppbrott, har dock Wrangel såväl som hjälpsändningen från Sverige kontramanderats. Likaså inhiberades andra truppstyrkor, som beordrats från Tyskland till Livland.[1] Blott skottarna, som skulle till Pernau, gåfvo sig åstad.

För ryktena om konungens ankomst såsom orsak till belägringens upphäfvande tala ock de underhandlingar, hvari ryssarna på sista tiden inlåtit sig genom Eulenburgs bemedling. Ehuru frågan om stillestånd bortföll, när tsaren väl kommit utom räckhåll, synes han dock hafva hyst tankar på fred med Sverige på mot ryssarnas framgångar svarande villkor, dels af fruktan för konungens direkta inblandning, dels i afvaktan på de inträdda förhandlingarna med Polen i Wilna. Bogdanof anlände till Mitau och uppdrog fredsverket åt hertig Jakob. Ett ryskt sändebud till Brandenburg meddelade tsarens bifall till kurfurstens medling.[2] Denne skyndade att underrätta Karl Gustaf därom och föreslog Memel till underhandlingsplats. Konungen grep efter tillfället och uppmanade De la Gardie att på allt sätt söka förekomma polackerna. Hofrådet Johan Månsson Silfverstjerna beordrades till Riga att vara denne behjälplig. Man skulle fordra, att sändebuden frigåfvos, att ryssarna utrymde Dünaburg och Kokenhusen — Dorpats kapitulering hade konungen icke ännu kännedom om —, och att kvarter upplätos åt svenskarna i Littauen. Sedermera utnämnde konungen fredskommissarier, hvartill förordnades De la Gardie, B. Horn, Silfverstjerna, Peter Julius Coyet och Helmersen. För den händelse, De la Gardie vore för-

[1] RR. f. 1668.

[2] Hirsch I, ss. 29 och 30; Urk. u. Act. VIII, s. 36.

hindrad, utskrefs ock en andra fullmakt, däri denne ersatts af G. Horn. Fordringarna preciserades än mer i instruktioner till fredskommissarierna af 9 dec. Konungen förklarade sig nöjd med medlarna och önskade, att underhandlingarna förlades till Preussen eller Kurland eller eljest, hvar tsaren behagade. I preliminärerna måste bestämmas om legaternas frigifning. Skedde denna, innan hufvudförhandlingarna vidtogo, skulle legaterna träda i kommissariernas ställe. Beträffande titlarna vore bäst att blifva vid den titulatur, som bestämts i Stolbovafördraget. Konungen ville ej föreskrifva tsaren de titlar, han skulle föra, men kunde för sin del icke gifva honom den begärda tillökningen.

Ryssarnas eröfringar skulle återställas och därtill den del af Keksholms län afträdas, som hittills tillhört Ryssland, jämte ryska lappmarken, Kargapol, Onegasjön och landet mellan denna och Ladoga från Sveri inåt Keksholm; vidare fordrades polska Livland, vojvodskapen Polotzk och Witebsk samt en ansenlig summa penningar.[1] Det var icke små fordringar af ett land, som dittills legat under i striden, och de få icke tagas efter bokstafven. Karl Gustaf ville visa, att han icke tiggde om fred, för att desto mer framlocka en sådan, äfven på helt andra villkor.

Men tsaren var icke längre synnerligt böjd för fred. Underhandlingarna med Polen hade ledt till fördraget i Wilna 3 nov., enligt hvilket Ryssland behöll sina polska eröfringar. Därjämte fördes tal om polska kronans öfvergång efter Johan Kasimirs död till Alexeis tredje son. Mot Sverige slöts ett gemensamt förbund, hvilket äfven skulle riktas mot kurfursten som hertig af Preussen, om han ej ödmjukade sig inför polske konungen och republiken Polen.[2] Kurfursten afslöt emellertid nästan samtidigt fördraget i Labiau. Detta betonar icke uttryckligen i motsats till Marienburgfördraget Brandenburgs passivitet gentemot Ryssland, hvaraf man dock knappt får draga den slutsatsen, att kurfursten tänkte uppträda med Sverige i ryska kriget.

[1] RR. f. 1690, 1757, 2113 o. f.

[2] Hirsch I, ss. 31 och 32.

Innehållet i Wilnafördraget var honom ännu icke bekant. Rysslands afsikter på Brandenburg voro heller icke nu lika litet som förut direkt fientliga. När Ryssland på nyåret tillkännagaf förbundet med Polen, uppmanades blott kurfursten till neutralitet. För Sverige var den ändtligen åstadkomna enigheten mellan dessa båda fiender farlig, desto mer som Danmark började närma sig Ryssland. Ett sändebud från Danmark hade uppträdt redan i ryska lägret framför Riga, och, ehuru underhandlingen icke ledt till något synligt resultat, hade dansken dock vid sin återfärd varit belåten med resan.

Sedan tsaren kommit till ett afgörande med Polen, gjorde ryssarna ingen min af att fortsätta förhandlingarna med Sverige. De la Gardie skref flera bref såväl till knes Jakob Zerkazky som till Nastjokin men utan att erhålla svar. Den senare var dock med om fångarnas utväxling, som försiggick 7 dec. Till Kurland skickades Kristoffer Krause för att förmå hertigen att pådrifva fredsverket. Denne konfererade också med Nastjokin om 6 veckors stillestånd från 20 dec., men Nastjokin fordrade, att polackerna skulle deltaga i underhandlingen. För öfrigt visste han ej, hvartill stillestånd skulle gagna men ämnade resa till Moskwa för att afhandla frågan med tsaren. [1]

Sedan ryska hufvudhären slagit till reträtt från Riga, var blott ställningen vid Nöteborg ännu oafgjord. Den 1 okt. anhöllo ryssarna här genom en trumpetare om ett samtal. Det vore bättre, att besättningen gaf sig utan strid, då ändå ingen hjälp vore att förvänta.» Tsaren skulle veta att belöna svenskarna väl. Från fästningen svarades blott: »Äpplen och päron gifvas, ej sådana slott — vi accordera intet. gör han sitt bästa utanför, vi göra innantill vår flit». Samma resultat hade en ny uppfordran 7 nov. Dessemellan synes intet hafva förefallit. Kommendanten Frans Grave dog vid denna tid, sedan han på dödsbädden kallat till sig officerarna och uppmanat dem att hålla ut till sista man. Befälet öfvertogs efter Grave af Johan Mårtenson Spigg. Ingen

[1] Krause till De la Gardie 18 och 19 dec. 1656.

undsättning skedde. G. Horn förblef i Narwa. Hans afsikt var visserligen att förena sig med Lejonhufvud och gå mot Nöteborg men ej, förrän Newaströmmen bar. Dessförinnan bad Lejonhufvud honom förgäfves att skicka trupper för samma ändamål; likaså vågade icke B. Horn aflägsna sitt folk från Estland utan De la Gardies order.

Den 13 nov. inträffade en rysk högtid, då de flesta af ryssarna bevistade mässan i högkvarteret. Medan besättningen på Kyrkholmen därigenom var försvagad, utkommenderades från Nöteborg en afdelning soldater med fältväbeln och några artillerister på 8 småbåtar med order att ro norr om fästningen och därifrån ut åt ryska lägret på norra stranden. Därefter skulle de sticka rakt ned mot Kyrkholmen. Från Kaukoselkatornet skulle Johan Mårtensson med kikare iakttaga förloppet och gifva signal med trumma, när ryssarna strömmade ut från högkvarteret, då afdelningen genast skulle vända tillbaka. Några ryssar på holmen åskådade flottiljens närmande och diskuterade sinsemellan, huruvida det var landsmän, som kommo från motsatta stranden, eller icke. I samma stund ett par af dem skulle gå att se närmare efter, voro svenskarna framme och gåfvo eld. Ryssarna flydde hufvudstupa öfver bron med en fanbärare i spetsen. Under trängseln föllo några i vattnet. Ifrån fästningen räknades 43, som lyckades undkomma. 20 á 30 dödades, däribland en major; en fånge togs. En trepundig kanon förnaglades. Svenskarna sökte därefter förstöra flottbron, men de tjocka kablar, hvarmed den var omvirad, motstodo deras ansträngningar. Under tiden skyndade ryssarna fram ur högkvarteret, och signal gafs från slottet till reträtt. Efter några dagar afbrände ryssarna själfmant sina förskansningar på norra stranden, de s. k. kvarn- och rysskyrklägren. Samma natt frös vattnet mellan slottet och Kyrkholmen. Följande morgon, 17 nov., gick kommendanten ut på isen med 10 musketerare, medförande yxor och stakar, för att pröfva densamma och därigenom inbilla ryssarna, att man påtänkte ett ytterligare utfall. Vid middagen uppbådades allt folket inom fästningen. En del kvinnor och barn påklädde sig karl-

kläder. Under anförande af en underofficer gingo de, försedda med halfpikar och en för tillfället gjord fana af sparlakan, rundt muren åt västra stranden, samtidigt som soldaterna med den gamla fanan och med brinnande luntor marscherade på motsatta sidan åt Lopisstranden. Vid Kaukoselkatornet möttes de båda afdelningarna. Därifrån gingo soldaterna ut på isen halfvägs mot holmen, under det att de kände sig för med stakar och yxor. Kvinnorna och barnen kvarstannade vid tornet. Samtidigt hade alla öfriga inom fästningen placerat sig i skottgluggarna. Ryssarna samlade sig i mängd på Kyrkholmen och uthängde fanor. Under tydliga tecken till att isen var för svag, drogo sig emellertid soldaterna tillbaka, sedan de aflossat en salfva.

Den väl uttänkta listen, som icke saknar humoristisk anstrykning, lyckades utmärkt. Samma natt brände ryssarna de återstående skansarna på Kyrkholmen och Lopisstranden och dagen därefter äfven hufvudlägret jämte några båtar, som fastfrusit i isen, hvarpå de anträdde återtåget till Ryssland. Under detta uppgåfvo de, att 400 man utfallit från slottet och velat gå öfver nattgammal is. Lyckligtvis hade den ej hållit. Därjämte hade så mycket folk funnits kvar inom fästningen, att »alla hålen syntes fulla». Ryssarna hade gissat, att under natten förstärkning ankommit sjöledes från Keksholm. [1] — Utaf alla orter hade Nöteborg visat det vackraste prof på rådighet och uthållighet. Dess garnison var minst och belägringshären synnerligen stor. Men af alla var också Nöteborg den relativt starkaste och bäst försedda, hvarigenom den kunnat uthärda nära ett halfårs isolering utan förstärkning.

Efter upphäfvandet af Nöteborgs belägring var det slut med ryssarnas planmässiga krigföring under 1656. Enstaka fientligheter förekommo dock här och hvar innan den egentliga vinterns inbrott. Wasch-Narwa belägrades i början af dec. af 3,000 ryssar men utan framgång. De företogo en stormning men måste draga sig tillbaka efter 4 timmars häftig strid, kvarlämnande stormstegarna. Ett

[1] Rel. om Nöt. bel. bl. G. Horns bref till rådet.

annat ryskt parti uppträdde i närheten af Jamburg och anställde stor förödelse. I trakten af Nöteborg beramades en öfverrumpling af en del af Erik Kruses regemente, som befann sig här. Vid underrättelsen om faran skyndade öfverstelöjtnant Pistolhjelm emot fienden. Ryssarna anföllo men slogos på flykten med förlust af öfver- och underbefälhafvaren och förföljdes sex verst in i Ryssland till två bojargårdar, som lades i aska. I Livland sökte Aderkas vid årets slut förgäfves återtaga Adsel. Fyra kompanier från Kokenhusen, hvilka sökte komma till undsättning, upprefvos dock i en by af major Schulz vid De la Gardies regemente. — Efter fiendens borttågande från Riga hade De la Gardie sändt en liten hjälpkår till Birshi under öfverstelöjtnant Rosen, hvilken ock lyckades förjaga littauerna.

Ryssarna arbetade med ifver på förstärkning af de tagna orterna. Dorpat försågs med rikliga förråd. För att hindra ströfpartier från denna plats posterades under vintern smärre kårer på olika punkter i mellersta och norra Livland. Öfverste Glassnap stod mellan Wolmar och Ronneburg; på den förra orten låg kapten Henrik Sass med 60, på den senare kapten Johan Conrad med 45 man. I Ermes förlades kapten Johan Beinstyrtz med 30 man. Löwe ställdes vid Fellin med 500, Kr. Hörn vid Ober-Pahlen med 300 och Streiff vid Odenpäh äfvenledes med 300 dragoner. Tvenne regementen, Pontus De la Gardies och öfverste Rehbinders, skickades till Ösel för att remonteras. Alla livländska trupper i fält, liksom sådana från de andra provinserna, hade order att omkr. 11 jan. samlas till »generalrendezvous» vid Rujen.

De finska trupperna voro till största delen lägrade vid Rautus. Lejonhufvud var icke längre bland dem. Den 29 nov. hade en häftig feber ändat hans lif. Befälet öfvertogs tills vidare af Erik Kruse. — Då största delen af Ingermanland var fullständigt förödt, lades kavalleriet från Narwa i Wierland, som dock knappast var bättre situeradt. I Wiek förlades öfverste Vilhelm Yxkulls regemente från Riga.

Trakterna kring Reval och Pernau hade jämförelsevis förskonats från ryssarnas härjningar, men i stället uppträdde

en än grymmare fiende, pesten. Den härjade i synnerhet på landsbygden men började äfven vinna insteg bland trupperna. Skottarna i Pernau ledo mest. — I Reval uppstodo tvister mellan B. Horn och borgerskapet. Detta ville ej tillåta soldaterna att bestrida vakttjänsten, hvilken uteslutande tillkom borgarna. Men dessas disciplin var ej bättre, än att vakten själf tillät sig våldsamheter. Endast Gerttens regemente fick ligga inne i staden och erhöll förplägning i borgarfamiljerna. De öfriga måste uteslutande underhållas med kronans knappa medel.

Vid en återblick på det förflutna årets händelser ledes uppmärksamheten på den till synes betydliga kraft, som tsaren utvecklat under kriget mot Sverige, sedan han väl förberedt sig till detta genom rustningar och underhandlingar. System och plan funnos i första anfallet, som nästan samtidigt försiggick på 4 olika punkter, men icke längre. Fästningarna isolerades blott. Stundom skedde det icke ens fullständigt, såsom fallet blef vid Riga. Endast Dünaburg och Kokenhusen rönte ett annat öde på grund af tsarens förmåga att drifva fram sitt folk, där han själf var närvarande, och tack vare De la Gardies oförståndiga och bristfälliga försvarsåtgärder. Ett offer för dessa och för Gustaf Horns ouppmärksamhet samt försummelse i fråga om Nyens befästande blef också Dorpat.

De framgångar, ryssarna vunno i Livland, under det att Nöteborg och Keksholm förgäfves belägrades och hela den öfriga krigsskådeplatsen i allmänhet fortfarande var fri från fientliga eröfringar, synas visserligen kunna bero på den större intensitet och kraft, hvarmed fienden uppträdde i den förra provinsen, men de voro i första hand ett resultat af det planlösa försvaret, som åstadkom mera skada här och förlänade relativt mindre motståndskraft åt Livland i sin helhet. De trupper, ryssarna förde i fält, voro icke heller så ansenliga, som på god tro antagits. På grund häraf förefaller det, som om med en bättre ledning ställningen vid årets slut kunde hafva varit en annan, äfven med de tillgängliga försvarskrafterna. — Med Dorpats och Kokenhusens intagande

hade ryssarna viktiga utgångspunkter för ett kommande fälttåg, hvilka det blott berodde på dem själfva att begagna sig af.

III.

I stället för att sammanföra Sveriges tvenne fiender till gemensam aktion kom fördraget i Wilna att inom kort verka i motsatt riktning. Polackerna voro trötta på kriget mot Sverige och önskade dess slut. Då uppträdde en tredje makt på skådebanan. Österrike hade alltsedan fördraget i Marienburg följt händelserna i Polen med större uppmärksamhet. Fördraget i Wilna var till icke ringa del de kejserliga gesanternas verk, men då Polen i samma stund önskade underhandla med Sverige, gagnade det föga, att Ryssland erhållit fria händer mot detta. Österrike såg sig tvingadt att aktivt uppträda, om Karl Gustaf skulle kvarhållas i öster. Dec. 1656 lofvade kejsaren sända 4,000 man till Polens hjälp. I de följande förhandlingarna kommo de båda makterna hvarandra närmare. Polackerna visade sig hysa större sympati för kejsaren än för tsaren. Det började talas om en österrikisk succession i Polen. Wilnafördraget skulle ratificeras på en riksdag i Brescie jan. 1657; men riksdagen uppsköts af polackerna. Ryssarna sågo med allt misstänksammare blickar på den blifvande rivalen; och i stället för att kraftigt uppträda mot Sverige vände tsaren nästan hela sin uppmärksamhet på den polska frågan.

På nyåret 1657 försökte Karl Gustaf, ehuru förgäfves, att genom Gustaf Liljekrona förmå kosackerna till brytning med Ryssland. Redan förut hade agenter från Sverige afskickats till dem. Liljekrona kunde icke förmå dem att bryta den trohetsed, de svurit tsaren.[1] Att döma af de ständigt återkommande ryktena om kosackernas oroliga uppförande hade tsaren emellertid mer besvär än gagn af att de ställt sig under hans beskydd. I Ryssland började folket dessutom tröttna på det långvariga krigstillståndet. Soldaterna lära petitionerat hos

[1] Pufendorf, ss. 304—306.

tsaren, att de icke mer måtte föras till Livland. Adeln längtade efter lugnet på sina gods. Allt syntes utvecklas i för Sverige förmånlig riktning.

Om än icke tsaren tycktes vara fullt besluten för fred, tänkte han i alla händelser icke på ett nytt anfall mot Livland under vintern. Det påstods visserligen, att trupper sammandrogos vid gränsen, men det synes i verkligheten icke hafva ägt rum. De flesta af soldaterna från föregående fälttåg voro hemförlofvade. Ryssarnas ställning blef därigenom ganska farlig, i synnerhet som de af dem tagna fästningarna icke heller voro särdeles välförsedda. För att förebygga ett eventuellt bakslag begagnade sig Nastjokin af svenskarnas benägenhet för fred och visade sig gynnsamt stämd mot de underhandlingsförslag, som af De la Gardie i jan. framställdes genom assessor Bylow. Nastjokin påstod sig hafva fullmakt af tsaren och anhöll om en konferens för att förhandla om preliminärerna. Fullmakten hade sändts till hertigen af Kurland, af hvilken De la Gardie borde utverka, att Mitau vid en bestämd tidpunkt upplåts för underhandlingen. Ett bref från knes Jakob bestyrkte, att Nastjokin verkligen erhållit tsarens bemyndigande. De la Gardie skyndade att meddela sig med hertigen, med hvilken han dessförinnan ville hafva ett personligt sammanträffande för att vinna honom för Sveriges intressen. Hertigen ställde sig dock afvisande mot medlingen, om icke Polen togs med i underhandlingen. De la Gardie skickade då Bylow tillbaka till Kokenhusen med ett uppsatt förslag till preliminärtraktat. Stillestånd skulle inträda för hela krigsområdet, så snart svenska legaterna frigifvits och befunno sig vid gränsen. Äfven begärdes en kopia af tsarens fullmakt. Nastjokin, som såg sig tagen på orden, förklarade sig nu nödgad att inhämta vidare instruktioner i Moskwa. Om 4 veckor skulle han vara tillbaka. Åter afskickades Bylow för att åtminstone erhålla skriftligt besked om tillfälligt stillestånds inträdande men tillfångatogs under vägen af littauerna.[1] Genom hertigens af Kurland medling lyc-

[1] De la Gardie till kon. 5, 11, 13, 21 och 24 jan. 1657.

kades han omsider åter blifva fri, dock icke förrän i juni. Underhandlingen med Nastjokin afstannade i och med Bylows tillfångatagande. — Sannolikt hade tsaren utfärdat fullmakt för Nastjokin. Den 26 jan. skall en express från Moskwa åter hafva uppmanat honom att verka för freden.[1] Men Nastjokin, som tillhörde det svenskfientliga partiet i Ryssland, använde underhandlingen blott som medel att förhala tiden.

Till 11 jan. hade De la Gardie beordrat den stora truppsammandragningen vid Rujen. I enlighet med Nastjokins beräkning ämnade han icke motverka ryssarnas fredstankar utan företaga en diversion mot littauerna. Smärre sammanstötningar förekommo dock under nyåret mellan mindre svenska och ryska ströfpartier, i synnerhet i Livland. Från Kokenhusen hade en rysk styrka, som skall hafva uppgått till 1,200 man, begifvit sig åt norr men träffade redan vid Erlaa öfverstarna Glassnap och Aderkas med 300 svenskar, som efter en kort strid drefvo ryska rytteriet på flykten. Infanteriet lämnades af detta i sticket, hvarigenom ett par hundra ryssar blefvo dödade. Två fanor eröfrades.[2]

I Finland förordnades G. Horn till öfverbefälhafvare för krigsväsendet efter Lejonhufvud. Kr. Horn blef samtidigt generalguvernör i Narwa.[3] Ett af G. Horns första åtgöranden, sedan han i febr. öfvertagit ledningen i Finland, var att förordna Burmeister till landshöfding öfver Keksholms län och öfverkommendant på fästningen efter Olof Bengtsson.

En fientlig styrka hade varit lägrad vid Salmis under vintern. Första dagarna af jan. drog Kruse till Kurkijoki pagost för att närmare undersöka förhållandet. Han fann, att hela styrkan blott utgjordes af en gränsvakt. Längre in mot Olonez funnos inga trupper i fält. Kruse ryckte därför mot Salmis, nedhögg vakten, så när som på en man, och framträngde till en half mil nära Olonez. Alla, som kommo i förtruppernas väg, nedhöggos utan afseende på ålder eller kön. Den af vakten, som undsluppit vid Salmis, hade

[1] Krause till De la Gardie 29 jan. 1657.
[2] De la Gardie till kon. 21 jan. 1657.
[3] RR. f. 7 och 133.

skyndat att slå alarm i Olonez, hvilket sålunda hunnit att sätta sig i försvarstillstånd. Ett kloster i närheten, hvarest en mängd dyrbarheter voro hopade, hade Kruse för afsikt att hemsöka men måste tänka på återmarschen, emedan manskapet var illa utrustadt och hade svårt att uthärda strapatserna midt under vintern. Under tillbakatåget anställdes gräsliga härjningar. Elfva kyrkor jämte talrika byar och gårdar lades i aska. Boskapen, som icke kunde medtagas af brist på foder, dödades.[1] Trupperna förlades därefter vid Sordavala.

De la Gardie, som kommit underfund med Nastjokins afsikter, ändrade snart sin plan att gå mot Littauen, ehuru Birshi måst gifva sig i jan. I stället beramades ett infall öfver ryska gränsen vid Neuhausen. — Det visade sig omöjligt att få trupperna samlade på den utsatta dagen. Ifrån Wolmar, dit De la Gardie begifvit sig, sändes upprepade befallningar till Löwe och Yxkull i Estland att påskynda marschen. B., Kr. och G. Horn uppmanades ock att skicka de flesta hos dem varande trupper. Först i slutet af jan. befunno sig samtliga afdelningar på väg till Rujen och Wolmar. De torde hafva utgjort omkring 2,000 man.[2] Häraf bestod endast en ringa del af dem, som sändts från resp. guvernörer. Blott B. Horn bidrog med en större kontingent. Estniska adelsfanan stannade dock i Estland på landtrådens begäran. G. Horn skickade 4 kompanier från Narwa samt några värfvade, som ställts under provinsens adelsfana. — Pesten grasserade nu som bäst äfven i Ingermanland. Öfver 600 sjuka funnos i Narwa. Sedan Kr. Horn tagit befälet här, begärde De la Gardie ytterligare 100 musketerare af garnisonen men förgäfves.[3] Under en vecka, uppgaf Kr. Horn, hade 18 dött af Bååts regemente. — De la Gardies ansträngningar att erhålla trupper från Finland strandade likaledes på G. Horns vägran att skicka några. Inalles begärde De la Gardie 3,900 man och skickade tvenne officerare, öfver-

[1] Kruse till kon. 13 jan. 1657.

[2] H. Igelström till De la Gardie 20 jan 1657.

[3] Kr. Horn till De la Gardie 21 jan. och 9 febr. 1657.

stelöjtnant Anders Munck och öfverste Fersen, att föra dem till Livland och Estland. G. Horn bemödade sig icke att dölja sin förtrytelse öfver de orimliga fordringarna, som ideligen framställdes, trots att han upprepade gånger försäkrat, att icke *en* man kunde undvaras. »Ers Exc. kan väl tänka, att det omöjligen står allt utur Finland och Österbotten att erhålla», lydde G. Horns svar till slut, samtidigt som exempel framdrogos på det eländiga tillståndet bland trupperna därstädes. G. Horn hade begärt, att Kruse skulle låta 300 ryttare och 100 dragoner gå mot Nöteborg, hvarest ryssarna alltjämt svärmade omkring. Kruse förklarade sig icke ens kunna få tillsammans 100 ryttare, som kunde göra tjänst, af Burmeisters 8 kompanier och af adelsfanan dels på grund af sjukdom, dels emedan en del af hvart kompani skickats att fouragera. Ett annat något senare dateradt bref af Kruse var än mer betecknande. Han meddelade G. Horn från Kurkijoki 17 mars: »Jag skref, att jag trodde få behålla 70 hästar af Burmeisters regemente, men i dag, när jag sände det partiet åt Rautus, kunde jag, så sant Gud lefver, inte få mer än 3, som kunde rida dit till Rautus. Gud hjälpe mig en gång med åren från de officerarna af det folket och ifrån den träldom, jag med dem måste utstå. Kvarter hafva de dubbelt haft mot de andra och kunna ändå icke rida öfver en väg». Af Boijes 3 kompanier om 230 man och Rosens 183 dragoner,[1] som stodo vid Sordavala, kunde icke 30 bestrida vakttjänsten.

De disponibla trupperna hade under hand samlats vid Ermes. De la Gardie hade återvändt till Riga redan i jan., emedan man beskyllt honom för att hafva lämnat staden af fruktan för fara. Först i mars begaf han sig åter till Wolmar, dit alla trupperna dragits. Löwe hade insjuknat, och De la Gardie öfvertog själf befälet. Sedan Aderkas beordrats att uppehålla sig vid Wenden med livländska landsåtarna och 130 dragoner samt öfverstelöjtnant Ludvig Taube med sin skvadron på 40 ryttare förlagts i Helmet för att

[1] G. Horn till kon. 1 febr.; till De la Gardie 24 febr., 1, 14 och 28 mars 1657.

om möjligt hindra ryska ströftåg från Dorpat, Adsel och Kokenhusen, bröt De la Gardie ändtligen upp mot ryska gränsen. Han tågade först i riktning mot Petschory men drog sig snart åt söder och framkom till Marienburg. Därifrån utskickades en afdelning under öfverstelöjtnant Tiesenhausen, som öfverskred gränsen och stack byarna kring Petschory i brand. De la Gardie drog sig öfver Mentzen till Walk, där Tiesenhausen slöt sig till honom efter förrättadt värf. Just som Tiesenhausen aflade rapport inför De la Gardie och hans styrka ännu stod vid högvakten, inträffade vid Walk ett ryskt parti, som följt svenskarna i hälarna. Ryssarna skredo genast till anfall men slogos tillbaka och förföljdes till två mil nära Petschory. 12 svenskar stupade, däribland kaptenlöjtnant Tiesenhausen. Fem ryska standar eröfrades. Knesen, som anfört ryssarna, dödades jämte två hans bröder och ett par hundra bojarer. — De la Gardie förlade därpå trupperna i kvarter vid Antzen bakom Schwarzbach.

Flera omständigheter hade hindrat De la Gardie från att fullfölja infallet. Hans trupper voro illa utrustade och hade till stor del insjuknat under marschen, så att många måst föras till Ronneburg och Marienburg. I vissa regementen kunde ej ens 60 tjänstgöra. Förnämsta orsaken till sjukdomarna var brännvinet, som »i det landet» bragt flera om lifvet än fienden. Hufvudskälet till reträtten var dock ett från tsaren till vojvoden i Pskow, Chermetoff, afsändt bref, hvilket anträffades hos den fallne knesen, och hvari tsaren befallde denne att i förening med Nastjokin uppsöka svenska hären och efter dennas förstörande belägra Wolmar. — Från Antzen drogos trupperna inom kort ytterligare tillbaka till Walk. Där stodo de i fullkomlig overksamhet tills fram på sommaren. De la Gardie begaf sig till Riga och anförtrodde befälet öfver hären åt Wilhelm Yxkull. Den samlade styrkan vid Walk utgjorde i maj inalles 2,722 man,[1] däraf 1,948 ryttare samt 774 dragoner.

Det var icke mycket, De la Gardie uträttat, oaktadt de

[1] De la Gardie till rådet 21 mars; till kon. 23 febr., 28 mars och 11 maj 1657.

tillgängliga trupperna icke voro så få. Konungen var också synnerligen missbelåten med hans tröghet och förebrådde honom den ombytlighet i planerna, som var den egentliga orsaken till de dåliga förhållandena.[1] De skäl, De la Gardie anfört till det klena resultatet, voro knappast tillräckliga för att urskulda åtminstone den första reträtten från Marienburg, då han vid detta tillfälle med samlad styrka kunnat uträtta mer än Tiesenhausen. Men öfver hufvud taget var hela planen med ett härjningståg öfver gränsen synnerligen meningslös. Ryssarnas ställning inom de tagna fästningarna synes hafva varit sådan, att den lämnat stor utsikt till framgångsrika belägringar. Nastjokin lär hafva uttryckt sin förvåning öfver att icke svenskarna företogo sig något mot Kokenhusen, hvars belägenhet var synnerligen dålig.[2] Denna ort tyckes icke heller hafva haft hopp om undsättning från Ryssland, hvilket möjligen varit fallet med Dorpat, om ryktet talade sanning, att trupper sammandrogos i Pskow.

Estland hade hittills under året icke fått synnerlig känning af ryssarna. Riddarfanan hade stått vid Lais för att hindra ströfpartier från Dorpat. I febr. kom dock en rysk styrka öfver Peipus och drog härjande och brännande in i Allentacken och Wierland men tvingades snart att återvända. — Den 19 apr. inberättade några bönder till öfverstelöjtnant Fromholt Tiesenhausen, som med B. Horns regemente uppehöll sig vid Ober-Pahlen, att ryssarna beredde sig att från trakten omkring Dorpat bortföra svenska handtverkare med hustrur och barn till Ryssland. De hade förts ombord på segelskutor, som redan voro färdiga att afgå från en by vid Embach. Ehuru de flesta af de svenska officerarna ställde sig tviflande gent emot böndernas utsago, som de ansågo gå ut på något bedrägeri, beslöt Tiesenhausen att undersöka förhållandet och begaf sig mot Embach under natten med 100 ryttare och 50 dragoner. I närheten af ån mötte han flera bönder, som bekräftade de förstas utsago. Skutorna sades redan ligga med hissade segel. Alla

[1] RR. f. 783.

[2] Krause till De la Gardie 23 apr. 1657.

bådo, att man »för Guds skull måtte förlossa det fattiga folket». Tiesenhausen lät spränga af i galopp, ehuru soldaterna ridit hela natten. Bönderna visade vägen. Två skutor upptäcktes, som lågo vid motsatta sidan af Embach utan att kunna afsegla för motvind. Några af Tiesenhausens dragoner sutto af och närmade sig stranden samt sköto tvärs öfver ån. Då hissade den ena af båtarna sina segel och försökte att komma undan med tillhjälp äfven af årorna. Under tiden bortskötos de ryska styrmännen och snart äfven roddarna, hvarefter skutan dref ned mot svenskarna och öfvermannades. Ryssarna på den andra farkosten, som också lagt ut, begärde då nåd genom att uppräcka händerna. 16 familjer blefvo sålunda räddade. Af 60 ryssar undkommo endast 4. Bl. a. anträffade svenskarna ett bref från kommendanten i Dorpat, däri denne enträget bad om afsked, emedan Fleming ämnade återtaga orten.

Mer än af fienden hemsöktes Estland detta år af pesten, som tilltog i fasaväckande grad. På sommaren uppenbarade den sig inom Revals murar. Nästan hela det gamla garnisonskompaniet utdog.[1] Gerttens regemente, som ock smälte ihop, förlades kompanivis ett stycke utanför staden.

I Narwa upprepades samma historia mellan Kr. Horn och borgerskapet, som B. Horn i Reval var utsatt för. Borgarna tålte icke de kungliga trupperna ibland sig. Ingermanländska adeln var däremot fortfarande tillmötesgående och beviljade ytterligare manskap, som organiserades af Kr. Horn under sommaren. — Vid Lawa hade ryssarna hela tiden sitt stamhåll och utgångspunkt för ströfpartierna. Walter von der Pahlen hade beordrats till kommendant i Nöteborg efter Frans Grave. Han lyckades blott med möda komma in i fästningen. Konvojen utgjorde endast 18 ryttare och 8 dragoner. Natten före hans ankomst brände ryssarna en by endast en mil från hans nattläger.

Ej heller i Finland uppträdde ryssarna ännu med samlad styrka. Vid Kola sades ligga 1,200 man, som påtänkte ett

[1] B. Horn till kon. 26 jan., 23 febr., 4 mars och 22 juni; till De la Gardie 20 apr. 1657.

infall längs Torneå och Kemi älf. De återkallades, innan företaget verkställts. För att skydda Savolax och Nyslotts län från härjningar af samma slag som under föregående år beslöt G. Horn att förstöra ryssarnas egentliga hållplats i dessa trakter, en by Tulomajärvi nordost om Salmis. Vid påsk öfverrumplades byn af 300 ryttare och dragoner. Ryssarna, som berusat sig för att taga skadan igen efter fastan, blefvo till största delen nedhuggna [1]. Svenskarna företogo sedan härjningar ytterligare en half mil in i Ryssland.

Ryssarnas passivitet i förhållande till deras ansträngningar föregående år bär otvetydigt vittnesbörd om tsarens minskade intresse. Under den följande tiden vacklar han än mer mellan å ena sidan att fortsätta kriget och å andra att helt ägna sig åt Polen. Danmark uppskjuter icke längre sitt anfall, sedan det slutit förbund med Johan Kasimir och genom upprepade beskickningar sökt påverka tsaren till sin förmån. Men på samma gång uppträder Österrike aktivt i Polen och besätter Krakau. I en skrifvelse till kurfursten i juni [2] uttrycker tsaren sin önskan att sluta fred, om blott Karl Gustaf verkligen vill en sådan. Alexei beklagar sig öfver De la Gardies bedrägliga uppförande. Nastjokin skulle haft en sammankomst med denne på en öfverenskommen plats men fick dessförinnan veta, att han tänkte locka ryssarna i fällan och omringa orten. Förhållandet var enligt De la Gardie, att Nastjokin vid påsk anhållit, att han skulle komma till Kokenhusen för att underhandla om preliminärerna. De la Gardie påvisade, att Helmersen var ackrediterad härtill, han själf blott till hufvudunderhandlingen. Nastjokin samtyckte först till att underhandla med Helmersen men kom sedan med undanflykter och erkände, att hans afsikt varit att muta denne. — Uppriktigheten af Nastjokins fredliga tänkesätt måste än mer betviflas, sedd i sammanhang med hans täta konferenser med danska utskickade.

Hertig Jakob och Nastjokin underhöllo städse liflig för-

[1] G. Horn till rådet 5 jan.; till kon. 3 och 14 mars; till De la Gardie 4 apr. 1657.

[2] Urk. u. Act. VIII, ss. 40 och 41.

bindelse med hvarandra, och på försommaren tillkännagaf den förre helt plötsligt för De la Gardie sin önskan att medla. Äfven en annan makt uppträdde nu för samma ändamål. Frankrikes allierade, Cromwell, skickade Rickard Bradshaw för att söka bilägga stridigheterna mellan Sverige och Ryssland. Denne anlände 24 maj till Dünamünde. De la Gardie underrättade genast Nastjokin härom och begärde anvisning, hvart Bradshaw skulle begifva sig. Nastjokin sade sig icke hafva fullmakt att underhandla med denne men ville anskaffa en sådan. Bradshaw reste inom kort till Mitau af fruktan för pesten, men här väntade han förgäfves på ytterligare resultat af sin medling. Nastjokin uppmanade honom att hålla sig färdig, ty inom några veckor skulle han athämta honom.[1]

Nastjokins förbindelser med hertig Jakob läto den senare framstå i en tvetydig dager. De la Gardies misstänksamhet beträffande Jakobs afsikter ökades än mer däraf, att flere holländska ingeniörer och officerare väntades till Libau och Windau för att genom Kurland begifva sig till Ryssland. För att komma underfund med Jakobs egentliga ståndpunkt föranstaltade De la Gardie ett personligt sammanträffande med honom på en ö i Düna vid midten af juni. Han försäkrade där hertigen om Karl Gustafs redliga afsikter och benägenhet att verkligt gynna honom, om Kurland bröte med Polen, hvilket dock icke behöfde ske ögonblickligen. Framför allt skulle Jakob befrämja fred med Ryssland och icke som nu dagligen stå i intim förbindelse med Sveriges fiender. Danskar påstodos äfven anställa värfningar i Kurland och förbindelsen mellan Danmark och Ryssland gick öfver detta land. — Hertigen erkände ödmjukt de »offerter», som gjordes, hvilka enligt De la Gardies åsikt »mäkta rörde honom». Af hertigens yttranden framgick tydligt, att han önskade suveränitet men icke genom brytande af edsplikten till Polen. Han hade icke något stöd härför hos folket. Då han under den gångna vintern velat anställa rustningar, hade han icke rönt medverkan af någon af sina undersåtar, efter-

[1] Kruse till De la Gardie 16, 28 och 29 juni 1657.

som man trodde, att rustningarna gällde Polen. Men nu önskade kurländarna gärna att iståndsätta sitt krigsväsende i hopp om att i förening med ryssar och littauer kunna göra anfall mot de svenska besittningarna. Hertigen lofvade att göra sitt bästa för Sveriges förlikning med Ryssland och omtalade, att han efter påsken erhållit bref från tsaren, som däri uttryckte sin benägenhet för fred. Men Jakob trodde dock, att det var vida svårare att erhålla fred med Ryssland än med Polen. Tsaren fordrade, att Sverige skulle gifva Ryssland krigsskadeersättning och afträda Ingermanland samt sluta fred med Danmark och Polen. Beträffande de väntade holländarna sade Jakob sig ej våga neka dem tillträde men lofvade att gifva De la Gardie underrättelse, när de kommo, så att de antingen kunde uppbringas på sjön eller öfverraskas, sedan de lämnat Kurland. Hertigen betygade heligt, att han icke konspirerade mot svenskarna genom sin brefväxling utan blott måste underhålla sådan för sitt eget lands säkerhet.[1] Ehuru således De la Gardie ingenting uppnådde genom konferensen med Jakob, var han dock mycket nöjd med densamma och förklarade, att han fått en helt annan uppfattning om hertigen. Men, tillade han, »jag är kanske för godtrogen», och sannolikt var hertigen mindre oskyldig i intriger, än han ville låta påskina.

Krigshändelserna togo större fart mot sommaren, i hvilket kan spörjas en påverkan af danska kriget. Adsel belägrades af en afdelning af svenska hufvudstyrkan, hvaröfver Löwe återtagit befälet. Belägringen var redan långt framskriden och hela svenska hären lägrad i närheten af Adsel, då en rysk armékår förspordes vara i antågande. Öfverstelöjtnant Börje Månsson utkommenderades med 100 ryttare och 20 dragoner till ett pass, hvarigenom fienden förmodades skola komma, och där major Wollmar Wrangel redan förut var posterad. Löwe drog under tiden till sig trupperna från Adsel. Ryska armén, som räknade 8,000 man, anfördes af öfverbefälhafvaren i Pskow, vojvoden Chermetoff, som kanske var Rysslands skickligaste general. Börje

[1] De la Gardie till kon. 15 juni 1657.

Månsson tvingades snart att draga sig tillbaka med en förlust af 14 man. En hel dag stod svenska hufvudstyrkan uppställd i slagordning och väntade, att fienderna skulle komma genom passet, men de drogo sig till Adsel. Sedan en kvartermästare skickats för att inhämta underrättelser om ryssarna, retirerade Löwe 8 juni till Walk. Armén uppställdes till strid, och starka vakter posterades vid alla till stället ledande pass. Kvartermästaren råkade ryssarna på vägen till Adsel och drog sig genast till Walk, hack i häl förföljd af hela ryska armén. Svenskar och ryssar framkommo nästan samtidigt. Ryssarnas anfall, som företogs omedelbart, mottogs af svenskarnas vänstra flygel. Efter en kort strid slogos ryssarna på flykten. Vid passen uppstod trängsel, hvarvid många af ryssarna råkade ut i morasen och blefvo ett lätt byte för förföljarna. Fyra ryska kompanier, som stått i reserv vid en skog, kringrändes och nedhöggos nästan till sista man. Förföljandet leddes af öfverstelöjtnanterna Bistrum och Ungern. Chermetoff togs till fånga. Han hade då träffats af två kulor och dog inom kort. 1,500 ryssar omkommo. 32 fanor och flera kanoner eröfrades. Segern hade antagligen blifvit än större, om icke svenskarnas högra flygel stått overksam under striden för att mottaga ett anfall, som väntades bakifrån.

Segern vid Walk hade sin största betydelse genom den moraliska verkan, som den åstadkom. För öfrigt voro följderna af segern ringa och inverkade icke på ryssarnas ställningar. Med Chermetoffs död hade Ryssland dock gjort en kännbar förlust. Löwe befordrades till generallöjtnant. Samtidigt blefvo öfverstarna Aderkas och Burmeister generalmajorer. — De la Gardie beordrade Löwe att fullfölja segern. Denne upptog belägringen af Adsel men uppskrämdes af ett falskt allarm, att fienden åter var i antågande, och retirerade till Ermes för att där invänta De la Gardie.

De la Gardie ankom till trupperna 25 juni. Han tänkte först göra ett förnyadt härjningståg öfver gränsen vid Petschory men uppgaf snart denna plan. I stället drog

han trupperna mot Dorpat för att icke »störa ryssarnas fredstankar». Läger slogs vid Falkenau, 1 ½ mil från Dorpat. De la Gardies trupper uppgingo till 1,600 ryttare och 360 dragoner. Förgäfves sökte han komplettera sin styrka med manskap från Finland. Redan i maj begärde han nästan alla trupperna därifrån, däribland hela Kruses regemente. Afsändes de icke, ville De la Gardie vara ursäktad för eventuella följder. G. Horn, som vid denna tid befann sig på möten i finska landsorten, begagnade sig af samma manöver som De la Gardie och tillkännagaf, att han ställde Kruse, som kommenderade trupperna i hans frånvaro, till De la Gardies disposition, men själf ville han vara ursäktad för följderna. På De la Gardies ytterligare order befallde Horn därpå Kruse att förfoga sig till Livland. Men det dröjde ej länge, förrän han ångrat sitt medgifvande.[1] Fienden uppträdde åter jämförelsevis kraftigt i Ingermanland och Finland. Innan Kruse hunnit aftåga, återtog G. Horn ordern därom.

Ingermanland hotades i slutet af maj samtidigt på tvenne punkter, dels vid Jamburg af en styrka på 2,000 man, förmodligen kommande söderifrån, dels vid Nöteborg af general Alexei Simonowitsch Potemkin, som landstigit vid Lawa med 500 ryttare, 500 donska kosacker, 2,500 streltser samt artilleri. — Jamburg inneslöts. Hackelverksarbetarna här voro ryssar och ställde sig genast i förbindelse med fienden. Denne borttågade visserligen ganska snart, medtagande en del af nämnda arbetare, men kvarstannade öster om Luga och hotade därifrån Narwa. De arbetare, som förblifvit vid Jamburg, tjänstgjorde som spioner åt ryssarna. Samma tjänst gjorde hackelverksarbetarna vid Narwa. »Snart kan man väl inte vända sig om, utan att det inberättas», utbrister Kr. Horn förtrytsamt. Så snart han erfarit, att ryssarna lämnat Jamburg, samlade han landtfolk och så många man af Narwas garnison, som kunde undvaras, och drog sig med dessa jämte rusttjänsten

[1] G. Horn till De la Gardie 20 maj, 15 och 29 juni 1657.

till Luga för att rensa östra Ingermanland från fiender. Motsatta stranden af Luga var dock så väl bevakad af ryssarna, att Kr. Horn ansåg det omöjligt att komma öfver floden. Själf begaf han sig åter till Narwa[1] och skickade rusttjänsten med några ryttare och dragoner norrut till Koporja.

För att hindra ryssarna från att fatta fast fot vid Newa och därigenom afspärra förbindelsen sjöledes med Nöteborg befalldes Wrangel att med flottan segla uppför strömmen. Han hade erhållit skeppen Höken och Jägaren till förstärkning från Sverige och därjämte 350 man af Wiborgs garnison, emedan föga kunde uträttas utan knektar. Så snart Wrangel genom fångar och öfverlöpare erhållit kunskap om att Potemkin hade för afsikt att fatta posto vid Tosnafallet, skyndade han åt Nöteborg med 300 musketerare och 80 dragoner. Några af de minsta farkosterna fördes genom fallet, och med dessa framkom han lyckligen till fästningen. Ryssarna fingo underrättelse om Wrangels närvaro vid Nöteborg, först då denne satt sig i besittning af Kyrkholmen, där fienden haft batterier året förut. En ryttmästare utskickades landvägen mot ryska lägret med 30 ryttare och dragoner men påträffade icke ens på en mils afstånd från detta några fientliga ströfpartier. Samtidigt hade kapten Peter Holländare sändts ut mot Lawa med 8 välbemannade båtar. En fientlig flottilj på 23 lodior kom honom till mötes men drefs tillbaka rakt under fiendens batterier. 20 ryska skvadroner, som utkommenderats till farkosternas stöd, drogo sig undan till en skogsdunge, så snart svenskarna gåfvo eld. — De största af Wrangels fartyg hade återsändts till Wiborg, sedan kanoner och soldater delvis tagits ifrån dem. Wrangel själf drog sig från Nöteborg till Moria[2] för att hindra ryssarna att sprida sig i Finland. Lodiorna kvarlämnades vid Nöteborg.

I Finland uppenbarade sig i slutet af juni en fientlig styrka vid Keksholm, hvilket var närmaste anledningen till

[1] Kr. Horn till De la Gardie 1 och 9 juni 1657.

[2] Wrangel till kon. 22 maj, 14 och 28 aug. 1657.

att Kruse kvarhölls. Ryssarna anlände öfver Ladoga med 60 lodior och fattade posto mellan tvenne berg vid stranden. G. Horn hade samtidigt begifvit sig till sitt kompani, som låg i en skans nära ryssarnas läger. Då dessa snart besatte de kringliggande bergen, måste Horn låta öfvergifva skansen. Kort därefter, sedan han samlat de finska trupperna, drog han åt sydost och inträffade 31 juli vid Lawa. Wrangel synes icke hafva befunnit sig hos honom. Äfven ingermanländska rusttjänsten hade nu bort uppträda gemensamt med G. Horn för att fullständigt rensa denna provins från ryssarna. — Rusttjänsten, som Kr. Horn beordrat till Koporja efter det misslyckade tåget till Luga, hade en rysk styrka haft för afsikt att öfverrumpla vid midten af juli. Kr. Horn, som erhållit kunskap om planen, befallde rusttjänstens befälhafvare, kaptenlöjtnant Henrik Wollmar Buck, att i stället söka öfverrumpla ryssarna. Rusttjänsten, som blott utgjordes af 150 man, framkom 16 juli till en by Lälitz. Tidigt på morgonen följande dag varsnades de fientliga förtrupperna i marsch mot byn. Ett pass låg framför svenskarnas ställning, bakom hvilket största delen af ryska styrkan stannade. I allt uppgick denna till 2,000 man, däraf 1,000 streltser och 400 bojarer, resten kosacker och bönder. Bojarerna, som bildade avantgardet, ryckte fram öfver passet. Efter dem följde 200 streltser och 200 kosacker. När de hunnit öfver passet, inväntades svenskarnas anfall. Bojarerna stodo på högra, kosackerna på vänstra flygeln och fotfolket i midten. Buck uppmanade sitt folk att strida som ärliga soldater och kommenderade därpå till anfall. Redan vid första sammandrabbningen retirerade ryssarna till hufvudstyrkan, hvars eld tvingade svenskarna tillbaka, hack i häl följda af fienden. Samma manöver upprepades tre gånger. Slutligen kringgicks fiendens ena kompani af två troppar, som afskuro reträtten öfver passet. Största delen af kompaniet blef nedhugget. Hela ryska styrkan drog sig därpå tillbaka till en närbelägen skog, under det att svenskarna oroade den i flanker och rygg. Ryske befälhafvaren blef dödligt sårad.

100 ryssar hade stupat. Af svenskarna dog en kvartermästare efter striden. 3 löjtnanter, 3 korpraler, 10 ryttare och 3 dragoner hade sårats.[1] Ehuru sålunda ryssarna icke blifvit upprifna, borde intet hafva hindrat Buck från att sluta sig till G. Horn, i synnerhet som Narwa skyddades af den närbelägna livländska armén.

G. Horn nalkades 4 verst nära ryssarnas ställning vid Lawa. Längre vågade han sig icke på grund af rytteriets svårighet att taga sig fram i den olämpliga terrängen. Fienden gjorde ej heller min af att röra på sig. Då utkommenderades ett parti väl beridna ryttare under en kornetts befäl mot ryska lägret, hvilken lockade fienden med sig tillbaka. I en dalsänkning vid vägen hade Horn förlagt 150 ryttare, som hejdade ryssarna och slogo dem tillbaka med stor förlust. Fienden försökte då taga ett berg, som behärskade trakten och besatts af Horn med 200 dragoner. Efter två timmars skjutande måste ryssarna uppgifva försöket och drogo sig tillbaka under synbar förvirring. Horn förlorade i striden en löjtnant och 4 dragoner. — Vid Samosze, 1 ½ mil sydsydost om Lawa, hade ett annat ryskt parti på 1,000 streltser, 200 kosacker och 100 bojarer förskansat sig. Möjligen voro de desamma, som blifvit slagna vid Lälitz. Till Samosze beordrade G. Horn en öfverstelöjtnant med 200 ryttare och 100 dragoner för att rekognoscera. De kunde knappast taga sig fram för skogar och moras.[2] Horn ansåg det under sådana omständigheter lönlöst att längre uppehålla sig vid Lawa och drog sig till Duder.

I lägret vid Falkenau uppskrämdes De la Gardie helt plötsligt af underrättelsen om en rysk armés framträngande mot Riga. Helmfelt fick meddelandet från Mitau. Han sände det med en fotsoldat till De la Gardie, hvaröfver denne blef högst förgrymmad, då en »så viktig underrättelse förtjänat post på post, så länge en häst varit i

[1] Bucks relat. (bl. G. Horns bref till kon.); Kr. Horn till De la Gardie 20 juli 1657.

[2] G. Horn till kon. 1 och 14 aug. 1657.

Riga». Af sjukdomar hade Rigas garnison så smält ihop, att den skulle haft svårt att reda sig vid verklig fara. Där funnos knappt några tjänstdugliga officerare. De la Gardie gaf genast order om ditsändande af 200 österbottniska knektar under öfverste Munck, hvilken nyligen anländt till Reval från Finland, äfvenså af 100 man af Gerttens regemente samt öfverste Schultz' skvadron.[1] I förhållande till den styrka, De la Gardie 1656 ansett nödvändig för Rigas försvar, blef den nuvarande synnerligen liten; men denna gång befann sig De la Gardie själf icke där. För öfrigt synes undsättningen aldrig ha blifvit verkställd. Ryssarna sades utgöra 30 à 40,000 man och stodo vid Druja. Framryckandet gick långsamt. 3,000 man anlände omsider till Kokenhusen. Öfverbefälhafvare var knes Josef Iwanowitsch. Från Kokenhusen utsändes ströfpartier åt norr till Erlaa och Adsel. Aderkas, som uppehöll sig i södra Livland med landssåtarna, hade flera lyckliga sammanträffningar med fienden. I aug. återvände hela ryska armén uppför Düna utan att ha kommit längre än till Kokenhusen. Orsaken därtill var pesten, hvarom ryssarna förut ej erhållit tillförlitliga underrättelser. De tyska och polska officerarna utöste svordomar öfver Nastjokin, som påstods hafva lockat dem dit.

Ungefär samtidigt med det påbörjade infallet uppför Düna trängde en annan armé från Pskow mot Dorpat. Den troddes utgöra 16,000 man[2] men var helt visst mycket fåtaligare. Bland generalerna befann sig dåvarande vojvoden i Pskow, Gowanski. Den 4 aug. bröt denna armé upp från Pskow i riktning mot Petschory. De la Gardie hade föga hunnit uträtta vid Dorpat, när de fientliga förtrupperna visade sig vid Kirrumpae. Och dock hade stadens tillstånd varit allt annat än godt. Befälhafvaren var feg. Då en svensk styrka bortdrifvit boskap från staden, hade kommendanten blifvit dödligt förskräckt och låtit soldaterna i fem dagar uppehålla sig på vallarna, utan att de ens

[1] De la Gardie till B. Horn 15 juli 1657.

[2] Helmfelt till De la Gardie 8 aug. 1657.

fingo aflägsna sig för att skaffa föda. Af uppsnappade bref framgick äfven, att det var dåligt beställdt med garnisonen. Men De la Gardie lät tiden gå sig förbi. Han hoppades förgäfves, att ryssarna skulle gifva sig af förskräckelse öfver svenskarnas blotta närvaro. Äfven om Kr. och G. Horn bidragit till svenska härens förstärkning framför Dorpat, hvilket dock näppeligen i ansenlig grad låtit sig göra vid denna tid, hade föga därmed varit vunnet, så länge De la Gardie själf ledde rörelserna. Den enda framgång, som vanns, var eröfringen af Kasterskans, som gaf sig efter några dagars belägring, då svenskarna låtsade en stormning. Dess garnison hade utgjort 200 man.

Vid underrättelsen om ryska arméns antågande stannade icke De la Gardie kvar vid Dorpat, ehuru han ej hade annan uppgift om ryssarnas antal, än hvad de lösa ryktena meddelade. Konungen hade befallt honom att om möjligt göra ett infall öfver gränsen, sedan fästningarna blifvit nödigt försedda. Likaledes beordrades G. Horn att icke göra svårigheter mot en förening med De la Gardie, när denne önskade en sådan.[1] De la Gardies afsikt hade varit att efter Dorpats eröfring gå öfver Narowa vid Wasch-Narwa och därifrån tränga mot Gdow. Han hade fördenskull befallt Kr. Horn att låta slå en bro öfver denna flod. G. Horn opponerade sig emellertid mot en förening vid Wasch-Narwa och ett infall öfver denna punkt samt förklarade, att han blott kunde vara med om en förening vid Narwa. Vid Gowanskis annalkande drog sig De la Gardie därför åt Narwa efter att hafva bränt Kasterskans. Genom sitt tåg åt norr med nästan alla trupper af betydenhet, som funnos i Livland, beröfvade han hela denna provins nästan all motståndskraft — i rak strid mot konungens order, att fästningarna skulle vara väl besatta. Strax efter De la Gardies borttågande visade sig en fientlig förtrupp på 150 ryttare vid Dorpat. Till all lycka drog sig hela ryska hären tillbaka till Pskow vid erhållen kunskap om De la Gardies aftåg.

[1] RR. f. 1740.

I förbifarten sökte ryssarna intaga Marienburg. Den 19 aug. visade sig fiendens avantgarden utanför fästningen men drefvos undan genom ett utfall. En bojar, som togs till fånga, berättade, att hela ryska armén, som uppgafs till 20,000 man, var i annalkande. Följande dag anlände äfven hufvudstyrkan och hotade slottet från två sidor. Det var emellertid icke hela Gowanskis armé utan blott 5,000 man af densamma. En finsk knekt, som ryssarna tagit till fånga, skickades till fästningen med uppfordran till kapitulation. Då uppmaningen förnyades upprepade gånger, svarade besättningen slutligen med skott. Under tiden utbredde sig ryssarna på en mils omkrets omkring Marienburg, härjande och brännande. Den 25 aug. bröto de upp med oförrättadt ärende. 800 man kvarstannade dock och följde först efter två dagar de öfriga till Ryssland.[1]

G. Horn förenade sig icke heller nu med De la Gardie utan tågade från Duder till Finland, samtidigt med att denne marscherade mot Narwa. Fienden hade nämligen åter infallit vid Keksholm. Det synes nästan, som G. Horn med flit undvikit en personlig förening med De la Gardie af motvilja för att underordna sig dennes ledning eller af någon annan orsak. G. Horn skickade emellertid Burmeister till Narwa med 6 kompanier ryttare och 3 kompanier dragoner.

Dragande till sig alla disponibla trupper marscherade De la Gardie därpå uppför Narowas vänstra strand mot Wasch-Narwa. Hela hären utgjorde inalles 2,970 man, däraf 1,770 ryttare, 950 dragoner och 250 musketerare. 2 sexpundiga och 8 trepundiga kanoner medfördes. Den 10 sept. öfverskred armén Narowa på den af Kr. Horn slagna bron och ryckte mot Gdow, som uppnåddes följande dag, utan att man rönt något synnerligt motstånd. Svenskarna stucko förstäderna i brand. Därvarande ryska trupper, som bestodo af 1,500 ryttare och 500 streltser, drogo sig inom stadens murar. De la Gardie hade icke

[1] En fånges berättelse och Hillgartens rapport (R. K.).

ämnat företaga någon belägring, hvarför krigsråd hölls om hvad som borde göras. Förslag väcktes att gå in i sommerska området eller mot Pskow. Under tiden förhärjades landet på en mils omkrets af utsända svenska ströfkårer. Krigsrådet stannade vid det första alternativet, men samma kväll inträffade en större fientlig styrka vid Gdow. De la Gardie lät genast blåsa till häst, drog trupperna öfver ett bakom honom liggande moras och uppställde dem därpå i slagordning, oaktadt natten inbröt. En half fjärdingsväg längre tillbaka låg ännu ett pass, och dit retirerade snart De la Gardie ytterligare på alla generalernas inrådan, då icke fienden gjorde min af att anfalla. Under återtåget sökte väl ryssarna oroa eftertrupperna, som kommenderades af Glassnap, men höllos på afstånd af artilleriet. Men ej ens nu ansåg De la Gardie sig säker. Det kunde tänkas, att fienden skulle afskära reträtten till Wasch-Narwa. Utan att hafva företagit det minsta mot ryssarna beslöt De la Gardie att utsträcka återtåget dit. Han lade härvid i dagen samma egenskaper som förra året i Riga. Att generalerna gillade äfven detta steg, nämnes icke. De la Gardie gjorde sig ej ens underrättad om fiendens verkliga styrka. Han förmodade blott, att ryssarna voro talrika, på grund af antalet af deras lägereldar, och emedan de vågat inlåta sig i skärmytsling med honom, ehuru de uppskattat hans här till 6,000 man. Äfven om svenskarna genom ett slag tvingats att draga sig tillbaka, hade de särdeles väl kunnat anställa ett tryggadt återtåg utan fara för att kringskäras. De hade Peipus och Narowa på ena sidan och Plussa på den andra. Trakten var därjämte vattensjuk och svårtillgänglig. Återtåget, som företogs en natt, hotade att leda till hela härens undergång. Först sändes kanonerna med 200 musketerare mot Wasch-Narwa. Några timmar därefter skulle armén följa, om ej fienden försökte något anfall. Allt syntes gå väl. Trupperna afmarscherade, och slutligen återstodo endast 2 skvadroner dragoner och 6 kompanier ryttare. Då anföllo ryssarna. Tre gånger slogos de tillbaka. Slutligen uppkom förvirring bland de

svenska ryttarna, hvilket slutade med fullständig flykt. Svenskarnas vänstra flygel, som hade order att bistå de kvarvarande, om det behöfdes, hade hunnit så långt, att den ingenting kunde åtgöra. Hela svenska arriärgardet upprefs. 26 man stupade, och en fana förlorades. De flyende ryttarna jagades in på vänstra flygeln, som bragtes i oordning. Högra flygeln sökte ila till hjälp men förgäfves. Allt var i fullständig upplösning. G. Horns regemente förlorade 60 man. De la Gardie synes helt hafva tappat hufvudet. Glassnap ensam med 4 skvadroner lyckades slutligen hålla stånd och hejda ryssarna, hvilka inställde förföljandet och så småningom drogo sig tillbaka till Gdow. Den upplösta svenska hären samlades vid Wasch-Narwa. De la Gardie förklarade, att olyckan berott på den förvirring, som mörkret förorsakat. Men det felaktiga var att välja natten för återtåget. Då detta därjämte skedde, utan att de olika afdelningarna hade nära känning af hvarandra, blef mörkret än farligare. Nederlaget i och för sig var obetydligt. Svenskarna hade inalles förlorat 160 man, ett ringa antal mot de 400 ryssar, som skulle hafva fallit.

Återtåget hade företagits natten till en onsdag. Följande dag öfverskredo ryssarna Narowa, $1^1/_2$ mil från Wasch-Narwa, utan att De la Gardie förrän påföljande söndag fick kunskap därom.[1] Han retirerade genast till Jewe och därifrån mot Reval, emedan fienden troddes följa efter. Under det att De la Gardie med alla sina trupper stod overksam i västra Estland, härjade ryssarna dess östra del. De drogo sig så småningom mot Narwa, dit de framkommo i början af okt. Kr. Horn hade dessförinnan sökt hejda dem, men hans utskickade partier hade slagits tillbaka. Narwas hackelverk brändes af ryssarna. Svensk-ryssarna, som bodde där, hade gått fienden till mötes och öppnat hackelverkets grindar. Därpå ämnade ryssarna gå öfver Narowa på prämar, som deras stamförvanter äfven tillhandahållit dem, men hindrades af Horns ryttare. Ryssarna drogo sig då mot Narowas mynning och gingo där öfver till Allentacken, som fullständigt föröddes. Mot Jam-

[1] De la Gardies berättelse om tåget (R. K.).

burg gjordes ett anfall, hvilket tillbakaslogs,[1] hvarpå fienden drog åter till Ryssland öfver Plussa.

Ingermanland var vid ryssarnas huserande omkring Narwa särdeles blottadt på krigsfolk. G. Horn hade i aug. brutit upp från Duder vid De la Gardies frammarsch. En fientlig afdelning på 3,000 man, medförande 17 kanoner, hade nämligen ryckt mot Keksholm. Från Duder afskickades först Fitinghoff med 3 kompanier dragoner och 3 kompanier infanteri för att tillsammans med de omkring Keksholm posterade trupperna uppehålla fienden. Efter Fitinghoff sändes Pistolhjelm med 200 man rytteri och fotfolk. Redan dagen därpå följde Kruse och slutligen Horn själf med artilleriet och återstoden af fotfolket. Pistolhjelm skulle hålla öfvergången vid Kiviniemi klar men träffade där 400 ryska ryttare, hvilka sökte spärra passet men efter en het strid slogos tillbaka. Fitinghoff hade redan förut sluppit igenom och stod vid Jääskis tillsammans med major Duhmb med 4 kompanier ryttare, 150 dragoner och 100 beväpnade bönder. Vid Kruses ankomst jagades hela den fientliga styrkan från Keksholm. Ryssarna lägrade sig därpå vid Kurkijoki, sedan de under återtåget upprifvit broarna efter sig. Fitinghoff fick befallning att uppsöka fienden i hans nya ställning. Han påträffade ryssarna helt bekymmerslösa, då de ansågo tillträdet till sig afskuret genom broarnas förstörande. Ryska hären begaf sig omedelbart på flykten. Lodiorna gingo till segels. Öfver 100 sadlade hästar föllo i Fitinghoffs händer. Vid Migrilä höllo ryssarna stånd, och förföljandet inställdes på grund af terrängens ogynnsamhet.

G. Horn ankom till Keksholm i midten af sept., hvarefter han inom kort drog sig tillbaka till Mäkrälä, där hufvudstyrkan stod under vintern. G. Horn i Mäkrälä och De la Gardie vid Reval voro båda vittne till ryssarnas härjningar i Ingermanland utan att anse sig det ringaste kunna ingripa. Horn skyllde på att inga broar funnos öfver Newa, men hvad hade månne hindrat honom från att passera öfver strömmen vid Nyen? Om inga båtar funnos till hands, bevisar äfven

[1] Kr. Horn till De la Gardie 1 och 16 okt. 1657.

det försumlighet å G. Horns sida. För att hejda ströfpartier åt norr från Lawa förstärktes den lilla postering, som stod vid Moria, med några man. — Pesten hade nu också nått till Finland. Landshöfdingen i Wiborg försummade att vidtaga säkerhetsåtgärder beträffande fartyg, som anlöpte stadens hamn.[1] Smittan öfverfördes dit med ett skepp från Reval, och pesten grep omkring sig med förfärande hastighet. På kort tid dogo ett par hundra personer.

Underhandlingarna hade icke hvilat under hösten, ehuru resultatet af dem i följd af Nastjokins afsikt att afvakta utgången af danska kriget icke blef större än förut. I bref till Nastjokin i juli hade tsaren åter anmodat honom att verka för freden och att uppmana hertigen af Kurland att medla. Numera måste det anses för afgjordt, att tsarens ställning till freden var gifven. Nastjokin dröjde icke att underrätta De la Gardie om sin fullmakt för att förebygga en svårare katastrof, under det att den svenska hären var samlad och syntes starkare än någonsin. Bylow afskickades åter till Kokenhusen men rönte från första början ett allt annat än välvilligt mottagande. Han förbjöds först tillträde till fästningen under förevändning, att han kom från det pestsmittade Riga, men lyckades slutligen slippa in, då han upplyste, att han i själfva verket kommit från Marienburg. Nastjokin bekräftade nu, att han hade tsarens fullmakt att underhandla och order att upphöra med fientligheterna, men svenskarna hade upprepade gånger anställt härjningståg öfver gränsen och därigenom omintetgjort hans afsikt att nedlägga vapen. Bylow anmärkte, att, så länge man ej öfverenskommit om stillestånd, fanns heller intet skäl till att inställa fientligheterna. På Bylows begäran visade Nastjokin en kopia af tsarens fullmakt, hvarpå han önskade se Bylows egen. Då icke Hvita Ryssland och Littauen stodo upptagna i denna bland tsarens titlar, förklarade Nastjokin, att den var oduglig. Oberoende af Nastjokins invändningar framställde emellertid Bylow sina villkor för preliminärerna: gamla tit-

[1] G. Horn till kon. 12, 17, 27, 29 aug., 21 och 29 okt.; till rådet 3 sept. och 7 okt.; till De la Gardie 22 aug. och 5 sept. 1657.

larna skulle användas i kreditiven, legaterna i Moskwa frigifvas, England, Frankrike, Brandenburg och Kurland vara medlare samt fientligheterna icke upphöra, förrän preliminärerna afslutats. Nastjokin anmärkte, att, då fyra konungar kämpade, hvaraf enhvar ville behålla något, måste en förlora. Tsaren kunde icke afstå Dorpat och Kokenhusen.[1] Därmed afstannade underhandlingen.

Vid erhållen kunskap om Nastjokins nya fullmakt uppdrog konungen i okt. preliminärunderhandlingen åt Silfverstjerna. Denne fick 3 särskilda fullmakter med olika titlar.[2] I den sista tillmötesgick konungen tsarens alla önskningar i titelfrågan med undantag af tilläggsorden, som först skulle beviljas tsaren, då denne lämnat den önskade skriftliga försäkran. Brandenburg och Kurland godkändes ej längre som medlare — Brandenburg helt naturligt på grund af dess förändrade hållning, när konungen förde sitt danska krig. Kurlands ställning var äfven med rätta misstänkt i konungens ögon. Skulle någon främmande makt anlitas, borde det vara England eller Frankrike. Hos det senare landets konung hade Karl Gustaf anhållit om en ambassadörs afskickande, eftersom Bradshaw ej accepterats. Denne hade tröttnat på att ligga i Mitau och begifvit sig till Frauenburg. Han hade genom bref begärt upplysning hos ryske kanslern, om han kunde mottagas eller icke, och samtidigt anhållit om ny fullmakt af Cromwell med tsarens fullständiga titlar. I Frauenburg erhöll han kanslerns nekande svar. Strax därefter ankom en oklanderlig fullmakt från England. Med denna begaf han sig åter till Mitau men hade fortfarande ingen framgång hos Nastjokin. Bradshaw förklarade för Krause, att det var tydligt, att hertigen hindrade hans förehafvande.[3] Emellertid skickade Bradshaw till Moskwa en förnyad anhållan om mottagande.

De la Gardies tåg mot norr och det olyckliga infallet

[1] Bylows rel. 29 aug. 1657 (bl. Helmfelts bref till De la Gardie).

[2] RR. f. 1850 och 51.

[3] Bradshaw till De la Gardie 4 sept.; Krause till De la Gardie 14 och 28 sept. 1657.

vid Gdow medförde flera svåra följder för svenskarna inom den närmaste tiden. Littauernas underfältherre, Gonsiewski, som stod i förbindelse med Nastjokin, inföll i Livland med en armé på nära 6,000 man. Düna öfvergicks vid Kirchholm, och Riga belägrades. De la Gardie ditbeordrade öfverste Munck från Iwangorod med 200 man men kom sig äfven nu icke för att själf bispringa. Rigas garnison utgjordes dock nu af 800 knektar och 200 ryttare, men faran låg i folkets och flertalets af trupperna sympatier för polackerna. Aderkas drog sig med sina fåtaliga trupper åt Estland. Ett parti, som han utsändt, gick öfver till fienden. Littauerna besatte helt hastigt Wenden och Ronneburg. Wollmar belägrades. Dess garnison utgjorde blott 150 man, som gåfvo sig 25 okt. I Riga försvarade sig Helmfelt emellertid med framgång. Från Kobrons skans, som också hade inneslutits, företogs 28 okt. ett lyckadt utfall, hvarvid 61 littauiska soldater, en kapten och 2 löjtnanter togos till fånga. Öfverste Toll var beordrad att rasera Ermes, Helmet och Fellin, hvarifrån ammunition och kanoner skulle föras till Pernau. Littauerna avancerade utan motstånd åt norr. Toll öfverrumplades i dec. och dödades jämte 50 man. Pernau inneslöts. De la Gardie hade ditbeordrat Aderkas med två rytteriregementen jämte dragoner; själf drog han sig med 850 man från Hapsal, hvarest han en tid uppehållit sig, mot Reval.

Estland blef ytterligare förhärjadt af den nye fienden. Ett infall i dec. af 600 donska kosacker fullbordade förödelsen. Inom själfva Reval låg B. Horn och borgerskapet i öppen fejd. Vakthållningen bestreds fortfarande af borgarna, ehuru de ej ägde mera än 30 soldater. Vallarna voro därtill så fallfärdiga, att man i mörkret kunde obehindradt förfoga sig öfver dem. Förgäfves uppmanade B. Horn borgerskapet att värfva flera knektar eller öfverlåta vakttjänsten åt de kungl. trupperna. Slutligen beslöt han att bruka kraftigare medel. 100 musketerare marscherade från slottet och uppställde sig utanför stadsmuren, hvarpå borgmästaren uppfordrades att låta dem marschera in genom stadsportarna och aflösa vakterna. I stället för svar stängdes

portarna midt för musketerarnas näsa, slagbommarna nedfälldes, och dubbla luntor antändes. Horn måste låta truppen marschera tillbaka till slottet. I kraft af sina privilegier hade borgarna äfven låtit tillstänga porten mellan staden och slottet, så att man i slottet icke hade aning om hvad som tilldrog sig utanför om nätterna. Horn besatte nu denna port med 24 man för att åtminstone förhindra en plötslig öfverrumpling af staden. Genom närvaron af De la Gardies trupper blef dock Reval förskonadt från fientlig påhälsning. Pesten hade vid denna tid upphört inom staden och var äfven i aftagande på landsbygden. Följderna af den voro synbara. Husen voro fulla af obegrafna lik. Säden stod oskuren på åkrarna, och boskapen var utan vård.[1]

Littauernas infall var i och för sig själft af mindre fara men medförde sådan därigenom, att Livland afstängdes från förbindelse med fältstyrkan. Marienburgs öde blef sålunda besegladt — en icke oväsentlig sak, eftersom det var den enda återstående mera betydande fästningen i denna provins utom Riga och Pernau. En plan till ortens eröfring hade redan uppgjorts i okt. Fem kompanier från Adsel ryckte till Neuhof, en mil från Marienburg. I Neuhof skulle 300 man inväntas från Neuhausen. Vid underrättelsen om första styrkans ankomst till Neuhof utkommenderades ryttmästare Otto Leonard von Bylow med 14 ryttare och 12 dragoner från Marienburg. Ryssarna drogo sig halfannan mil tillbaka. Men omedelbart därefter anlände de 300 från Neuhausen till den bestämda mötesplatsen. Vid svenskarnas framkomst under natten till Neuhof togo ryssarna dem för att vara partiet från Adsel. Bylow anropades af vakten, svarade på flytande ryska och insläpptes obehindradt i lägret. Ryske befälhafvaren, som visade sig, blef nedskjuten. Ryssarna, hvilka rusade yrvakna upp ur sömnen, nedgjordes under den allmänna villervallan. Två standar och två slädar med musköter fördes som byte till Marienburg. Inom kort begaf sig Bylow åter ut med sina ryttare, förstärkta med 80 bönder, och påträffade ryssarna från Adsel, obekymrade

[1] B. Horn till kon. 19 och 27 dec.; De la Gardie till kon. 24 okt. 1657.

om all fara. Deras läger antändes, och de få, som lyckades undslippa elden, nedhöggos. 200 kosacker, som lägrat sig på ett annat ställe, rönte samma öde. På återvägen till Marienburg mötte Bylow 60 ryttare från Adsel. Han skickade tre af de sina för att visa sig för ryssarna, som genom att sätta efter dem lockades i ett bakhåll. Blott ett fåtal af de fientliga ryttarna undkom.

Genom Bylows oförvägenhet hade trakten rensats från fiender och den ursprungliga planen att eröfra Marienburg omintetgjorts men blott för att därpå upptagas af Nastjokin, som erfarit garnisonens dåliga tillstånd. Af officerarna funnos blott kommendanten samt Bylow och en fältväbel vid lif. Den 24 nov. lägrade sig Nastjokin framför Marienburg med, enligt uppgift, 3,000 knektar och 500 ryttare. Snart stormades en gammal i fästningens närhet, antagligen på själfva ön liggande skans. Bylow gjorde ett utfall med 13 ryttare och musketerare men måste draga sig tillbaka, sårad i benet af en handgranat. Torsdagen efter andra söndagen i advent företogs på aftonen en allmän stormning. Tio gånger slogos ryssarna tillbaka af den fåtaliga garnisonen men lyckades slutligen nästan spränga en af fästningsportarna, hvarefter kommendanten ansåg vidare blodsutgjutelse onödig och öfverlämnade fästningen. Enligt kapitulationsvillkoren skulle alla, som ville, få fritt aflägsna sig och äfven konvojeras till Reval. Men utan hänsyn till eden kvarhöll Nastjokin soldaterna, som delvis utplundrades. Kommendanten själf hölls likaledes fången mot försäkran. 300 ryssar hade stupat; af garnisonen voro 8 döda och några svårt sårade.[1] Marienburg blef sålunda i sin ordning ett offer för De la Gardies bristande omsorger. Det hade icke så snart varit tillspillogifvet, om icke De la Gardie mot order försummat äfven denna fästning vid härens afmarscherande mot Gdow.

Det såg alltmer hotande ut för svenskarnas ställning i Livland. Genom Marienburgs eröfring hade ryssarna ryggen fullständigt fri. I händelse af kooperation mellan ryssar och

[1] Rel. om eröfringen (bl. De la Gardies bref till kon.).

littauer voro säkerligen äfven Riga och Pernau förlorade, de enda orter af betydenhet, som ännu representerade Sveriges makt härstädes. Lyckligtvis inträder just nu en afgörande vändning i fredsförhandlingarna, på samma gång littauerna bortskrämmas, delvis genom ryssarnas hot.

Spänningen mellan Ryssland och Polen hade drifvits till sin spets, sedan en konferens i sept. i Wilna misslyckats genom de svårigheter, polackerna gjorde. Betecknande är utgången af Brandenburgs försök vid denna tid att i öfverensstämmelse med sin nya politik afskräcka tsaren från fred med Sverige. Kammarjunkaren von Borentin afskickades till Moskwa för att verka för Rysslands anslutning till förbundet mot Sverige, men kurfursten fick nu samma svar, som han själf gifvit på Rysslands anbud 1656. [1] Patriarken af Moskwa, den ledande själen i Rysslands politik, inledde i stället ett närmande till svenska legaterna. Han sände dem till en början 100 rubel att utdelas i allmosor och lånade dem 1,000 för deras eget behof. Vid öfverbringandet af penningarna lät han i förbigående förstå, att han skulle förhjälpa dem till att få afskicka sändebud till konungen, om de så önskade. I följd häraf sändes 25 okt. [2] hotjunkaren Konrad von Berner till Karl Gustaf i Danmark för att uttala tsarens önskan att sluta fred. Vid samma tid, som Berner inträffade i Pernau, anlände Silfverstjerna dit med fullmakt att underhandla med Nastjokin. De la Gardie afrådde honom dock från att inlåta sig i förbindelse med denne dels på grund af Kurlands grannskap, hvars hertig kunde utöfva ett menligt inflytande på förhandlingarna, dels med anledning af de osäkra förbindelserna med Kokenhusen på grund af littauernas infall i Livland. De olika titlarna i fullmakterna ansåg han också olämpliga, emedan ryssarna, sedan de tre fullmakterna framlämnats, kunde tro, att en fjärde fanns, som upptog äfven det omstridda tillägget. [3] Efter hemställan till konungen om ändring

[1] Urk. u. Act. VIII, ss. 42 o. f.

[2] B. Horn till rådet 24 nov. 1657.

[3] Silfverstjerna till kon. 17 nov. 1657.

häri utfärdade denne en ny fullmakt, motsvarande den sista af de föregående, och som gaf Silfverstjerna tillåtelse att underhandla med hvem som helst. Samtidigt erhöll B. Horn befallning att deltaga i en event. underhandling, vare sig legaterna frigåfvos eller icke, innan hufvudförhandlingarna vidtogo. G. Horn beordrades att vara »caput legationis», om ej Bjelke med kolleger var på fri fot innan hufvudunderhandlingens början.

De la Gardie befriades mot slutet af året på sin egen begäran från öfverbefälet för att i stället användas i underhandlingen med Polen. G. Horn förordnades 17 dec. att hafva generaldirektionen öfver finska, liv-, est- och ingermanländska krigsväsendet. De la Gardie kvarblef dock äfven den följande tiden vid öfverbefälet. I sammanhang med G. Horns utnämning förordnades generallöjtnant Henrik Horn att leda krigsväsendet i Finland under den förre men ersattes, innan han hunnit tillträda, af Erik Kruse.[1]

Trots de sålunda inledda fredsförhandlingarna sades tsaren sammandraga tvenne armékårer, som, enligt hvad ryktet berättade, voro ämnade mot Riga, men rustningarna få en naturligare förklaringsgrund, om de sättas i samband med den ökade spänningen mellan Ryssland och Polen. Inga nya planer uppgjordes i själfva verket, som voro anlagda på svenska krigets fortgång. De anfall, som företogos mot Ingermanland vid början af år 1658, voro troligen icke anbefallda af tsaren.

Den 24 jan. inträffade en fientlig styrka, som skall hafva uppgått till 5 à 6,000 man, vid Jamburg. Den hade utkommenderats af vojvoden i Nowgorod på grund af en bojars utsago, att orten var lätt att eröfra. En stormning tillbakaslogs emellertid tappert af den fåtaliga garnisonen. Sedan belägringen pågått en tid, företog Kr. Horn en undsättningsexpedition från Narwa 21 febr. kl. 10 på kvällen med 800 man och 4 regementskanoner. Vägarna voro täckta af

[1] RR. (1657) f. 2756, 2812; (1658) f. 119—21 och 508.

snö, och kanoner och infanteri hade svårt att taga sig fram. Kl. 8 följande morgon uppnåddes Jamburg. Genom en stormning bemäktigade Horn sig hackelverket, som ryssarna besatt. 100 fiender stupade och 200 tillfångatogos. Ryska styrkan retirerade ut på öppna fältet, och Horn lät förse fästningen med förråd af alla slag. Hjälpen kom i sista stund. Kommendanten, en löjtnant, hade redan af brist på ammunition underhandlat med fienden om kapitulation dagen därpå. Ryssarna gjorde nu anstalter för att afskära Horns återtåg, hvarför denne bröt upp omedelbart efter undsättningen, sedan fiendens stormredskap förstörts. Horn lyckades obehindradt uppnå Narwa följande natt. Hela tåget hade kostat honom en kaptenlöjtnant af adelsfanan och några soldater. 300 hästar, 4 fanor jämte vapen, kläder och proviant medfördes som byte. Redan 28 febr.[1] upphäfde ryssarna belägringen af Jamburg. De tagna fångarna nedhöggos.

På nyåret började littauerna utrymma Livland. Den närmaste anledningen därtill var fruktan för ryssarna, särskildt för Nastjokin, hvilken med stigande missnöje sett deras inkräktning af orter, som egentligen skulle stå till Rysslands disposition. Gonsiewski befarade att blifva afskuren från Littauen. I jan. upphäfdes belägringen af Riga och Pernau efter att hafva förts utan framgång. Löwe började dessutom att gå anfallsvis till väga, hvilket påskyndade littauernas reträtt åt söder. I febr. voro de åter på andra sidan Düna. Wolmar, Ronneburg och Helmet bibehöllo de dock.

Vojvoden i Pskow, Gowanski, som förra sommaren bortskrämt De la Gardie från Dorpat, företog i mars 1658 ett infall i Ingermanland. Hans här utgjorde 5,000 man, däraf 500 ryttare, 250 donska kosacker, 500 streltser och 400 knektar, resten bönder. Fem kanoner medfördes. Vid ryssarnas framkomst till Joala by, som Kr. Horn låtit befästa och försett med manskap, stacks denna i brand af svenskarna, hvilka retirerade till Narwa. Gowanski skickade

[1] Kr. Horn till kon. 31 jan. 1 och 8 mars 1658.

200 man att uppfordra Jamburg och Koporja. Kr. Horn begaf sig själf ut 22 mars med 80 ryttare för att rekognoscera och tillfångatog därvid en tysk kapten, som gaf upplysning om ryssarnas rörelser.

Den 26 mars kom Berner tillbaka till Narwa. Han medförde underrättelsen, att freden med Danmark blifvit sluten, och hade order till sändebuden i Moskwa, att de skulle bringa preliminärerna till stånd. En sammankomst åvägabragtes mellan Berner och utskickade från Gowanski, hvilka senare erhöllo del af nyheterna. Den 30 mars afreste Berner till Moskwa, sedan förfrågan om hans mottagande gjorts hos en rysk öfverste Coloboff, som var posterad vid gränsen, och hvilken gifvit ett fördelaktigt svar.

Gowanski hade emellertid lägrat sig vid Narwa men på synnerligt stort afstånd därifrån. Samma dag, Berner afreste, ingick Kr. Horn ett muntligt stillestånd med ryssarna under afvaktan på händelsernas vidare utveckling. I början var allt särdeles väl. Horn lät en gång 300 bönder nedhugga en skog, som kunde blifva ofördelaktig för försvaret. Själf öfvervakade han arbetet med alla sina ryttare och 200 knektar. Ryssarna kommo därvid så nära inpå dem för att se, hvad som förehades, att man kunde samtala med hvarandra. Ryssarna sade, att de voro strängt ålagda att undvika all anledning till fientlighet. Snart uppstodo dock misshälligheter. Fienderna blefvo närgångna och ströfvade så nära fästningen, att de måste hållas på afstånd med lösa skott. Påskdagen, som inföll 11 april, fasttogs en rysk korpral, hvilken med 9 man uppträdde svärjande och bråkig rakt under murarna. Gowanski skickade då en trumpetare, som beskyllde svenskarna för att hafva brutit stilleståndet, hvarpå Horn lät svara, att ett stillestånd, som iakttogs på ett dylikt sätt, icke förtjänade att hållas, och uppsade det. De närmast följande dagarna förgingo dock utan strid.

Wasch-Narwa hade uppbränts af svenskarna, antagligen vid De la Gardies brådstörtade flykt från Gdow. Ryssarna läto nu åter iståndsätta den förra orten och fingo därvid hjälp af kringboende bönder, som ställt sig under deras beskydd.

Kanonerna ställdes på kistor af tjocka balkar i stället för på lavetter.

Den 21 april begärde Gowanski åter stillestånd. Han hadet sarens befallning härom. Berner hade nämligen nu anländt till Moskwa och meddelat konungens benägenhet för fred. Horn lät svara, att ryssarnas falskhet vore nogsamt känd; kom parlamentären igen, var han icke säker för sitt lif. Ryssarna genmälde, att, om Horn också lät döda så många som helst, skulle ingen våga försvara sig. Två officerare skickades då till ryska lägret. För dessa upplästes tsarens order. Därpå afhandlades fångarnas utväxling. Något skriftligt stillestånd ville fortfarande icke Gowanski godkänna, hvarför hela aftalet blef muntligt. Ej heller medgaf han Wasch-Narwas utrymmande, hvilket Horn uppställt bland villkoren. Sedan fångarnas utväxling försiggått, hvarvid 31 svenskar och 21 ryssar ställdes på fri fot, anlände 2 ryska officerare till stadsporten och lofvade å Gowanskis vägnar, att stilleståndet skulle obrottsligen hållas, liksom vore det skriftligt upprättadt. De undfägnades sedan med vin, tills de blefvo redlösa och ramlade af sina hästar. Horn lät spänna för sin egen vagn, men ryssarna lyckades åter arbeta sig upp och konvojerades tillbaka af 60 svenska ryttare, under det lösen utväxlades mellan Narwa och lägret. Horn skickade därpå två af sina officerare med samma försäkran till ryssarnas läger. Följande dag tillställdes en fest i Narwa för ryska officerare, som medhade körsbärsvin. Stämningen blef hög; man bytte hattar och mössor, och piskor förärades åt svenskarna. Den 24 april bröt ryska hären upp från Narwa. Lägret kvarlämnades enligt aftal i orubbadt skick. Kr. Horn förklarade, att han aldrig hade sett något smutsigare och mera oregelbundet.[1] Gowanski förlade sina trupper vid Pskow.

De la Gardie hade efter littauernas borttågande förlagt hären vid Hapsal och åsåg overksam Narwas belägring. Innan han lämnat Reval, hade ryttmästare Surman utskickats för att i tysthet söka infånga någon rysk soldat,

[1] Kr. Horn till De la Gardie 26 april 1658.

genom hvilken man kunde erfara något om ryssarnas planer. Surman återvände med 4 streltser af Dorpats garnison, men strax därpå anlände en express från denna stads vojvod, som beklagade sig hos B. Horn öfver att svenskarna brutit stilleståndet. Det synes sålunda, som om ryska befälhafvarna underrättats om en allmän vapenhvila, ehuru någon sådan faktiskt icke kommit till stånd. Streltserna lössläpptes genast och försågos med respengar. De la Gardie sökte få direkta underrättelser af de närmaste vojvoderna men fick icke något tillfredsställande svar. Helmfelt låg i korrespondens med Nastjokin, men denne förklarade, att han ingen fullmakt hade att underhandla, ehuru han väntade en sådan. — Nastjokin hade begagnat sig af svenskarnas overksamhet och så småningom underlagt sig landet omkring Kokenhusen ända till Oger, 6 mil från Riga.[1] Nastjokin misstänktes också för att nu stå i hemlig förbindelse med littauerna i afsikt att få öfvertaga Wolmar och Ronneburg efter dem.

Plötsligt kom underrättelse, att stillestånd afslutits i Moskwa. Det skulle taga sin början 21 maj, hvarefter inga fientligheter finge företagas å någondera sidan. De la Gardie ställde sig tviflande men lät dock kungöra det. Tiden förflöt, men ingen bekräftelse hördes af. B. Horn förfrågade sig hos vojvoderna i Dorpat och Pskow men utan att erhålla svar. Slutligen 19 juni[2] ingick bref från Bjelke och hans kolleger med meddelande, att de befunno sig 10 mil från Narwa.

Freden i Roskilde var icke ägnad att minska tsarens benägenhet för fred med Sverige. Redan innan Berner hunnit anlända, hade Alexei genom stolniken Nesterow påmint kurfursten om hans löfte vid slutet af 1656 att meddela Karl Gustafs tankar om de ryska fredsvillkoren, som då voro erhållandet af Livland samt ersättning för kostnaderna vid Rigas belägring. Den 16 april hade

[1] De la Gardie till kon. 2 och 19 maj 1658.

[2] De la Gardie till kon. 23 maj; B. Horn till kon. 24 maj och 8 juni; Kr. Horn till kon. 24 maj och 23 juni 1658.

Berner anländt till Moskwa. Följande dag underrättades diaken (sekreteraren) Almas Iwanowitsch om hans ankomst och underhandlade 19 och 20 april på tsarens befallning med legaterna i deras bostad. Ryssarnas önskan var att få underhandlingen förlagd till Moskwa, men det rönte bestämdt motstånd från svensk sida, eftersom konungen fordrat, att den skulle försiggå på en gränsort. Ändtligen 30 april var man ense om hufvudpunkterna, sedan tsaren föregående dag gifvit den önskade skriftliga försäkran, att tillökningen i hans titlar icke skulle uttydas till Sveriges skada. Hufvudunderhandlingen skulle förläggas till en ort vid Plussa icke långt från Narwa och vidtaga 12 juni. Stillestånd skulle omedelbart inträda, så snart tsaren hunnit meddela sina generaler befallning härom, senast 21 maj, och hållas obrottsligen icke blott under pågående underhandling utan äfven, i händelse icke något fördrag kom till stånd, en viss tid därefter, som då skulle närmare bestämmas.

De ryska fredskommissarierna, som genast blefvo utnämnda, voro knes Iwan Prosorowskij, dumnoi[1] dworianin Affanasij Lawrentiewitsch Ordin-Nastjokin, stolniken Iwan Prontjistjew, diakerna Gerasim Docturow och Jiffim Juriew. Det dröjde dock, innan de uppsatta punkterna blefvo vederbörligen bekräftade af tsaren. Uppskofvet synes hafva varit afsiktligt, i det tsaren ånyo tagit förhållandena i öfvervägande. Först 29 maj kunde legaterna lämna Moskwa. De begåfvo sig på väg till Narwa öfver Nowgorod. Ryssarna ankommo strax efter dem till den sistnämnda platsen.

Öfverenskommelsen i Moskwa om fientligheternas inställande var en slutlig seger för den ena af de två tendenser, som gjort sig gällande och kämpat om herraväldet i Rysslands politik allt sedan början af år 1657. Fienden hade då icke genast på ett kraftigare sätt begagnat sig af de vunna framgångarna under 1656 på grund af den återuppståndna polska frågan och den afmattning, som anträng-

[1] Titeln dumnoi dworianin förde de af ryska lågadeln, som voro medlemmar af stora rådet. Nordwall, s. 36.

ningarna under föregående år förorsakat. Det dröjde till sommaren, innan åter ansatser spåras till ett återupptagande af operationerna, då i sammanhang med danska frågan. Men icke heller svenskarna hade förstått att draga nytta af det gynnsamma läget. En här uppsattes väl strax af De la Gardie af ungefär samma storlek som den, hvilken vid krigets början dragit sig inom fästningarnas murar, men det fördelaktigaste tillfället att söka återvinna något af det förlorade släppte svenskarna ur händerna. Och då det andra större anfallet mot Livland syntes nalkas, just som Dorpats återeröfring åtminstone till det yttre beramades, skrämdes De la Gardie åt norr af lösa och obevisade rykten, hvarvid konungens order om förening med G. Horns stridskrafter och infall i fiendens land tjänade till förevändning. Oenigheten mellan G. Horn och De la Gardie beröfvade därjämte detta infall, när det företogs, en välbehöflig styrka. Genom okunnighet och planlöshet hotade det att leda till härens fullständiga undergång.

Fienden fullbordade visserligen icke de påtänkta anfallen, som delvis iscensattes mot samma punkter som föregående år, men förstod, ehuru i relativt obetydlig grad, att draga fördel af det trångmål, svenskarna själfva skapat åt sig. De la Gardie stod overksam i västra Estland och G. Horn i Mäkrälä, under det att Ingermanland föröddes, littauerna sköflade Livland och Marienburg eröfrades. Tack vare rivaliteten mellan Nastjokin och littauerna och tsarens mera utpräglade fredliga hållning blef Marienburg den enda varaktiga förlust, som drabbade Sverige under slutet af år 1657. I Ingermanland uppflammade åter kriget på grund af tillfälliga omständigheter, under det att svenska hufvudstyrkorna i fält fortfarande voro orörliga. Narwas belägring, som dock knappast kan kallas en sådan, blef den sista fientliga beröringen mellan svenskar och ryssar, innan stilleståndet utblåstes.

På grund af dröjsmålet med den slutliga bekräftelsen af stilleståndet i Moskwa och sändebudens däraf försenade afresa kunde förhandlingarna omöjligt taga sin början 12 juni. Äfven sedan legaterna anländt till Narwa 2 juli, förflöt månaden, utan att något ytterligare blef gjordt. De ryska kommissarierna uteblefvo alltjämt. Stämningen började blifva tryckt å svenska sidan. Det påstods därjämte, att ryssarna hade order att begära Ingermanland och Keksholms län med allt, som förut hört till Ryssland, det sista dock icke som oeftergifligt villkor. Allmänna meningen i Ryssland fordrade de sistnämnda områdenas införlifvande med moderlandet, och man väntade, att regeringen skulle tillmötesgå ryska folket häri.

I Narwa hade äfven Silfverstjerna infunnit sig jämte en fransk ambassadör, Jacques de Minières. Gowanski försäkrade dock ifrån Pskow, att tsaren icke skulle godkänna någon medling.[1] — Essen entledigades nu från fredsverket på grund af sin svaga hälsa. Sedan B. Horn anländt, voro sålunda de svenska kommissarierna utom denne Bjelke, Krusenstjerna och Silfverstjerna.

De la Gardie hade vid denna tid begifvit sig till Riga och lämnade därpå Livland. Ledningen därstädes öfvertogs dock icke af G. Horn, som behöfdes i Ingermanland och Finland,[2] utan af fältmarskalken Douglas, hvilken befullmäktigats därtill i maj.

Littauerna, som på våren voro i besittning af Wolmar, Ronneburg och Helmet, behöllo icke länge sina ställningar. Den 25 maj togs Helmet med storm af Glassnap. Sedan Douglas inträffat, belägrades Wolmar. Det gaf sig 3 aug. Fem dagar därefter[3] eröfrade Douglas Ronneburg.

Den 26 juli skickades en express till Nowgorod med förfrågan om anledningen till ryssarnas dröjsmål. Dessa svarade, att det skedde »för några orsakers skull, som äro passerade på Kongl. Majt:s sida mot det aftal, som I själfva

[1] Kr. Horn till kon. 15 juli 1658.

[2] RR. f. 942—48.

[3] De la Gardie till kon. 25 maj 1658; Pufendorf, s. 524.

med oss, H. Tsar. Maj:ts bojarer och rådspersoner, med Eder, H. K. Maj:ts stora och fullmäktiga gesanter, gjort hafven; därom hafva vi skrifvit till vår store herre, H. Tsar. Maj:t».

De Minières tröttnade på att vänta och afreste till Karl Gustaf. Denne var nu fast besluten att på drägligaste villkor söka få kriget med Ryssland bragt till slut. För att icke det hela skulle stranda på formsaker, sparades ej på fullmakter. Då endast 4 kommissarier förordnats och ryssarna möjligen kunde fordra, att antalet skulle vara lika å ömse sidor, utfärdades ännu en fullmakt, hvari Kr. Horn infördes. En annan utskrefs äfven, i hvilken Essen upptogs, för den händelse det begärdes, att fredskommissarierna skulle vara samma personer, som deltagit i preliminärunderhandlingarna i Moskwa. Efter freden i Roskilde hade Karl Gustaf infört Skåne i sin titel och nu äfven i fullmakterna. För säkerhets skull utfärdades också andra,[1] däri Skåne var utelämnadt.

Nastjokin hade dröjt att förena sig med sina kolleger, hvilket möjligen varit orsaken till ryssarnas passivitet. Efter hans ankomst tillkännagåfvo dessa, att de hyste betänkligheter mot den ort vid Plussa, som synes hafva varit aftalad i Moskwa, nämligen Plussamünde. De begåfvo sig omsider till Wasch-Narwa och yrkade, att svenskarna skulle komma till Karol, som låg blott 1 mil från denna plats. Den 7 sept. affärdades då Berner tillsammans med translatorn Jonas Brandt för att öfvertyga ryssarna om att man ej kunde frångå, hvad som förut öfverenskommits vid preliminärerna. Men de ryska kommissarierna fasthöllo vid sin fordran på Karol. Svenskarna föreslogo då en preliminärkonferens till 18 sept. i Waliesar, som var beläget midt emellan Narwa och Wasch-Narwa. Brandt begaf sig vid den utsatta tiden till Waliesar med trenne hofjunkare, men ryssarna uteblefvo. Följande dag fortsatte Brandt enligt sina instruktioner uppför Narowa för att underrätta

[1] RR. f. 1383 o. f.

de ryska kommissarierna om att hofjunkarna afvaktade deras dvoräner i Waliesar, där man skulle komma öfverens om platsen för ytterligare förhandlingar. Vid Karol mötte han några af ryssarna, för hvilka han tillkännagaf sitt ärende. De iakttogo emellertid en afvisande hållning, och Brandt återvände. Slutligen efter många stridigheter samtyckte Nastjokin och hans kolleger till att sända en person till Waliesar.

Karl Gustaf hade förnyat kriget mot Danmark. Möjligen har han dessförinnan tillfälligtvis hyst afsikt att i egen person upptaga kampen mot Ryssland. Men få omständigheter talade nu för ett sådant företag, när tsaren själf var böjd för fred. De fördelar, ryssarna vunnit, kunde omintetgöras vid ett lägligare tillfälle. Men om å andra sidan det rysk-polska kriget åter uppflammade, skulle med säkerhet samma eventualiteter inträffa som under 1655. Karl Gustaf fruktade alltjämt, att Ryssland skulle framtränga till hafvet öfver Kurland och ansåg faran härför än större, i händelse Ryssland fortsatte kriget mot Polen. För att förebygga denna fara tillgrep Karl Gustaf ett radikalmedel. Douglas tog hertigen och hans familj till fånga och besatte Kurland. Ehuru denna upprörande våldshandling blir förklarlig, sedd i sammanhang med konungens misstänksamhet mot Ryssland och Kurland, blir den ingalunda försvarlig, i det att själfva misstänksamheten var grundad på falska förutsättningar.

Karl Gustafs sista krig mot Danmark framkallade den länge förberedda stormen mot svenska väldet. Ryssland fortsatte dock på den inslagna vägen. Vid kurfurstens af Brandenburg förhandlingar med Nesterow i aug. använde Fredrik Wilhelm förgäfves sin öfvertalningsförmåga för att förmå Ryssland till verksamt deltagande i den gemensamma aktionen mot Sverige. Nesterow uppmanade honom i stället att uppfordra Johan Kasimir att stå vid sitt ord och fullgöra sina skyldigheter i fråga om successionen i Polen. Johan Kasimirs svar på den skrifvelse, kurfursten afskickade till honom enligt Nesterows begäran, blef helt naturligt

afvisande. Redan skedde sammanstötningar i slutet af aug.[1] mellan polacker och ryssar i Littauen.

Tsarens uppenbara afsikt att, ehuru icke med någon öfverdrifven brådska, fullfölja afslutandet af svenska kriget motarbetades emellertid fortfarande synbarligen af Nastjokin genom ett så långt möjligt drifvet uppskjutande af förhandlingarna. Nastjokins inflytande hos de öfriga ryska kommissarierna var oinskränkt.

Ett sammanträffande vid Waliesar kom slutligen till stånd. Den 7 okt. infann sig där en rysk dvorän jämte tolf personer och meddelade de svenska utskickade, sekreteraren vid estländska staten Andreas Wallvick, Brandt och Krause, att de skickats af ryska kommissariernas deputerade, som befunno sig vid Permeskylä, 3 mil norr om Karol, och hvilka önskade, att de svenska subdelegerade skulle begifva sig dit. Dessa vägrade. I stället infunno sig då de ryska deputerade med följe i Waliesar, tillsammans 36 personer, redan följande dag. Efter öfliga hälsningsceremonier föreslogo de Permeskylä till underhandlingsort. Då svenskarna begärde att få se deras fullmakter, befunnos ryssarna vara utan sådana. Följande dag framvisade de emellertid fullmakter, men dessa voro icke affattade med Karl Gustafs stora titlar och kasserades därför. Den 10 okt. framlämnades nya. Ehuru Skåne saknades i dessa, vågade man dock icke förorsaka vidare uppskof. En konferens vidtog på ett par timmar men utan resultat. Hvartdera partiet yrkade på en ort, belägen 2 mil resp. söder och norr om Waliesar.

Utan hänsyn till stilleståndet och de började underhandlingarna hade 4 ryska kompanier 6 okt. gått in i Allentacken från Wasch-Narwa och förorsakade stor förskräckelse bland bönderna. Till ursäkt anfördes vid af svenskarna gjorda föreställningar, att trupperna ej längre kunnat uppehålla sig vid Wasch-Narwa.

Ändtligen vid en konferens i Waliesar 17 okt. bestämdes samma plats till underhandlingsort. — Nästa tvistämne

[1] Krause till De la Gardie 25 aug. 1658.

blef formuläret för säkerhetseden, hvilket enligt bruk skulle bestämmas på förhand. Svenskarna fordrade, att antalet folk och tjänare skulle vara lika å båda sidor, och att ett obehindradt aflägsnande skulle tillförsäkras dem, i händelse underhandlingen misslyckades. Vid framställandet häraf började ryssarna gestikulera våldsamt. En af dem yttrade, att »de svenska voro obstinata och gjorde intet godt, förrän man med foten trampade dem på halsen. De voro mycket smidigare, när Gowanski stod under Narwa». Om Brandt sades, att han vore »värd att kastas på elden eller i sjön». Svenska kommissarierna besvärade sig häröfver hos ryssarna liksom med anledning af deras sista inkräktning men utan verkan. En af ryssarna påstod öppet, att, hvad ryska krigsfolket genomströfvat föregående år, var alltsammans tsarens land. Där stod det dem fritt att lägga så många trupper, de behagade.

Det dröjde ej länge, förrän ryssarna visade sig mera tillmötesgående. Nastjokin ägde ej mer sitt förra inflytande bland kollegerna, möjligen beroende på ryska regeringens tydligt uttalade mening i fråga om de långsamma förhandlingarna. Trupper sammandrogos ock i Reval, hvilket bidrog att sätta större fart i underhandlingen.

Då det visade sig omöjligt att enas om de å ömse sidor uppställda edsformulären, affattades ett nytt, som genomgicks punkt för punkt och blef tillsammans med de andra öfverenskommelserna slutligen godkändt och besegladt 10 nov.[1] Hufvudunderhandlingens början bestämdes till den 17 s. m.

---

[1] Rapporten om förloppet bl. fredskom. bref till kon. lyder sålunda: Den 10 nov. trädde vi tillsammans enligt aftal kl. 8, då eden och korskyssningen skulle afläggas, hvarpå två de förnämsta ryska legationsprästerna hafva utstofferat ett litet altare präktigt med gyllenstycken, därpå lagt nya testamentet med stora silfverbeslag i alla fyra hörnen samt midt på ett stort förgylldt krusifix och däremellan med rubiner, smaragder och andra ädelstenar besatt. Bakom altaret stod en klockare, som höll en tafla, i hvilken voro många förgyllda beläten; prästerna i med ädelstenar och pärlor besatta mässhakar. Sedan nu skrifterna i tältet på begge sidor med händer och signeter bekräftade voro, lade vår präst vår skrift vid vår bibel, som ock var förgylld

Den 16 nov. begåfvo sig de svenska kommissarierna till Waliesar. Första konferensen hölls följande dag, då fullmakterna utväxlades. I den ryska var Silfverstjerna kallad för Krusenstjerna, hvilket upplystes vara ett förbiseende i kansliet. Ryssarna skulle skrifva till Moskwa och begära ändring. Då de sågo Skåne intaget i den svenska fullmakten, menade de, att man först borde hafva öfverenskommit därom i Moskwa. Fullmakten togs likväl emot, ehuru nämnda tillökning ej kunde gifvas, förrän ryssarna fått instruktioner därom.

Vid en följande konferens upplästes propositionerna. Ryssarna gjorde anspråk på de tagna orterna, Dorpat, Kokenhusen och Marienburg med län, fordrade, att Ingermanland och Karelen med Nöteborg och Keksholm, hvilket allt förut tillhört Ryssland, skulle afträdas jämte Riga, Reval och Narwa med deras län i egenskap af krigsskadeersättning. De svenska kommissarierna fordrade, att Stolbovafördraget skulle förblifva vid kraft, att de eröfrade fästningarna med deras områden skulla återställas, och att Sverige skulle erhålla polska Livland. Ryssarna gåfvo snart efter i sina anspråk på Reval, Narwa och en del af Riga med område

och låg på ett därtill uppsatt bord, och ryssarnas präst den ryska skriften på deras altare vid deras nya testamente. Vår präst höll nu en liten predikan, deras en fullständig mässa, ställande dem, som skulle aflägga eden, inför sig vid altaret och förmanande dem, att de skulle tänka, att de nu stodo för Guds heliga ansikte att åkalla honom och svärja vid hans heliga namn på det heliga evangelium och deras själars salighet, tagande därmed ett rökelsekar, utarbetadt i silfver, och rökte altaret, boken, författningsskriften och dem, som skulle svärja, och läste upp Davids 70 psalm, därefter förestafvades eden de deputerade. När det var skedt, stiger prästen ett steg afsides, att de, som svurit, kunde få rum att träda till altaret, det de gjorde efter hvarandra; och sedan de bockat sig till jorden och korsat hufvud och bröst, gingo de och kysste krusifixet på boken på altaret, gingo sedan baklänges tillbaka och bockade sig igen. Sedan tog vår präst ett annat kors i handen, höll ett tal, läste Fader Vår, hvarpå de kysste samma kors. Samma kors lärer brukats i Stolbovatraktaten. Sedan vår präst läst Davids 5 psalm, lade vi hvardera två fingrar på bibeln och svuro, att allt stadigt och fast af E. Maj:ts gesanter hållas skulle, omväxlade sedan skrifterna och gjorde till hvarandra lyckönskningar och skildes i god vänskap.

Narwa 11 nov. Andreas Wallwick, Christoph Kraus, Jonas Brandt».

och ville i öfrigt återgå till fördraget i Tevsina. Striden kom härigenom att egentligen blott röra sig om Ingermanland och Keksholms län samt ryssarnas nyvunna besittningar i Livland, då den svenska fordran på polska Livland näppeligen var allvarligt menad.

Lika litet som det var att vänta, att Sverige skulle för alltid frånhända sig de viktiga orterna i Livland och än mindre de öfriga ifrågasatta områdena, där ryssarnas ansträngningar på få undantag när aldrig krönts med framgång, lika litet kunde man förmoda, att ryssarna skulle utan vidare afstå från sina eröfringar. Båda parterna kände hvarandras benägenhet för fred men också hvarandras orubbliga ståndpunkt i fråga om villkoren. En lösning, som under så stridiga förhållanden syntes hafva den största utsikten för sig, och hvilken på samma gång skulle befria Ryssland från det svenska kriget, som den lämnade hopp om belöning för dess öfvertag under detta, framställdes då af ryssarna, i det de föreslogo stillestånd i stället för fred. Svenskarna voro icke heller oförberedda härpå. Konungen hade befallt Bjelke i sept.[1] att, om ryssarna icke kunde förmås till fred, med mindre de erhöllo Ingermanland och Keksholms län, då föreslå ett stillestånd på ett eller två år, hvarunder Ryssland i yttersta nödfall kunde tillåtas att få behålla de i Livland tagna orterna.

Den 29 nov. afhandlades stilleståndsfrågan. Svenskarnas bestämda yrkanden, att eröfringarna skulle återställas, möttes med tvärt afslag. Samma öde rönte ett framställdt förslag, att ryssarna skulle lämna ifrån sig en del af dessa. Svenska kommissarierna anhöllo, att åtminstone Wasch-Narwa skulle utrymmas jämte den del af Allentacken, som ryssarna tagit i besittning. Det hade blott till följd, att de ryska kommissarierna plötsligt reste sig med förklaring, att de önskade afbryta underhandlingarna. Svenskarna sågo sig nödsakade att fullständigt gifva efter. Enskildt vid en konferens med B. Horn försäkrade Nastjokin, att Wasch-Narwa skulle återställas, så snart ryssarna hunnit meddela

[1] RR. f. 1954 och 55.

sig med tsaren. De voro särskildt instruerade att hålla på denna ort, emedan Gowanski upplyst tsaren, att den vore af samma betydenhet som Narwa. Kommissarierna ansågo dock, att detta ingalunda var fallet. Nastjokin fann numera klokast att skenbart handla i öfverensstämmelse med regeringens politik, så länge villkoren kunde blifva sådana, att hans egna planer därigenom icke korsades.

Nästa fråga gällde tiden för stilleståndet. Ryssarna önskade ett på 20 år. Svenskarnas förslag på 2 år förorsakade stor bestörtning. Det vore då enligt ryssarnas mening bättre att endast stanna vid ett par veckor. Efter dessas förlopp kunde kriget lämpligare fortsättas än efter två år, då nu Gowanski icke stod långt ifrån med sina trupper. Detta resonemang anger tydligt ryssarnas afsikter att icke heller i framtiden afstå från sin nyvunna ställning. Svenskarna ansågo, att fred lika gärna kunde afslutas som ett så långvarigt stillestånd, blott ryssarna återlämnade sina eröfringar. Därhän hade således svenskarnas anspråk nu reducerats.[1] Men ryssarna började åter tala om stillestånd. De svenska kommissarierna medgåfvo tidens förlängning med ännu ett år. Ryssarna visade sig fortfarande mycket häpna. De förklarade, att de aldrig skulle inlåtit sig i underhandling, om de förut haft kännedom härom. Ganska snart gåfvo de dock med sig, och tiden bestämdes till 3 år.

Vid förhandlingen om titlarna uppstod stridighet angående Skåne. Slutligen enades man om att Littauen skulle införas i tsarens lilla titel mot det, att Skåne intogs i svenske konungens stora och Finland i den lilla.

Hvad angick Kurlands ställning till Sverige, påstodo de ryska kommissarierna, då talet först föll därpå, att de ej önskade befatta sig därmed utan voro nöjda med att Karl Gustaf lämnades fria händer. Men mot slutet antogs hertigens sak med stor ifver af Nastjokin, som ville förmå svenskarna att i fördraget tillförsäkra Kurland fullständig

[1] Det är sålunda oriktigt att, ss. Nordwall, s. 10, tala om »öfverdrifna» villkor, då de i själfva verket voro helt naturliga å ömse sidor.

neutralitet. Fördragets bestämmelser om Kurland blefvo ock delvis i öfverensstämmelse med Nastjokins yrkande.

Hufvudinnehållet i Waliesarfördraget, sedan det slutligen godkänts å ömse sidor, blef sålunda följande:

Stilleståndet skulle räcka i tre år från 20 dec. 1658 till samma dato år 1661. Om man innan de tre årens slut ej kunnat enas om fred, skulle regeringarna hemställa om stilleståndets förlängning.

I monarkernas skrifvelser till hvarandra skulle de bruka samma titlar, som resp. regent själf använde. Hvad Gud framdeles kunde beskära den ene eller andre fursten af land och städer, ägde denne införa i sin titel, blott det ej kunde lända till skada för motparten.

Till Ryssland hörde under stilleståndstiden Kokenhusen, Dorpat, Marienburg och Adsel med slott och områden, Wasch-Narwa med dess fiske, Jamburg(?), de fiskebyar vid Peipus, som lågo mellan Wasch-Narwa och laiska området, samt de i polska Livland liggande städer, som förut tillhört Polen och nu intagits af ryssarna, däribland Dünaburg och Marienhausen. Och skulle svenske konungen under stilleståndstiden ej tillvälla sig något af dessa områden eller utöfva fientligheter emot dem. Inga af dess invånare skulle få bortföras af ryssarna lika litet som något ondt i öfrigt tillfogas dem, för hvad sak det vara månde. Deras gudstjänst finge icke förhindras. Präster och kyrkliga ceremonier skulle förbli oantastade.

Den 1 juni 1659 skulle 3 befullmäktigade adelsmän jämte sekreterare från hvardera sidan sammankomma mellan Riga och Kokenhusen för att utstaka gränserna mellan det svenska och det af ryssarna under stilleståndet besatta området från Düna till Wasch-Narwa. Hvad af dessa befullmäktigade bestämdes, skulle obrottsligen hållas å ömse sidor.

En fri och obehindrad köpehandel skulle äga rum mellan svenska och ryska undersåtar. Köpmän skulle liksom förut hafva fria handelshus, svenskarna i Moskwa, Stora

Nowgorod och Pskow, ryssarna i Stockholm, Wiborg, Riga, Reval och Narwa.

Posten skulle gå fritt genom båda rikena till de kristna furstar, som ej voro i uppenbar fiendskap med resp. land.

Alla fångar skulle frigifvas utan lösen och skickas till närmaste stad öfver gränsen — de, som befunno sig på de närmaste platserna, genast, de längre bort varande innan 1 mars 1659 och de längst bort innom år och dag. De fångar, som så önskade, ägde kvarstanna, där de voro.

Intetdera riket skulle understödja det andras fiender under stilleståndstiden, isynnerhet icke Polen.

De sändebud, som skickades med ratifikationerna från ömse håll, skulle befullmäktigas att sluta förbund mellan Sverige och Ryssland mot Johan Kasimir i Polen, så framt resp. monarker så önskade.

Hvad hertigens af Kurland neutralitet beträffar, lämnade de svenska kommissarierna afgörandet åt sin konung. Kurland och Semgallen skulle emellertid inneslutas i stilleståndet på så sätt, att inga fientligheter där skulle få äga rum mellan svenskar och ryssar.

Den 20 dec. underskrefvos samtliga punkterna. Efter ett tal af Bjelke, hvarpå Nastjokin svarade i korta ordalag, lade svenska kommissarierna sina originalskrifter under bibeln och besvuro desamma med den ed, superintendenten Rudbeckius förestafvade. Ryssarna bekräftade sina med ed och korskyssning, hvarpå handlingarna utväxlades. Efter en kollation hos de svenska kommissarierna afreste ryssarna till Moskwa öfver Nowgorod. Svenskarna begåfvo sig till Narwa, hvarefter stilleståndet offentligen utblåstes.

De nya besittningar, ryssarna vunnit på Sveriges bekostnad, voro icke oväsentliga. Till omfånget voro de icke mycket större, än hvad de bemäktigat sig redan 1656; det var hufvudsakligen blott Marienburg och Wasch-Narwa med norra peipusstranden, som kommit till såsom resultat af de följande årens strider. Men betydelsen af de sist

vunna orterna var särdeles stor. De fullbordade den linie af värdefulla stödjepunkter gentemot Sverige, som Ryssland nu ägde och med fördel kunde begagna vid eventuellt vidare framträngande såväl åt väster som norr. — Oaktadt den ringa omsorg, konungen ägnade åt ryska kriget — det måste »nära sig självt», var hans förklaring till De la Gardie — kan den ofördelaktiga utgången icke anses som en nödvändig följd af oproportionen mellan anfalls- och de tillgängliga försvarskrafterna. Om också det kraftiga ryska anfallet 1656 haft framgång äfven vid en bättre försvarsorganisation, borde denna framgång hafva kunnat till största delen omintetgöras på grund af fiendens lama krigföring under den följande tiden.

Ryska kriget var icke utan inverkan på Sveriges öfriga yttre förhållanden vid denna tid. Det var en bidragande orsak till Danmarks fredsbrott. Men det är icke så mycket dess direkt politiska betydelse, som förlänar intresse åt detsamma, utan mer den föreställning, det gifver om 1600-talets Ryssland i dess förhållande till Sverige och i dess yttre uppträdande i öfrigt. För Sverige var Ryssland nästan ett »terra incognita». Kunskapen om den ryska regeringens planer och intressen var icke synnerligen stor. Man tillade denna regering sträfvanden, som fordrade samma grad af politisk utveckling, som Sverige uppnått. Till Rysslands fientliga hållning mot Sverige är emellertid ännu icke att söka andra bevekelsegrunder än Rysslands önskan att förstora sig för utvidgningens egen skull — så mycket mer som det innerst gällde ett återtagande såväl från Polen som Sverige af hvad ryssarna förut egt — och icke för att uppnå fördelar, som ryssarna i allmänhet icke insågo eller besvärade sig med att söka uppfatta.

Kriget mot Sverige var heller icke planlagdt under en längre tid utan kom nästan plötsligt under inflytande af Rysslands och Sveriges förändrade förhållanden, sådana dessa framkallades genom krigen mot Polen. Härtill sällade sig ett religiöst moment, som fann näring i förhanden-

varande omständigheter. — Det förhärskande inflytande, Rysslands förhållande till Polen utöfvade, skönjes i svensk-ryska krigets olika skiftningar. Ryssarna bestämma sig slutligen för fred med Sverige på grund af den inträdda förändringen i deras förhållande till Polen, som sedermera upptager Rysslands uppmärksamhet ännu vid det treåriga stilleståndets utgång, då frukterna af ryssarnas framgångar under svenska kriget tillspillogifvas.

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.
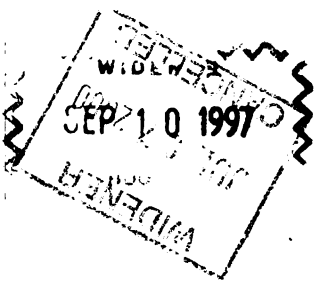
Please return promptly.